

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME VE DİN ETKİLEŞİMİ EKSENİNDE
KADINLARIN KURBAN TAHAYYÜLÜ**

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep BEYAZ

Ankara-2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME VE DİN ETKİLEŞİMİ EKSENİNDE
KADINLARIN KURBAN TAHAYYÜLÜ**

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep BEYAZ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. İhsan TOKER

Ankara-2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI**

Zeynep BEYAZ

**TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME VE DİN ETKİLEŞİMİ EKSENİNDE
KADINLARIN KURBAN TAHAYYÜLÜ**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İhsan TOKER

Tez Jüri Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi:

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

TEŞEKKÜR

Uzun süren bir zaman dilimi neticesinde vücud bulan bu araştırma için birçok kişinin emeği ve desteğinden istifade ettim. Öncelikli olarak, araştırma konusunun belirlenmesinden son hâlini alıncaya kadar çok faydalı bilgilerini, tavsiyelerini ve ilgisini esirgemediğinden, eleştirileriyle farklı ufuklar açtığından ve gösterdiği anlayıştan dolayı kıymetli hocam İhsan Toker'e şükranlarımı sunarım.

Tüm hayatım boyunca eğitimime verdikleri ehemmiyet, bana gösterdikleri anlayışlı yaklaşımları ve sağladıkları her türlü maddi ve manevi desteklerinden dolayı beni yetiştiren ve eğiten muhterem annem, babam ve onların nezdinde tüm aileme müteşekkirim.

Bu araştırmanın nihâyete ermesinde, benim için en güzel nimet olan biricik evladım için gösterdikleri sabır ve alaka sayesinde araştırmama odaklanmam için yardımlarını gördüğüm, sevgili yengem ve teyzeme minnettarım.

Bu araştırma için aslî ve en büyük katkıyı sağlayan değerli katılımcılara gösterdikleri teveccüh, samimiyet ve anlayıştan ötürü çok teşekkür ederim.

Son olarak, tanıştığımız günden beri, araştırmamla yakından alâkadar olup ilgili kaynaklara ulaşmamı sağlayan, sabrını, anlayışını ve merhametini benden esirgemeyen ve bu araştırmayı tamamlamam için gösterdiği maddi ve manevi desteklerinden dolayı, çok kıymetli eşime en kalbî şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	I
İÇİNDEKİLER	II
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu	1
Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	4
Araştırmanın Yöntemi	7
Verilerin Analizi	8
1. BÖLÜM	10
1.1 KAVRAMSAL VE TANIMSAL YÖNLERİ BAKIMINDAN İSLAMDA KURBAN OLAYI, FIKHÎ VE TARİHSEL DAYANAKLARI VE KURBAN KÜLTÜRÜ	10
1.1.1. Kurban Kavramı	10
1.1.2. Kurban İbadetinin Temelleri, Hükmü ve Sünnetteki Karşılığı	10
1.1.3. Kurban İbadetinin Gerçekleştirilmesi ve Kurban Bayramı Geleneği	13
1.1.4. Kurbanın Taksit veya Kredi Kartı ile Satın Alınması	16
1.1.5. Vekâlet Yöntemiyle Kurban Kesimi	17
1.1.6. Kurbanın Toplumsal Yönü	19
1.2. MODERNLEŞME VE SEKÜLERLEŞME SÜREÇLERİ, GÜNDELİK HAYAT VE POPÜLER KÜLTÜR ETKİLEŞİMİ	21
1.2.1. Modernleşme	21
1.2.2. Sekülerleşme	23
1.2.3. Gündelik Hayat ve Popüler Kültür	27
2. BÖLÜM	30
TÜRKİYE'DE MÜSLÜMAN KADINLARIN KURBAN TAHAYYÜLÜ	30
2.1. Kurbanın İbadet ve Yardımlaşma Boyutu	30
2.2. Kurbanın Bilgi Boyutu	32
2.3. Kurbanın Ekonomik ve Sosyal Boyutu	36
2.4. Geleneksel ve Modern Kurban Tipolojisi	48
2.5. Kurbanın Psikolojik Boyutu	54
2.6. Kurbanın Toplumsal İşlevleri	58

2.7. Kurban Nostaljisi: Hatıra Olarak Kurban.....	63
2.8. Kurbanda Değişim ve Süreklilik	66
2.9. İbadet Bilincinin ve Geleneğin Sonraki Nesle Aktarılması Sorunu.....	70
2.10. Kurban ve Cinsiyet.....	73
SONUÇ.....	77
EKLER.....	83
EK 1: Mülâkat Soruları	83
EK 2: Gönüllü Katılım Formu	85
KAYNAKÇA	86
ÖZET	92
ABSTRACT.....	94

GİRİŞ

Bir topluluğun sahip olduğu inanç, ibadet ve ahlaki ilişkiler bütününe din denir. Din, insanlıkla doğmuş, insanlıkla gelişmiş, insanoğlunun ondan uzak kalamadığı ve insanlara canlılık kazandıran, onları ve onlardan oluşan toplumları ayakta tutan yüce bir duygu, köklü bir kurumdur (Tümer, 1996: 137). İbadetler de, dinin insan hayatındaki varlığının tezahürü olmakta ve dini canlılığı temin etmektedirler. Dini bir terim olarak ibadet, insanın Allah’a sevgi, saygı ve itaatini göstermek, O’nun hoşnutluğunu kazanmak gayesiyle ortaya koyduğu belirli tutum ve davranışlar için kullanılmaktadır. Yani ibadet genel olarak dini içerikli, belli ve düzenli davranış biçimlerini ifade etmektedir (Sinanoğlu, 1999: 233). Hökelekli’ye göre de ibadet, dini hayatın esaslı ve gerçek bir ifadesi olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamıyla ibadet, dini hayatla çok sıkı bağ içerisindedir. İbadetlerin kişinin sosyal davranışları ve ilişkileri üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Zekât, sadaka, kurban, hac gibi ibadetler vesilesiyle toplumun her kesiminde güçlü bir diğergamlık ve özveri ruhu yaşanmaktadır. “Dini bir vecîbe olarak yerine getirilen her ibadetin belirlenmiş bir şekli ve kalıbı vardır. Mümin, Allah’a olan bağlılığını bu form içinde ifade etmek durumundadır. Genel olarak bu kalıp sembolik mahiyette olup ibadetin ayrılmaz bir parçasıdır” (Hökelekli, 1999: 248-251).

Araştırmanın Konusu

Bu araştırmada Türkiye’de kurban olayının toplumumuzdaki anlam karşılığı, yaşanan değişimler ve bu değişimlerin muhtemel sebepleri ele alınmaktadır. Bir araya gelinerek ortak tecrübeler geliştirilen ve sembolik yoğunluğu kuvvetli olan ibadetlerin başında, şüphesiz kurban ibadeti gelmektedir. Aktay (2007: 143)’ın da belirttiği gibi kurban, ibadet olmakla birlikte aslında bir gelenektir. Yani toplumumuzda kurban

ibadeti, insanlar tarafından hem yerine getirilişı hem de bayramın kutlanışı açısından çeşitli ritüellerle süslenerek güzel bir gelenek hâline getirilmiştir. Mülakat kümesini oluşturan katılımcılar nezdinde de kurban, temelinde ibadet bilinci olan, ancak geçmişten gelen önemli bir gelenek algısı yoğun olan bir uygulama olarak düşünölebilmektedir. Ancak son zamanlarda kurban ibadetinin yerine getirilişı şeklinde farklı alternatiflerin ortaya ıkmişı olması ve bunların popüler hâle gelerek yaygın olarak tercih edilmeye başlanması, Kurban Bayramlarında eski yoğunluğun yaşanmaması ve insanların bayram tatillerini başka aktivitelerle değeriendiriyor olması, “acaba neden böyle oldu?” sorusunu yaygın bir biçimde akıllara getirmektedir.

Öte yandan, hızla küreselleşen modern dünyada, gündelik hayattaki yoğunluklar artmakta, bazı alışkanlıklar değerişmekte veya yok olmakta, vakit ayrılan şeylerin nitelikleri farklılık göstermektedir. Okutan (2012: 1) bu durumu, “sabitelerin kayganlaştığı postmodern toplumda kültürün değerişik formları meydana gelmektedir” diyerek açıklamaktadır. Hayat standartlarının değerişmesi ve kısmî olarak konfora erişmiş olmak, dini pratiklerde ve geleneklerde olmazsa olmaz bazı şeylerin yavaş yavaş ortadan kalkmasına veya onlara artık “yorucu ve belki de gereksiz bir şey” olarak bakılmasına sebebiyet vermektedir. Din ve gündelik hayat arasında yaşanan bu farklılaşma ve uzaklaşma, sekülerleşme olarak adlandırılmakta ve bu bağlamda anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Modern-seküler atmosfere karşı dini atmosferi muhafaza, ancak dini merasimleri muhafaza ile sağlanabilmektedir. Çünkü dünya ve ahiret bilgisi ve buna uygun hayat tanzimi, gündelik pratiklerle ve gündelik hayat içindeki törenlerle bilinçlere yerleşmektedir (Şişman, 2007: 151). Şişman’ın da belirttiğı gibi, dini atmosferin muhafazasında ve bu hasletlerin bir sonraki nesle aktarılmasında, dini

pratiklerin önemli işlevleri olmaktadır. Bu bağlamda kurban ibadetinin toplumumuzdaki anlam karşılığını, yaşanan değişim ve kuşaklar arası geçiş sürecini ve geçmişe kıyasla şimdi nasıl idrak edildiğini anlamak, din sosyolojisi çalışmaları açısından önemlidir.

Zikredilen saiklerle gerçekleştirilmiş bu araştırma, giriş ve sonuç bölümleri de dâhil olmak üzere dört bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde, araştırmanın konusu, kapsamı, sınırlılıkları, yöntemi ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler paylaşılmaktadır. Birinci bölümün ilk kısmında, kavramsal ve tanımsal yönleri bakımından İslam'da kurban olayı, fikhî ve tarihsel dayanakları ve kurban kültürü tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, kurban kavramı, kurban ibadetinin temelleri ve hükmü, sünnetteki karşılığı, kurbanın gerçekleştirilmesi ve Kurban Bayramı geleneği, kurbanın taksit veya kredi kartı ile satın alınması, vekâlet yöntemiyle kurban kesimi ve kurbanın toplumsal yönü açıklanmaktadır. Birinci bölümün ikinci kısmında, modernleşme ve modernleşmeyle alakalı olan sekülerleşme, gündelik hayat ve popüler kültür kavramları tanımlanmaktadır. İkinci bölümde ise araştırmanın odak soruları bağlamında katılımcılarla gerçekleştirilen nitel araştırma stratejisine bağlı olarak yarı yapılandırılmış mülâkat soruları çerçevesindeki derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Bu bağlamda kurbanın ibadet, yardımlaşma, bilgi, ekonomik ve sosyal boyutları, geleneksel ve modern kurban tipolojisi, kurbanın psikolojik boyutu, toplumsal işlevleri ve bunların hafızalarda nasıl yer ettiği, kurbanda değişim ve sürekliliğin nasıl olduğu, ibadet bilincinin ve geleneğinin sonraki nesle aktarılmasında karşılaşılan durumlar ve kurbanın kadınlar nezdinde nasıl bir anlamı olduğuna dair veriler paylaşılmaktadır. Sonuç bölümünde de, araştırmanın genel bir değerlendirmesi yapılarak saha araştırmamızdan elde edilen bulguların kurban ile alakalı literatüre yaptığı muhtemel katkılardan söz edilecektir.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Dünya Değerler Araştırması (2001)'na göre, Türk toplumunun yüzde 81'i kendisini dindar olarak nitelendirmektedir. Bu araştırmada dindar olduğunu belirtenler arasındaki cinsiyet farkı dikkat çekmektedir. Erkeklerin yüzde 76'sı kendini dindar olarak nitelerken, kadınların ise yüzde 85'i kendini dindar olarak tanımlamaktadır. Bu veriyi destekler şekilde, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yapılan *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*'nda da (2014: 67), kadınların erkeklere kıyasla *daha çok* nafile namaz kıldıklarına dair veriler paylaşılmıştır. Yine aynı araştırmada, kadınlar ve erkeklerin yakın oranlarda kurban ibadetini yerine getirdikleri de belirtilmiştir (2014: 82). Ayrıca sadece İslam dininde değil, Hristiyanlık, Hinduizm, Budizm gibi diğer dinlerde de, kadınların erkeklere nazaran dini ritüelleri daha düzenli ve sıkça gerçekleştirdikleri bilgisi mevcuttur (Trzebiatowska ve Bruce, 2012: 11). Bu sebeple “dini duyarlılığı bir kuşaktan diğerine taşıyanlar olarak kadınlar” (Toker, 2005: 65), ibadetlerin öğretilmesi ve uygulanması durumunda, hem aile içinde hem de çevrelerinde farklı görevler üstlenmektedirler.

Bu zaviyelerden bakılacak olursa, nafile ibadetlerde daha gayretli olan kadınların vacip olan kurban ibadetinin gerçekleştirilmesi hususunda niyet ve gayretlerinin, erkeklerinkinden farklı olması muhtemeldir. Kadınların kurban ibadetindeki tutumlarının ve bunun sebeplerinin anlaşılması, ibadet bilincinin bir sonraki kuşağa aktarılmasında yaşanan tecrübelerin öğrenilmesi ve eşleriyle karşılıklı olarak ne türden tutum içerisinde olduklarının idrak edilmesi amacıyla, bu araştırma sadece evli veya evlilik tecrübesi geçirmiş kadın katılımcılarla gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada verilen fikhî bilgilerde Hanefî mezhebine ilişkin kaynaklar esas alınmıştır. Bu durum, Türkiye'de yaşayan Müslümanların çoğunluk olarak Hanefî

mezhebine mensup olmalarından kaynaklanmaktadır.¹ Bundan ötürü araştırmanın örneklemini belirlerken Hanefi mezhebine mensup olan kadınlarla mülâkatların gerçekleştirilmesi tercih edilmiştir. Ayrıca, araştırmada ilahiyatçı uzmanların görüşlerine yer verilmesi, Türkiye’de geniş kitleler tarafından bu kişilerin takip edilmesi sebebiyledir.

Modern hayat yoğunluğunun daha fazla ve daha az hissedildiği şehirlerde yaşayanların kurban ibadetine bakışları ve uygulamaları arasındaki farklılıkların anlaşılabilmesi gayesiyle mülâkatlar iki farklı şehirde ikamet eden kadın bireylerle gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla metropol niteliğindeki İstanbul’dan on ve kırla bağlantısı kuvvetli bir şehir olan Trabzon’dan da on kadın bireyle mülâkatlar gerçekleştirilmiştir. Bu özellikleri haiz şehirler arasından İstanbul ve Trabzon’un tercih edilmesi, bu şehirlerde saha araştırmasının gerçekleştirilebilme ve katılımcılara ulaşabilme imkânlarının daha rahat olması sebebiyledir. Geçmiş ve şimdi arasında daha rahat bir kıyaslama yapabilmek ve kurban ibadetinin yerine getiriliş şeklindeki değişimi ve farklılıkları görebilmek amacıyla, katılımcıların ağırlıklı olarak otuzlu ve kırklı yaşlarda olması tercih edilmiş, ayrıca istisnai olarak daha genç ve yaşlı toplamda yedi kişiyle de mülâkatlar gerçekleştirilmiştir. Kurban ibadeti, maddi yeterlilik gerektiren bir ibadet olduğundan katılımcıların maddi durumları öğrenilmeye çalışılmıştır. Ancak büyük ve küçük şehirlerde hayat pahalılığının ve kişilerin hayat standartlarının aynı olmamasından dolayı iyi-orta-kötü kavramları göreceli olmakla birlikte, kendileriyle görüşülen katılımcıların kanaat etme durumlarına göre maddi durumlarını tanımlamaları da farklılık gösterebilmektedir. Katılımcılara ait sosyo-demografik bilgileri içeren tablo aşağıdaki gibidir:

¹ Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yapılan *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*’nda, Türkiye’de İslam dinine mensup olanların yüzde 77,5’i, yani dörtte üçünden fazlasının Hanefi mezhebine mensup oldukları bildirilmektedir (2014: 8).

Rumuz	Yaş	EğitimDurumu	Meslek	Maddi Durum	Medenî Hâl	Şehir
1. Canan	38	Üniversite	Bankacı	Orta	Evli	İstanbul
2. Şengül	47	İlkokul	EvHanımı	İyi	Evli	İstanbul
3. Hafsa	34	Üniversite	Vaize	İyi	Evli	İstanbul
4. Kübra	27	Üniversite	STK Görevlisi	Orta	Evli	İstanbul
5. Sevinç	37	İlkokul	EvHanımı	Orta	Evli	İstanbul
6. Dursune	45	Ortaokul	EvHanımı	Orta	Evli	İstanbul
7. Sertap	47	Universite	UstaEğitici	Orta	Evli	İstanbul
8. Özgül	55	Ortaokul	EvHanımı	Orta	Evli	İstanbul
9. Ayşe	52	Ortaokul	EvHanımı	Orta	Evli	İstanbul
10. Beyza	47	LiseTerk	EvHanımı	Orta	Evli	İstanbul
11. Amine	48	İlkokulTerk	EvHanımı	Kötü	Evli	Trabzon
12. Türkan	31	Üniversite	EvHanımı	İyi	Evli	Trabzon
13. Neslişah	30	Lise	Sekreter	Orta	Evli	Trabzon
14. Mine	47	Üniversite	Banka Müdürü	İyi	Boşanmış	Trabzon
15. Özlem	50	Lise	LaboratuvarTeknikeri	İyi	Evli	Trabzon
16. Sema	49	Üniversite	SerbestMeslek	Orta	Evli	Trabzon
17. Merve	48	Üniversite	Tıp Teknisyeni	İyi	Evli	Trabzon
18. Deniz	28	Üniversite	Bankacı	Orta	Evli	Trabzon
19. Menekşe	51	Lise	SerbestMeslek	İyi	Evli	Trabzon
20. Fatma	53	İlkokulTerk	EvHanımı	İyi	Evli	Trabzon

Araştırma için yaptığımız literatür taramasında modernleşme ve din bağlamında kurban ile alakalı oldukça fazla araştırma olmasına rağmen, kurban ibadetini modernlik bağlamında irdeleyen herhangi bir araştırmaya rastlanamamıştır. Mevcut yayınlar, daha çok kurban ibadetinin tarihçesi, fikhî dayanakları, diğer dinlerde kurban etme pratiği, kurban üzerine etimolojik ve mitolojik araştırmalar ve Türk toplumundaki kurban geleneği ile alakalı bilgileri içermektedir. Ancak Bayrampaşa Belediyesi'nin gerçekleştirdiği *Uluslararası Kurban Sempozyumu*'nda, kurban ibadetinin çok çeşitli yönleriyle ele alındığı görülmektedir. Ayrıca Ali Murat Daryal'ın *Kurban Kesmenin Psikolojik ve Metafizik Temelleri* adlı kitabında, farklı topluluklarda kurban etme pratikleri ve bunların psikolojik analizlerine dair bilgiler mevcuttur. Bu araştırma, modernleşme, din ve kurban ekseninde yürütülen tartışmalar bağlamında, modernleşme ile birlikte yaşanan değişimlerin, kurban ibadeti algısı ve bu ibadetin yerine getiriliş şekli üzerindeki etkilerini anlamak ve mülâkat kümesi çerçevesinde izah etmek üzere tasarlanmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Toplumsal çalışmalarda, istatistik başta olmak üzere, nicel yöntem ve teknikler, toplumsal yapıyı anlamakta yetersizlik gösterebilmekte ve hatta anlam dünyasını çarpıtabilmektedir. Söz konusu bu durum, dine ilişkin toplumsal çalışmalar için de geçerli olmaktadır (Toker, 2008: 56). Bu bakımdan, nitel araştırma yöntem ve teknikleri, toplumsal çalışmaların geneli açısından faydalı olmaktadır.² Fielding (1993: 135)'e göre, toplulukların inanış ve tutumlarının, insanların hislerinin anlaşılmasında en etkili yöntem mülâkat tekniği olmaktadır. Derinlemesine mülâkat, araştırmacıya diğer insanların yaşadıkları tecrübeleri ve onların bu tecrübeleri nasıl anlamlandırdıklarını anlama imkânı tanımaktadır (Seidman, 2005: 9). Bu ve benzeri imkânlarından ötürü, araştırma için derinlemesine mülâkat yönteminden istifade edilmiştir.

Araştırmada, saha araştırmalarında sıklıkla gerçekleştirilen doğal akış içerisindeki sürece katılım söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla pür alan araştırmalarında olduğu üzere, olguların doğal ortamlarında araştırılması (Mayring, 2011: 59), araştırma özelinde pek mümkün olmamıştır. Bu sebeple, kendileriyle görüşülen katılımcıların geçmişlerine dair aktarımları/anlatımları ile yetinilmiştir. Hâlihazırda izah edilmeye çalışılan konu ile alakalı katılımcıların aktif olarak sürdürdükleri süreçten ziyade, bahsi geçen eylemliliğin sebepleri ve düşünce arka planı anlanmaya ve izah edilmeye çalışılmıştır.

Mülâkatlar, 28 Şubat 2016 ve 16 Mayıs 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Hepsi tek seferde yapılan mülâkatların en uzununu 1 saat 12 dakika, en kısası ise 32 dakika sürmüştür. Kendileriyle görüşülen katılımcılara mülâkatlar

²Nitel araştırma alanı, bir dizi entellektüel ve disiplinler gelenekten doğup büyümüştür. Farklı gelenekler, okullar ve disiplinler, toplumsal dünyanın işleyişini sağlayan unsurlar hakkındaki farklı görüşler etrafında iş görmektedir. Bu da nitel araştırma alanının taşıdığı zenginliği ortaya koyan bir durumdur. (Toker, 2008: 58-59).

öncesi verdikleri bilgilerin anonim kalacağı taahhüt edildiğinden katılımcıların isimleri araştırma içerisinde gerçek isimlerinden farklı olarak rumuzlarla belirtilmişlerdir.

Mülâkatlar, katılımcılarla rahatça görüşme yapabilmek amacıyla onların uygun gördükleri mekânlarda, gönüllü katılım formu içeriği kendileriyle paylaşarak rızalarına dayalı şekilde ses kaydı alınarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler esnasında, kimi katılımcılar hatırladıkları bazı anılarından ötürü duygusal anlar yaşamışlardır. Araştırma konusunun dini bir mevzu olmasından dolayı bazı katılımcıların ideale yakın cevap verme eğiliminde oldukları hissedilmiştir. Daha net ve aslî bilgilere ulaşmak için, yarı yapılandırılmış mülâkat sorularının sayesinde mülâkat kümesini meydana getiren yirmi kadın bireye, sahip oldukları sosyo-demografik niteliklere göre farklı şekillerde sorular yöneltilmiştir. Görüşmeler esnasında katılımcı tarafından onay beklendiğinde herhangi bir şekilde yönlendirmede bulunmadan kaçınılmıştır. Bu doğrultuda araştırmamızın asıl maksadı, her şeyden önce araştırmacı olarak zihnimize olanları yoklamaktan daha ziyade, katılımcıların zihninde olan bitenleri yoklamak ve sorgulamak olmuştur. Görüşmeler esnasında not tutulmamış, görüşme bitiminde görüşmeye ilişkin gözlem notları, yazı veya ses kaydı şeklinde alınmıştır.

Verilerin Analizi

Veriler üzerinde daha rahat çalışabilme ve en uygun şekilde verileri derleyebilme amacıyla, öncelikli olarak mülâkatlar esnasında yapılan ses kayıtları, metin hâline dönüştürülmüştür. Elde edilen bu verileri en ideal şekilde tasnif edebilmek için ilk olarak mülâkatların metinleri, sırasıyla *dikey* şekilde okunarak, daha önce yapılandırılmış bölüm başlıklarıyla tekrar harmanlanıp yeni başlıklar meydana getirilmiştir. İkinci olarak, bölümleri meydana getirecek olan araştırma

odağı çerçevesindeki sorular bağlamında mülâkat metinlerinde belirlenen başlıklarla ilgili olan kısımlar seçilmiş ve daha sonra içlerinden eleme yapılarak konularla alakalı en kapsamlı ve ihtiyaç duyulan bilgileri barındıran kısımlar alınarak bu metinler *yatay* şekilde okunmuştur. Sırasıyla ses kaydından metin hâline dönüştürülen veriler, kurguladığımız bölümlere göre parçalanmış, kategorilendirilmiş ve araştırmamız odağı çerçevesinde tekrar bölümler bazında bir araya getirilmek suretiyle literatürdeki benzerlik ve farklılıkları da izah edilmeye çalışılmıştır. Veriler, herhangi bir bilgisayar destekli nitel araştırma analiz programından istifade edilmeyerek, yukarıda izah edildiği şekilde tamamen okuma, kodlama, temalandırma, kategorilendirme ve yorumlama süreçleri üzerinden analiz edilmiştir.

1. BÖLÜM

1.1 KAVRAMSAL VE TANIMSAL YÖNLERİ BAKIMINDAN İSLAMDA KURBAN OLAYI, FİKHÎ VE TARİHSEL DAYANAKLARI VE KURBAN KÜLTÜRÜ

1.1.1. Kurban Kavramı

“K-r-b” kökünden türemiş olan kurb kelimesi, yakınlık, karib olma anlamına gelmekte ve “bu’d” kelimesinin zıddı olarak kullanılmaktadır. Kurb kökünden türemiş olan kurban kelimesi de sözlükte yakın olma, yaklaşma, tekarrüb ve ayrıca sevap için boğazlanan hayvan, zebiha anlamlarını ifade eder (Nazım ve Reşad, 2009: 215). Süleyman Ateş ise, “kurb” kelimesini Hakk’a yakın olma anlamında bir tasavvuf terimi olarak açıklamıştır (Ateş, 2002: 432). Arapça’da gerek maddi gerekse manevi her türlü yakınlığı ve yakın olmayı kuşatacak bir anlam yelpazesine sahip olan kurban kelimesi, dini terminolojide kendisiyle Allah’a yakınlaşılan şeyi, özel olarak da Allah’a yakınlık sağlamak, yani ibadet (kurbet) amacıyla belli vakitte belirli cinsten hayvanları kesmeyi ifade eder (Güç, 2002: 433).

1.1.2. Kurban İbadetinin Temelleri, Hükmü ve Sünnetteki Karşılığı

Kuran-ı Kerim’de Hacc suresine baktığımızda, aslında kurban ibadetinin, İslam’dan önce de bütün ümmetlerde var olduğunu görürüz. Hacc suresi 34. ayette, “Her ümmet için, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine ismini ansınlar diye kurban kesmeyi meşru kıldık...” buyrulmaktadır. Bütün vahyî dinlerde kurban kesmek, tevhid³ inancının önemli bir bölümüdür. Asıl olan yalnızca Allah adına kurban kesmek, O’nun emri olduğu için sadece bu ibadeti yerine getirmektir (Şimşek, 2008: 43).

³ “Allah’ın zâtında, sıfatlarında, mâbud oluşunda bir ve tek olduğunu zihin ve kalp yoluyla kabul etme anlamına gelir” (Özler, 2012: 18).

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem'in oğulları Habil ve Kabil'in de kurban takdim etmelerinden bahsedilir: "(Ey Muhammed!) Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti..." (Maide: 27). Yine Âl-i İmran suresi 183. ayette, peygamberlik mucizesi ve ispatı olarak istenilen kurbandan bahsedilmektedir.

Kur'an'da kurbanla alakalı pek çok ayet vardır. Son olarak değinmek istediğimiz konu, Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'in kıssasıdır. Nitekim günümüzde Müslümanlar'ın kurban ibadetlerini yerine getirirken hatırladıkları, örnek aldıkları ve maneviyatını yaşa(t)maya çalıştıkları asıl kurban etme hadisesi budur. Saffat suresi 100-107. ayetlerde:

Ey Rabbim! Bana salihlerden olacak bir çocuk bağışla. Biz de ona uysal bir oğul müjdeledik. Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, "Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?" dedi. O da, "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi. Nihayet her ikisi de (Allah'ın emrine) boyun eğip, İbrahim de onu (boğazlamak için) yüz üstü yere yatırınca ona, şöyle seslendik: "Ey İbrahim! Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız. Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır. Biz, (İbrahim'e) büyük bir kurbanlık vererek onu (İsmail'i) kurtardık.

Hac ibadeti esnasında kesilecek kurbanla ilgili hükümler çeşitli surelerde zikredilmiştir. Kuran'ı Kerim'de Kevser suresinin 2. ayetindeki dolaylı ifade dışında kurban kesimi ile alakalı net bir ifade bulunmamaktadır (Şimşek, 2008: 48). Zaten Kur'an'da kurban ile alakalı net bir ifadenin olmamasına ve bu ibadetin hükmü hususunda birtakım ihtilafların varlığını sürdürmesine rağmen kurbanın Hz. Peygamber'in (a.s) sünnetinde var oluşu ve bunun bize hadislerle nakledilmesi, var olan en temel dayanakları teşkil etmektedir.

Hız. Peygamber'in (a.s) kurban ibadetini önemseydiğine ve sürekli olarak kurban kestiğine dair bir hadiste İbn Ömer, Rasulullah'ın Medine'de on sene ikamet ettiğini ve her sene kurban kestiğini rivayet etmiştir (Tirmizî, Edâhî: 11). Yine Cabir b. Abdillâh'tan rivayet edilen bir hadise göre;

Hız. Peygamber (a.s), Kurban Bayramı günü hayaları buruk, alacalı (ve) boynuzlu iki koç kesti, onları (kesime hazırlayıp da yönlerini) kibleye çevirdiği zaman: Ben (bütün dinlerden) yüz çevirerek yüzümü İbrahim'in dini (yani İslâm) üzere, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim. Ve ben müşriklerden değilim: Şüphesiz namazım ve ibadetlerim, hayatım ve ölümüm Âlemlerin Rabbi olan Allah içindir. Onun ortağı yoktur. Bana böyle emrolundu ve ben Müslümanlar'danım. Ey Allah'ım (bu kurban) senden bir nimettir ve Hız. Muhammed ile ümmeti (tarafından) sırf senin (rızan) için (kurban edilmiştir) diye dua etti ve kesti.(Ebu Dâvud, Dâhâya: 3, 4)

Yukarıdaki aktarıma ek olarak Hanefi mezhebinde kurban ibadetinin vacip olduğunun bir delili olarak Hız. Peygamber'in (a.s) şu buyruğu gösterilmektedir: “Kim ki kurban kesmeye malî kudreti müsait olur da kurban kesmezse, o kimse bizim namazgâhımıza sakın yaklaşmasın!” (İbnMâce, Edâhî: 2). Zuhayli (1990: 394)'ye göre: “Hanefiler der ki: Böyle bir tehdit ancak vacibin terki hakkında söz konusudur”.

Diğer taraftan ulemanın kahir ekseriyetinin ittifak ettiği, imkânlar mucibince kurban kesmenin sünnet olduğuna dair delil de Hız. Peygamber'in (a.s) şu hadisidir: “Peygamber (s.a.v) buyurdu ki: Kurban kesecek kimse Zilhicce hilâlini gördükten sonra vücudundaki kıllardan ve tırnaklarından hiçbir şey kesmesin” (Tirmizi, Edâhî: 22). Sonuç olarak Hanefi mezhebinde kurban kesmek vacip, diğer mezheplerde ise müekked bir sünnettir (Zuhayli, 1990: 393).⁴

Hanefi mezhebine göre kurban kesmekle yükümlü olmak için kişide Müslüman, âkilbâliğ, mukim ve zengin olması şartlarının hepsi bir arada aranır. Bu

⁴Kurbanın hükmü ile alakalı detaylı bilgilere ilgili mezheplerin fıkıh kaynaklarından ulaşılabilir.

zenginliğin miktarı da, kurban kesecek kişinin aslı ihtiyaçları ve borçları dışında 85 gram altına ya da buna denk bir mal veya paraya sahip olmasıdır (Bardakoğlu, 2002: 437).

1.1.3. Kurban İbadetinin Gerçekleştirilmesi ve Kurban Bayramı Geleneği

Hiz. Peygamber'in (a.s) kurban ibadetini nasıl gerçekleştirdiğine dair hadislerde epeyce malumat mevcuttur. Bu vesileyle önce İslam'ın ilk yıllarında Kurban Bayramı vakti, Hiz. Peygamber'in (a.s) usulünü ve neler yaptığını anlamaya çalışıp sonrasında da günümüzdeki kurban geleneğini ele almaya gayret edeceğiz.

Ahmed b. Yunus'tan nakledilen bir hadiste Hiz. Peygamber'in (a.s), bayram namazı öncesi kesilen kurbanların kabul olunmayacağını, tekrar kesilmesi gerektiğini, bayram namazı kılındıktan sonra hâlâ kurban kesmeyenlerin ise o vakit Allah'ın adıyla kurban kesebileceklerini söylediği belirtilir (Müslim, Edâhî: 1). Buradan da anlaşılacağı üzere, Kurban Bayramı günü ilk olarak bayram namazı eda edilir. Yine Müslim'de geçen başka bir hadise göre Hiz. Peygamber (a.s), gerek Ramazan gerek Kurban Bayramı olsun, önce namaz kılar sonra cemaate döner ve hutbeyi irad ederdi (Müslim, Salâtul-İdeyn: 9). Namaz ve hutbenin ardından kurban kesimine geçilirdi.

Hiz. Peygamber'in (a.s), farklı zamanlarda farklı türlerde hayvanları kurban ettiğı hususu hadislerde mevcuttur. İbn Abbas'ın bir rivayetinde Rasulullah ile ortak olarak hem deve, hem de sığır kestikleri, yine Kuteybe b. Said'den gelen bir rivayette de Rasulullah'ın koç kurban ettiğı bildirilmektedir (Müslim, Edâhî: 1, 17).⁵ Hiz. Peygamber (a.s), kurban kesim mekânı olarak namaz kıldırıldığı yeri seçmiştir (Nesâî, Dahâyâ: 3). Kurban kesimi konusunda Hiz. Peygamber'in (a.s) hassas davrandığı ve

⁵Kurban ibadetinin tam olarak yerine getirilebilmiş olması için gerek kesilecek hayvan gerekse hayvanın kesim usulüyle alakalı bazı şartlar söz konusudur. Bu şartlar kurbanın sıhhat şartlarıdır. Konuyla alakalı görüşlerde mezhepler arasında ufak farklılıklar olsa da genel olarak şartlar bütünlük arzeder. Detaylı bilgi için Ömer Nasuhi Bilmen'in *Büyük İslam İlmihâli* 'ne veya ilgili mezheplerin fıkıh kitaplarına müracaat edilebilir.

ashabına telkinlerde bulunduğunu biliyoruz. Onlara, hayvanların kesimi esnasında, Allah'ın her konuda "ihsan" ile yani güzellikle davranmayı farz kıldığını, hayvanların kesiminin de güzel bir şekilde yapılması gerektiğini, bıçaklarını iyi bilemelerini ve hayvana göstermeden, eziyet etmeden kesim işini gerçekleştirmeleri gerektiğini hatırlatmıştır (İbnMâce, Zebâih: 3).

Bu arada Hz. Peygamber'in (a.s) Kurban Bayramı vaktinden günlerce önce kurbanını seçtiğini hatırlamakta fayda var. Bununla alakalı Hz. Aişe'den (r.a) gelen bir rivayette, "Rasulullah'ın kurbanlarının gerdanlık iplerini kendi elimle büktüm. Sonra Rasulullah o kurbanlık hayvanlara bu gerdanlıkları kendi elleriyle taktı. Sonra da bu kurbanlık hayvanları babam Ebu Bekr es-Sıddık ile Mekke'ye gönderdi..." (Buhari, Hacc: 111).

Kurban etinin tasadduk edilmesi konusunda Hz. Peygamber (a.s), ilk Kurban Bayramı'nda Medine'ye gelen birçok fakirin olması sebebiyle kurban etlerinin gelen misafirlere de verilerek üç gün içinde tüketilmesini istemiştir (Ebu Davud, Dâhâya: 9, 10). Ancak daha sonraki yıllarda kurban kesenlerin sayısının artması ve ihtiyaçlı durumunun azalmasına bağlı olarak, Rasulullah ashabına, diledikleri gibi yemelerini, saklamalarını ve etraflarındakilere ikram etmelerini buyurmuştur (Buhari, Edebü'l-Müfred: 198). Buna bağlı olarak Hanefî mezhebince etlerin dağıtma nispetinin üçte bir oranla olması müstehap görülmüştür. Kurban kesen kişinin, etin üçte birini kendisine alması, üçte birini yakın dost ve akrabalarına ikram etmesi ve diğer üçte birlik kısmı da yoksullara tasadduk etmesi, Hacc suresi 28. ve 36. ayetlerde delil gösterilerek tavsiye edilmiştir (Zuhayli, 1990: 422).

Hz. Peygamber (a.s), Kurban Bayramı'nı çok önemserdi: "Şanı yüce olan Allah katında günlerin en büyüğü Kurban (Bayramı) günüdür" (Ebu Davud, Menâsik:

19) hadisiyle Hz. Peygamber'in (a.s) kurban ve Kurban Bayramı gününe ne derece ehemmiyet verdiği görülebilmektedir.

Günümüzde de Hz. Peygamber'in (a.s) tatbikinde olduğu gibi, Kurban Bayramı'na bayram namazıyla başlanır. Büyükler ve küçükler sabah erkenden bayramlık elbiselerini giyerler ve yakınlarında bulunan bir camide bayram namazını kılmaya giderler. Namazdan sonra bayramlaşmalar camide başlayıp hane halkı ile devam eder (Nutku, 1992: 264-265). Ardından kurban kesimi gerçekleşir. Son senelerde çeşitli sebeplerden dolayı (vekâlet usulüyle kurban kesimi, fiziki şartların elverişli olmaması vs.) yaygınlığını giderek kaybetmesine rağmen, kurban edilecek hayvan, birkaç gün öncesinden alınır, ev ahalisi ona ihtimam gösterir, onunla ünsiyet geliştirirler.⁶ Bundan murâd edilen, Hz. İbrahim'in en sevdiği varlık olan evladını, sadece Allah'ın emri olduğu için kurban etmeye yönelmesindeki fedakârlığı, sadakati, teslimiyeti ve belki de hüznü ve acıyı hissetmeye çalışarak yine az da olsa ilgilendiğimiz, emek verdiğimiz bir canlıyı Allah için kurban etmektir. Bu esnada ölümü hatırlamak ve ahireti düşünmek de iyi olarak kabul edilmektedir:

Bilindiği gibi İslam'ın, müntesiplerine asıl öğretmek istediği şey, öte dünya gerçeğidir. Öte dünyayı zihninde tutan bireylerin, yanlış yapma ihtimalleri azalmaktadır. Bize öte dünyayı, ölümü anlatan örneklerden biri de kuşkusuz kurbandır. Kurban, insanların ölüm bilincine varmasını sağlamaktadır.(Söylemez, 2007: 84)

Kurbandan gelen etlerin, Hz. Peygamber (a.s) sünneti üzere ve fıkhıta da belirtilen üçte bir oranında değerlendirilip paylaşılması insanlar tarafından hâlâ yaygın bir şekilde uygulanmaktadır.

⁶ Satın alınan kurbanlığa kurban edileceği vakte kadar yem verilmesi, bilhassa küçük çocukların kurbanlıkla birliktelik sağlamaları teşvik edilerek adeta Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail ile olan münasebetin bir şekilde hatırlanarak Allah'a teslimiyete vurgu yapılmaya çalışılması, İslam geleneğinde yaygın olarak uygulanan bir adettir.

Bugünün bayram olması hasebiyle insanlarda farklı bir neşe, heyecan ve alaka da meydana gelmektedir. Kaynaklarda Hz. Peygamber (a.s) döneminde, bayram günlerine dair çok fazla malumat yoktur. Ancak toplumumuzda bayramlarla alakalı kadim gelenekler mevcuttur. Birçok Müslüman Kurban Bayramı günü akrabalarının kabirlerini ziyaret ederler. Günler öncesinden hazırlıklar yapılır. Bayram günü olması hasebiyle insanlar yeni kıyafetler giymeye özen gösterirler. Bayram günü yakın uzak herkes birbirini ziyaret etmeye çalışır, hâl hatır sorulur, afiyet dilenir, ikramlar paylaşılır (Gulevich, 2004: 367). Bayram günü yaşanan yoğunluk insanlar nezdinde bereketlidir. Bilhassa yaşlılar ve hastalar ziyaret edilir ve bu ziyaretler kaynaşmaya da vesile olur. Anadolu'daki yaygın kültürde, bayramlaşmaya gelen çocuklara harçlık, şekerleme veya muhtelif küçük hediyeler verilir. İnsanlar, o gün gerçekten normal günlerden çok daha ihtimamlı ve alakadar olurlar.

1.1.4. Kurbanın Taksit veya Kredi Kartı ile Satın Alınması

Türkiye'de resmi bir otorite olarak kabul edilen Diyanet İşleri Başkanlığı ve geniş kitleler tarafından takip edilen birçok hoca nezdinde, kurbanın kredi kartı veya taksitle alınmasında bir beis yoktur. Ortak olarak zikredilen şey, ödemede gecikme yapılmayıp faize bulaşmadığı müddetçe kredi kartı kullanılabileceğidir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi Dr. Mehmet Canbulat'a göre, kurban kesecek kişinin öncelikle maddi yeterliliğe sahip olması gerekmektedir. Maddi yeterliliği olmayan kişilerin şartlarını çok zorlamamaları uygun olmalıdır. Şayet bu kişiler muhtaçsa ve kurban ibadetini yerine getirmeleri onları sıkıntıya sokacaksa, bu kişiler için kurban ibadeti vacip olmaz. Kurbanlık hayvanın satın alınma yöntemi ile alakalı olarak da, Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından banka kredisi veya kredi kartı ile kurban alımının mümkün olacağı ifade edilmektedir. Buradaki en ince nokta ise ödemeyi zamanında yapıp, faize bulaşmamaktır. Aksi

takdirde helâl bir iş yapılmaya çalışılırken harama bulaşmış olur. Peşin olarak kurban alınabildiği gibi, bazı kimselerin maddi durumu elverişli olmasına rağmen o anda peşin parası olmayabilir ve bu durumda kişi borçlanarak kurban alabilir. Aynı şekilde veresiye olarak da kurban alınabilir. Önemli olan kurbanın, kişinin zimmetine geçmesidir. Yani ona sahip olmasıdır (2014: 365, 366, 370).

Ancak faizin İslam dininde haram olduğu, Bakara suresi 275-276. ayetlerinde⁷ belirtilmiştir. Bu bağlamda, faiz sistemiyle çalışan bankalardan istifade etmek veya onlara dolaylı yoldan katkı sağlamak konusunda da şüpheler söz konusudur. Konuya daha hassasiyetle yaklaşmaya çalışanlar nezdinde kredi kartı kullanmak sakıncalı olabilir. Bu konuda, faizsiz banka varken faizli banka ile çalışmanın doğru olmadığı ve zorunluluk varsa faize bulaşmamanın yollarının aranması gerektiği belirtilmektedir (Duman, 2018: 228-229).

Bankalardan ve banka kartlarından uzak kalabilmenin çok zor olduğu günümüz şartlarında, kredi kartı kullanımı ile alakalı olarak yukarıda bahsettiğimiz gibi ihtilaflı ve koşullu durumlar söz konusudur. Buna bağlı olarak insanlar nezdinde kart kullanımıyla alakalı farklı yaklaşımlar da mevcut bulunmaktadır. Kimileri sıkıntılı bir durum olduğunu düşünmemekte ve kullanmakta, kimileri mutmain olmasalar dahi mücbir sebeplerle bu yola tevessül etmekte, kimileri de kesinlikle kullanmamayı tercih etmektedir.

1.1.5. Vekâlet Yöntemiyle Kurban Kesimi

Fıkîhî açıdan vekâleten kurban kesiminde herhangi bir sakıncanın olmadığı bildirilmektedir. Bir kişi kurban etmek niyetiyle bir hayvan almış ancak herhangi bir

⁷ “Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, “Alım satım da ancak faiz gibidir” demeleridir. Hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah’tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişte yaptığı kendisine aittir, işi de Allah’a kalmıştır. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir (275). Allah faizi tüketir, sadakaları ise arttırır ve Allah hiçbir inkârcı günahkârı sevmez (276).”

sebepten (sağlık koşulları, işin ehli olmaması vs.) dolayı onu kesmekten aciz olmuş olabilir. Bu durumda sahibi kesmese veya kesiminde kurbanının başında bulunmasa bile, kurban için niyet edilen hayvanın kesilmesi ile maksat hâsıl olmuş, kişi ibadetini yerine getirmiş kabul edilmektedir (Mevsilî, 2009: 23). Bu konuda Hz. Aişe'nin (r.a) aktardıklarını da göz önünde bulundurmak gerekir: “Resûlullah (a.s.), develer kesilirken başında durmamı, derilerini ve sırtlarındaki çullarını paylaştırmamı emretti ve onlardan herhangi bir şeyi kasap ücreti olarak vermeyi bana yasakladı ve “kasap ücretini biz kendimiz veririz” buyurdu” (Buhari, Hacc: 120). Bu hadisten de anlaşılacağı gibi Hz. Peygamber (a.s), herhangi bir sebepten dolayı kurbanın başında bizzat kendisi bulunmamıştır. Farklı rivayetlerde aksi yönde malumatın da var olabileceği ihtimali göz önünde bulundurularak, Hz. Peygamber'in (a.s) kurbanının başında bizzat durmaması vekâleten kurban kesiminin, sağlam bir şekilde gerekçelendirilmesine imkân sağlamaktadır.

Vekâletle kurban kesilmesinde dinen bir sakınca olmamakla beraber manevi eksiklikler söz konusu olabilir. Yani kurban ibadetinin hikmetinden hakkıyla istifade edilemeyebilir. Kurban kesimine bizzat şahit olunmayışı, ondan alınacak derslerden de uzak kalınmasına sebebiyet verebilir. Özellikle arkadan gelen nesiller için, kurban ibadetinin zihinlerde bırakacağı iz çok büyük bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail arasında vuku bulan hadisenin sanal bir olay gibi hatırlanmaması ve kurbanın bu topraklardan yok olmaması için gerekli dirayet ve irade gösterilmeye çalışılmaktadır.

Kendi tecrübelerine dayanarak düşüncelerini paylaşan Avrupa İslam Konseyi Başkanı Ali Kızılkaya'nın vekâletle kurban kesiminin giderek artması hususunda aktardıkları bu minvalde dikkate değerdir. Almanya'da kurban kesiminde çok zorlandıklarını, yıllarca bunun mücadelesini verdiklerini ve çok geç de olsa kısmî

olarak bu haklarını elde edebildiklerini söyleyen Kızılkaya, sonuç olarak gelinen noktanın vehametinden bahsetmektedir: “Kurban kesme hakkı Almanya’da çok zor elde edildiği için, bu olay orada çok azaldı. İnsanlar kurbanlarını vekâlet yoluyla başka ülkelere gönderiyorlar. Bu durumda da maalesef çocuklarımız kurbanı görmeden ve yaşamadan büyüyorlar” (Kızılkaya, 2008: 182). Diyanet İşleri Türk İslam Birliği yetkilisi Emin Özcan da, hem hukukî sorunların hem de sanayi toplumunda ve büyük şehirlerde yaşama zorluklarının Avrupa’da geleneksel yöntemlerle kurban kesimine engel teşkil ettiğini ve buna bağlı olarak da Müslümanların farklı coğrafyalardaki muhtaç insanlara yardım amaçlı olarak vekâletle kurban kesimine yöneldiklerini ifade etmektedir. (Özcan, 2008: 185).

Geçmişe kıyasla yardıma muhtaç insanlardan haberdar olunması ve farklı coğrafyalara ulaşabilme imkânları, vekâlet yöntemiyle kurban kesiminin çok önemli sebeplerini teşkil etmektedir. Nitekim Türkiye’de, Avrupa’daki gibi bahsedilen hukukî sıkıntılar olmamasına rağmen, farklı sebeplerden dolayı, vekâlet yöntemiyle kurban kesimine her yıl artan bir talebin varlığı aşikârdır. Bu alanda hem kamu girişimleri hem de özel kuruluşlar aracılığıyla birçok faaliyet yürütülmektedir. Diyanet, Kızılay gibi kamu kuruluşlarının yanında, geniş kitleler tarafından tercih edilen ve bu alanda adını duyurmuş İHH, Yardımelî, Cansuyu, Aziz Mahmut Hüdâyî Vakfı, Beşir Derneği ve muadili birçok vakıf ve dernek de, gerek yurt içinde gerekse yurt dışında bu faaliyetlerini sürdürmektedirler.

1.1.6. Kurbanın Toplumsal Yönü

Kurbanın toplumsal rolünü anlamak için, ilk olarak daha önce de zikrettiğimiz, Hz. Peygamber’in (a.s), Kurban Bayramı vakti Medine’ye gelen muhtaç insanların çok olmasından dolayı ashabına etleri saklamamalarını, hepsini gelen ihtiyaç sahipleriyle paylaşmaları gerektiği telkinini hatırla tutmak gerekmektedir.

Kurban, günümüzde yaygın şekilde anlaşıldığı hâliyle sadece paylaşma ve yardımlaşma vesilesi olmamaktadır. Şayet buradaki tek fayda muhtaçlara yardım etmek olsaydı, kurbanın doğrudan ihtiyaç sahiplerine bağışlanması ve gerek etinden gerek derisinden istedikleri gibi nasiplenmeleri gerekirdi (Söylemez, 2008: 84). Oysa ki, kurban ibadetinin yerine getirilmiş olması için kurban edilecek olan hayvanın boğazlanması, yani Allah için kurban edilmesi lazımdır. Hacc suresinin 37. ayeti: “Onların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat O'na sadece sizin takvanız ulaşır...” mucibince tavsiye edilen, her şeyden önce Allah rızası için vacip olan bu ibadetin usulüne göre yerine getirilmesidir. Diğer bahsedilen hususlar, ancak fikredilebildiği kadarı ile bu ibadetin hikmetleri ve faydaları olmaktadır.

Bununla beraber Hz. Peygamber (a.s), ihtiyacı olsun olmasın, her an yanı başımızda olan, ilişkilerin canlı olarak sürdürülmesinde ve bağların sıkı tutulmasında çok önemseddiği komşulara, kurban etinden ikram edilmesini tavsiye etmiştir.

Kurban Bayramı vakti geldiğinde, bayram namazında insanların toplanıp bir araya gelmesi, beraberce dua etmeleri, sonrasında bütün Müslümanlar'da kurban ibadetinin ve Kurban Bayramı heyecanının olması, yoğun ziyaretlerin yaşanması mühim bir toplumsal kaynaşma pratiğidir. Böylelikle toplumda bir ibadetin herkes tarafından hissedilmesi, manevi bir atmosferin meydana gelmesini sağlamaktadır.

Aslında bütün bu bahsettiklerimizin de ötesinde, Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'in teslimiyetini idrak etmeye çalışmak, Allah rızası için böyle bir ibadetin yapılması ve sadece Allah için bir canlıyı kurban etmek, tevhid düşüncesini güçlendiren çok kuvvetli ve akidevî bir eylem olmaktadır. Kurban, ölümü hatırlayıp ahireti düşünmeye sevk eden, böyle bir hissiyatı zihinlerde canlı tutan önemli bir ibadettir.

1.2. MODERNLEŞME VE SEKÜLERLEŞME SÜREÇLERİ, GÜNDELİK HAYAT VE POPÜLER KÜLTÜR ETKİLEŞİMİ

1.2.1. Modernleşme

Modern, Latince “modernus” teriminden gelen bir kelimedir ve anlamı, “içinde bulunulan zamana, çağa uygun olan, yeni, Batı’ya, Avrupa’ya uygun olandır” (Doğan, 1996: 779). Modernleşmek de, asrîleşmek, modern hâle gelmek, çağdaşlaşmak olarak ifade edilebilir. Modernlik süreci, 15. yüzyıldan itibaren Avrupa denilen coğrafyada başlayan ve bu coğrafyada köklü değişimlere sebep olan bir dönemdir (Arslan, 2012: 16). Davie (2001: 92)’ye göre, modern kültürel anlayış, asla aşırı derece basit bir şekilde ortaya konmaması gereken, hem karmaşık hem uzun dönemli bir süreçtir.

Modernleşme süreci bir değişim sürecidir ve bu serencamın kısa-uzun vadede sonuçları görülebilmektedir. Berger, modernleşme sürecini şöyle tanımlamaktadır:

Modernleşme bir taraftan insanlara somut yararlar ve imkânlar sağlarken diğer taraftan hem kurumsal düzlemde hem de psikolojik anlamda sıkıntı ve hoşnutsuzluklara yol açmaktadır. Ekonomik ve politik yapılardaki değişimlerden kaynaklanan kurumsal değişimlerle birlikte, sosyal hayattaki değişimlerin, toplum bilincini kaybetmenin şehirleşme ve günlük hayatı etkileyen teknolojik gelişimin doğurduğu yaygın bir yabancılaşma söz konusudur (Berger, 2002: 78).

Bir başka açıdan modernleşme, geleneksel kurumlarda ve değerler sisteminde bir sarsıntıya sebep olabilmektedir. Bireylerin kuvvetli bir duruşu olsa bile, bu sarsıntı onları sahip oldukları güvenli dünyadan yoksun kılar ve geleneksel dinsel dünya görüşlerinin sunduğu kozmolojik güvenliklikten de uzaklaştırır (Berger, 2002: 53). Çünkü modernlik, dine ait olan bir varlık alanında kendisi için bir “yer” kazanmak, oluşturmak ve var olmak istemektedir. Bu sürecin etkileri sekülerleşme sürecinde

görülebildiği gibi, insan bilincinde ve kurumlarda da dinin anlam bildiriminin azalışı olarak görülebilmektedir (Arslan, 2012: 155).

Böylelikle, bu süreçte insan dünyada düşünsel, siyasal, ekonomik, toplumsal ve psikolojik gibi etkinlik alanlarında daha etkin hâle gelmektedir. Ancak burada önemli olan şey, geleneksel kurumların çağdaş işlevlere uyarlanarak bu etkinliğin gerçekleşmesidir (Aydın, 2011: 305). Giddens'ın (2014: 29) modernlik tanımı da, geleneksel kurumların ve yöntemlerin yerine gelen ve değişmiş olan şeyleri kapsamaktadır. Ona göre modernlik, endüstrileşmeyi, kapitalizmi, kentleşmeyi ve şehirciliği, demokrasinin inşasını ve yayılmasını, üretim yöntemlerinde bilimsel ölçütlerin kullanılmasını ve sekülerleşmeyi içermektedir. Berger'den hareketle Çiftçi, modernliğin bir getirisi olarak sekülerleşmenin başlaması ile yaşanan değişimi şu şekilde ifade etmektedir:

Modernliğin beşinci ikilemi⁸ olan sekülerleşmenin başlamasıyla birlikte evrendeki ilahi bütünlük ve anlam kaybolmaya başladı; ta ki maddi alan hem her şeyi kuşatıcı hem de tamamen kendi üstüne kapanıp aşkın bir atıf noktasını reddedinceye kadar (Çiftçi, 2002: 55).

Yapılan tanımlarda modernleşme ile dünyevi olana ilginin artması ve daha önemli bir hâl alması ve dolayısıyla ilahi olanın önemsizleşip geri planda kalması ve kısmen yok olmaya doğru gidişi özellikle vurgulanmaktadır. Yani modernleşme, dünyevileşmeyi diğer bir adıyla sekülerleşmeyi beraberinde getirmektedir. Ancak modernliğin, genel olarak dinin geri planda kalmasına sebebiyet verdiği şeklinde görüşlerin aksine bazı tartışmalarda, dinin hem sanayileşmiş, gelişmiş ve modern hem de geleneksel kültür

⁸ Berger, “modernitenin beş ikilemi”nden bahseder. Bu ikilemlerden birincisi soyutlanma (abstraction), ikincisi gelecek yönelimlilik (futurity), üçüncüsü bireyleşme/yalnızlaşma (individualism) ve dördüncüsü de özgürlüktür (liberation) (Berger,1977: 70-80).

öğelerinin başat olduğu ülkelerde şaşırtıcı bir yükselişe geçtiği de belirtilmektedir (Küçükcan, 2005: 110).

Modernleşmenin, gündelik hayatında farkında olmasa dahi, ferdin sahip olduğu dini eğilimleri etkilediği aşîkârdır. İslam dini özelinde bu konu ele alındığında bu süreç, dini geri planda bırakıp önemsizleştirmenin yanında, modernliğin kavramlarıyla kendini inşa eden yeni bir Müslüman tipolojisinin yollarını açmıştır. Sözlü kültür dünyasından kopan geleneğe dayalı düşünce, yeni bir söylem ve sosyalleşme biçimi ile karşılaşmaktadır. Böylelikle modernite hem dinin, hem de dindar insanın bilindik çehresini, şeklini ve üslubunu dönüştürmektedir (Subaşı, 2004: 123-124). Bu değişimlerin tezahürü gündelik hayat içerisinde popüler kültür pratikleri üzerinden kendini göstermektedir.

1.2.2. Sekülerleşme

Sekülerleşme (sekülerizasyon) kavramı, özellikle 20. yüzyılda daha çok gündeme gelen ve tartışılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk dönem sosyoloji eserlerinde, sekülerleşme veya sekülerlik gibi kavramlar doğrudan kullanılmamakla beraber bu muhteviyata sahip başka ifadeler kullanılmıştır. Sekülerlik veya sekülerleşme daha sonraki yıllarda zaman zaman laiklikle aynı anlamda kullanılsa da, artık günümüzde kendine ait bir alan ve anlam için kullanılan bir kavramdır.

Seküler kelimesi, köken itibarıyla Latince'den gelmektedir. Sözlükte kelime anlamı, dünyevi şeylere ya da dinsel, manevi ya da mukaddes addedilmeyen şeylere ait ya da özgü olan, geçici, yüzyılda bir olan, kutsalın zıttı olan şeklinde geçmektedir.⁹

⁹ Ortaçağ boyunca, Batı'da ruhban sınıfının hâkim olduğu süreçte, Hristiyanlık üzerinden ruhban sınıfının insanlar üzerindeki eziyeti ve baskısı söz konusudur. Rönesans ve reform süreçleri, Kilise ve ruhbanların otoritesinin giderek azalmasına sebebiyet vermiştir. Rönesans, İtalyan merkezli başlayan, özellikle sanat ve mimaride yeniden doğuşu temsil eden bir

Türkçe'ye de “dünyevileşme” kelimesi ile tercüme edilen sekülerleşme, dünyaya ait olan, kutsaldan ayrı olan (Demirhan, 2004: 14) şeklinde anlaşılmakta ve özellikle modern sanayi toplumlarında dinsel inançların, pratiklerin ve kurumların toplumsal önemlerini yitirdikleri süreç için kullanılmaktadır (Marshall, 1999: 645)

Dinin toplumdaki öneminin azalmasını ifade eden sekülerleşme, dini inançların, pratiklerin ve kurumların toplumdaki yerine ve toplumun bu müesseselere bağlılığına bakılarak hesaplanır. Bu kriterlerden hareketle, modern toplumların 1900'lü yıllardan itibaren bir sekülerleşme sürecinden geçtiği iddia edilmektedir (Marshall, 1999: 646). Sekülerleşme; toplumsal, kurumsal ve bireysel olmak üzere üç boyutta gerçekleşmektedir (Dobbelaere, 2004: 29). Tschannen, sekülerleşme teziyle alakalı yaptığı çalışmalarda, sekülerleşmenin, dinin daha önce kabul gören sembollerinin, doktrinlerinin ve kurumlarının prestij ve nüfuz kaybı anlamını taşıdığını ve sonuç olarak bu sürecin dinsiz bir toplum meydana getireceğini belirtmektedir (Tschannen'den aktaran Berger, 2002: 100-101).

Sekülerleşme, sadece dinin sanattan, felsefeden, edebiyattan ve bilimden ayrı düşmesi değil, aynı zamanda kültürel ve düşünsel boyutta da dinin bu olgulardan ayrı düşmesi demektir. Yani sekülerleşmenin öznel bir yanı da bulunmaktadır. Bu da modern Batı'nın, dünyayı ve kendi öz yaşamını dinden uzak bir şekilde yorumlayan ve anlamlandıran bireyler üretmesi anlamına gelir (Berger, 2015: 197). Bu süreç Batılı olmayan toplumlarda daha hızlı gerçekleşmekte ve bunda da sekülerleşme sürecinin ideolojik boyutunun baskın olduğu gözlemlenmektedir (Ünal, 1997: 93).

süreçtir. Reform süreci de, aslı itibari ile ruhbanların hem dünyevi imtiyazlarını hem de dini yetkilerini sorgulayan bir hüviyet taşır. Ortaçağ Avrupası'nda yaşanan bu süreçler, yeni doğmaya başlayan modern dünyanın habercisi olmaktadır. Bu süreç, Kilise ile modern dünya arasında, bir başka deyişle dünyevi olan ile ilahi olan arasındaki gerilim ve mesafeye işaret etmektedir (Tekin, 2012: 184-185). Yaşanan bu gerilim çoğu kere bir aklileştirme yoluyla dünya lehine çözülür ki, bu sekülerleşmedir (Aydın, 2009: 99).

Ertit (2014), rasyonel bilinç düzeyinin artması ve teknolojik gelişmelerin yaygınlaşması ile dine ihtiyaç duyulan alanların azaldığını ve böylelikle bilimsel gelişmelerin sekülerleşmeye katkı sağladığını belirtmektedir. Endüstriyel kapitalizm de, ekonomik alanın dinden uzaklaşmasını, iş gücü piyasasına en üst seviyede dâhil olunmasını, yaşam standardının yükselmesini ve devlet otoritesinin azalmasını sağlayarak dolaylı yoldan sekülerleşme sürecini hızlandırmaktadır. Kentleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan üç toplumsal dinamik de sekülerleşme sürecinde etkili olmaktadır: Mobilizasyon süreci, özel alanların yaygınlaşması ve farklı alternatiflere sahip olmak.

Tıpkı Bauman'ın *akışkan modernite (liquidmodernity)* (2017) ve Giddens'in *geç modernlik (latemodernity)* (2010) olarak kavramsallaştırdığı üzere, modern birey gündelik hayatında çoğu zaman *postmodern* olarak tabir edilen durumlar karşısında esasen modern durumların uç hâllerini terennüm etmekte, karşı karşıya kaldığı durumları bu kavramların kendi zaman ve mekânları bağlamında izah etmeye çalıştıkları durumlara benzer şekilde aşmaya gayret göstermekte, ortaya çıkan alternatifleri şartlar, zaman ve mekân ölçüsünde tercih etmekte ve/veya alternatifler arasında bir kolaj ya da bir sentez oluşturmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda katılımcıların kahir ekseriyeti de içinde bulundukları şartlar mucibince kurban ibadetini yerine getirip getirmeme tercihin ve/veya belli ölçülerde sentezine girişerek sahip oldukları, gündelik hayatlarında eyleme dönüştürdükleri modern hayat, din, gelenek ve kurban gereklilikleri arasında çoğu zaman bir uzlaşmaya varmakta oldukları müşahade edilmiştir.

Modern toplumlar, doğaları gereği dini hayatın geleneksel biçimlerine zarar vermekte, dini kurumların etki alanlarının daralmasına ve dini inançların

popülerliğinin azalmasına sebep olmaktadır (Bruce'tan aktaran Küçükcan, 2005: 114). Trzebiatowska, bu süreçte bilimin ve ekonomik gücün de çok etkili olduğunu belirtmektedir. Teknolojinin gelişmesi, bilimsel çalışmaların ilerlemesi ve buna bağlı olarak insanların hayatlarının değişmesi ve konforlarının artması da sekülerleşme sürecinde toplumun gidişatını yönlendiren önemli unsurlardandır. Modern teknoloji, dinin yanlış olduğunu göstererek değil, dine ihtiyaç duyulan alanları azaltarak sekülerleşmeyi sağlamaktadır. Bir çiftçinin koyunlarının kurtlardan korunması için dua etmesine gerek kalmadığını, çünkü bunun için artık bir ilacın olduğu örneğini vererek bilimsel gelişmelerin hayatımızı nasıl etkilediğini ve kutsal olana ihtiyaç duyulmaması durumunu açıklamaktadır. (Trzebiatowska ve Bruce, 2012:159).¹⁰

Bayer (2006) de, sekülerleşmenin altı kavramla alakalı olduğunu belirtmektedir. Bu kavramlar; farklılaşma, rasyonelleşme, modernleşme (modernization), bireycilik, çoğulculuk ve özelleşmedir. İnsanlık, modern hayat tarafından büyüsel, dinsel düşünce ve inançlardan uzaklaştırılmakta ve bunun sonucu olarak modern dünya sistemli bir şekilde akılcı temellere oturtulmaktadır. Bu süreç rasyonelleşme süreci olarak adlandırılmakta ve sekülerleşme ile arasında özel bir bağ kurulmaktadır (Turner, 2012: 143).

¹⁰Somut olarak, beş duyu organıyla ve daha da önemlisi akılla idrak edilebilmesi bakımından gerçek otorite figürlerinin Kilise, İncil ve bunlardan kaynaklı vahiy, kutsal metinler, öğretiler, mitler, anlatılar, efsaneler ve benzerleri ile açıklanma gereğinden çok artık bunların yerine tabiat ve aklın otoritesi koyularak Descartes'in *cogitoergosum* (düşünüyorum öyleyse varım) meşhur sözüyle "aydınlanma, *Akıl Çağı* olarak adlandırılmaktadır. Bu düşünce çeşitli ülkelerde Aydınlanma olarak ortaya çıkan entelektüel hareketlerin ilerleme (progress) düşüncesiyle (önemli bir Rousseau istisnasıyla) birlikte hemen hemen tek ortak noktasını teşkil etmektedir" (Çiğdem, 2009: 14, 18). Bu süreç; rasyonalite, maddi dünyadaki deneyimlere vurgu, ilerlemeye olan inanç ve geleneksel dini otorite ve bilginin sorgulanmasını ihtiva etmekteydi. Dolayısıyla ampirik (görgül) kanıt, insanların dokunma, görme, duyma, koku ve tat alma duyuları aracılığıyla veyahut dolaylı olarak duyuları destekleyen teknikler kullanarak gözlemleyip deneyimlediği şeyler biçiminde tanımlanmaktadır.

Ancak yapılan sekülerleşme tanımlarında modernlik (modernity) ve modernleşme süreci daha çok ön plana çıkmaktadır. Modernleşmenin, diğer bütün kavramlarda zikredilmesi ve etkisi olduğunun belirtilmesi, modernleşmenin sekülerleşme sürecinde ne kadar etkin olduğunu ortaya koymaktadır. Turner'ın Casanova'dan aktardığına (2010: 12) göre, sekülerleşme, modernleşmenin bir alt kavramı olarak algılanabilir. Yapılan tartışmalardan da anlaşıldığı üzere, modernleşme ve sekülerleşme, birbiriyle karşılıklı etki-tepki alanı olan iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.3. Gündelik Hayat ve Popüler Kültür

Modernleşmenin bir uzantısı olarak karşımıza çıkan sekülerleşme, en çok gündelik hayat pratiklerinde gözlemlenebilen ve etkisi hissedilen bir kavramdır. Gündelik hayat, bir insanın gündelik olarak yaptığı, düşündüğü, hissettiği şeyleri içine alan bir kavramdır. Yani, bizzat insanlar tarafından yorumlanan, oluşturulan ve anlamlandırılan bir gerçekliktir (Arslan, 2012: 651). Popüler kültür ise geniş bir nüfus tarafından paylaşılan inançların, pratiklerin ve bunların içerdikleri normların örgütlenmiş şeklini ifade etmektedir (Schudson, 1999: 169).

Popüler kültürün kapsayıcı bir niteliği bulunmaktadır. Hem gündelik hayattaki kültürel pratiklerde hem de dil ve diğer kültürel ürünlerden ritüellere ve törenlere dek kültürel biçimlerin ve bunlara gömülü olan anlam ve değerlerin ortaya çıkarılması yaklaşımıyla popüler kültür, çok geniş bir alanda etkin olmaktadır (Özbek, 2010: 93). Şüphesiz bu etkinliğin en çok hissedildiği alanların başında dini temelli olan popüler kültür pratikleri gelmektedir. Gerçekte gündelik hayatın bütün referansları dine dayanmasa bile (Bilgin, 2009: 31), muhakkak ki dinin gündelik hayat üzerinde belirleyici etkileri vardır (Subaşı, 2001: 257). Arslan'ın da belirttiği gibi, popüler kültür pratikleri gündelik hayattaki dinselliği belirlemektedir:

Gündelik hayattaki dinselliği anlamak için kurumsal, normatif, dinden farklı dinselilikleri konu alan kavramsal ve kuramsal çalışmalara odaklanmak gerekir. Gündelik hayat popüler kültür pratikleri tarafından oluşturulur. Dolayısıyla popüler kültür ve din arasındaki etkileşimlerin doğası, gündelik hayattaki dinselliği belirleyecektir (Arslan, 2012: 658).

Böylelikle, dinin kitabî (asıl) hâli ve yaşanan hâli arasında farklılıklar meydana gelmektedir. Çünkü aslî olanın yanında, insanlar tarafından gündelik hayatta yaygın olarak tercih edilen ve popüler olan uygulamalar, kendine has bir dindarlık tarzı ortaya çıkarmaktadır. İnsanların sağduyu bilgisi ile üretilen bu dindarlık tarzı, popüler dindarlık olarak adlandırılmaktadır (Arslan: 2012: 658). Bu dindarlık tarzının ortaya çıkmasında, modernleşme sürecinin etkisinin olduğu da düşünülebilir. Çünkü Subaşı'nın da aktardığı üzere, modern değerler ve dinsel değerler arasında bir çatışma ve kopuş olduğu ve bu yüzden de dinin modernleşen gündelik hayatın dışında tutulması gerektiği sürekli olarak dile getirilmektedir. (Subaşı, 2004: 116). Yani, din ya bir şekilde gündelik hayatın dışında tutulmakta, ya da modern değerlere uygun olarak (belki farklı şekillere bürünerek) popüler din pratikleri hâlinde gündelik hayatta varlığını sürdürmektedir.

Popüler din pratiklerinin faydacı yönleri bulunmaktadır. İnsanlar, yaygın olan uygulamalar dışında da popüler din pratiklerine yönelmektedir. Modern gündelik hayat içerisinde karşı karşıya kalınan problemlerde fertler, o anki sorunlarına ya da ihtiyaçlarına çareler bulma arayışına girerler. Dolayısıyla bu sıkıntılarını ve ihtiyaçlarını gidermek için popüler din pratiklerine başvururlar. Bu özellik de, popüler dinin faydacı yönünü ve senkretik (melezlik, bağdaştırma, sentez) yönünü açıkça göstermektedir (Arslan, 2012: 661). İnsanların bu sıkıntılarına çözüm bulma fonksiyonu devam ettiği müddetçe popüler din anlayışının, başta dini pratikler olmak

üzere eğitim ve sağlık hizmetleri, şehirleşme, kitle iletişimi ve eğlence gibi birçok alanda varlığını sürdürebilmesi muhtemeldir (Arslan, 2008: 28-29).

Çetin (2014: 278)'in de belirttiği gibi popüler hâller, “gündelik hayat, sanayileşme ve kentleşme sonrası artan karmaşık ve nitelikli nüfus yoğunluğu sebebiyle, giderek belli özelliklerle nitelendirilen bir yaşam biçimi olarak yorumlanmaya başlamıştır.” Bu durum, modernleşme ve sekülerleşme sürecinin doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreç neticesinde ortaya çıkan ve insanlar tarafından yaygın olarak uygulanan popüler din pratiklerinin tercih edilme sebeplerinin ve insanlar için ne anlam ifade ettiklerinin anlaşılmasına çalışılması, gündelik hayattaki dinseliliğin anlaşılması bakımından oldukça önemlidir.

2. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE MÜSLÜMAN KADINLARIN KURBAN TAHAYYÜLÜ

2.1. Kurbanın İbadet ve Yardımlaşma Boyutu

Toplumumuzda kurbanın, kültürleşmiş bir ibadet olması, kısa bir vakit diliminde ve maddi imkânlarla gerçekleştiriliyor olması gibi sebeplerden dolayı diğer bazı ibadetlere kıyasla daha çok yerine getirilmeye çalışılan bir ibadettir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayı(m/n)lanan *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*’nda da, namaz ve hac ibadetine kıyasla kurban ibadetinin daha çok gerçekleştirilmiş olduğu belirtilmiştir.¹¹ Bununla birlikte oruç ve zekât gibi farz olan ibadetlerle kurban gibi vacip bir ibadetin uygulanma oranları da birbirlerine oldukça yakındır. Ancak kurban ibadetinin, farklı niyet ve sebeplerle yapılması ve farklı beklentilerin olması, kurbanın asıl yapısında ve hükmünde eksikliklere, karışıklıklara ve yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermektedir.

Kurban ibadetinin yerine getirenler için en anlamlı kısımlarından biri, muhtemeldir ki kurban etinin tasadduk edilmesidir. Bu da insanların yardımlaşma duygusunu tatmin eden, onları ziyadesiyle memnun eden ve kurbanı onlar için anlamlı kılan bir aşama olarak kabul edilmektedir. Tabii bunda, tarihten beri gelen, çoğu zaman çocuklara kurbanı sevdirmek için kullanılan yardımlaşma temasının etkisi de vardır. *Menekşe*’nin bu konudaki düşünceleri, ondaki kurban algısının yardımlaşmak üzere kurulu olduğunu çok açık bir şekilde göstermektedir: “Bence

¹¹ Bu araştırmada, kurban ibadetini yerine getirenlerin oranının yüzde 69,5 ve oruç tutanların oranının yüzde 83,4 olduğu ancak buna karşılık namaz kılanların oranının yüzde 42,5 olduğu belirtilmektedir. Hacc ibadetinde ise ancak insanların yüzde 6,6’sının bu ibadeti yerine getirebildiği, şartlar elverdiğinde yüzde 83,4’ünün de Hacc’a gitmek istediği belirtilmektedir. Ayrıca “hiç dindar olmadığını” söylemesine rağmen kurban kesenlerin de olduğu belirtilmektedir(2014: 82-84).

önce yardımlaşma, arkasından tabii ki ibadet, ibadet diyeyim ama bence asıl amacı da yardımlaşma olması lazım.”

Kurbanın sadece bir ibadet olarak düşünülüp, yardımlaşma gibi bir kısmının olmadığı varsayılsa, bu ibadete yaklaşımının nasıl olacağı sorulduğunda *Menekşe* hislerini şu şekilde ifade etmektedir:

... Bence amaç önce yardımlaşma olarak bakarım olaya. Yani dini olarak da yaparsın ama beni mutlu eden diğer açıdan, beni daha hassas kılan onu o anda ihtiyaçlı birilerine, bir anda birkaç kişiyi mutlu edebilmek benim için çok daha önemli. Tabii ki, dinimiz olduğu için zaten onu o amaçla yapıyoruz, ne için kurban kesiyoruz ve o zamanda kesiyoruz. Ama dediğim gibi, beni mutlu kılan bir anda vesile olabilmek. O çok güzel bir olay.

Canan da kurbanı, ibadet ve yardımlaşma açısından eşit mesafede durmaktadır: “Bir ibadet midir? Geleneksel aile yapısından ötürü gördüğümüz bir ibadet olarak geliyor, benim için anlamı hem ibadet tarafı hem de bu ibadetin paylaşım ve toplumla birlikte bir şeyi paylaşma tarafı ağır basıyor.”

Kurban, tabii ki kurban etinin tasadduk edilmesi ile bünyesinde yardımlaşma gibi bir olguyu da barındırıyor. Ancak Kur'an'da bahsedildiği üzere, kesilen kurbanın eti ve kanı Allah'a ulaşmaz, O'na ancak insanların takvası ulaşır. Yani buradaki asıl husus, kurbanın bir ibadet olduğudur ve Allah'ın emrinin yerine getirilmesidir. Kurbanın bir ibadet olup olmadığı sorulduğunda, *Şengül*, düşüncelerini şöyle aktarmaktadır:

Şimdi kurban ayrı bir şey. Hz. İbrahim geliyor aklımıza. Yani onun Hz. İsmail'i kurban edeceği zaman Allah'tan istedi bana bir evlat ver. Ben onu sana kurban edeceğim. Kurban derken aklımıza, tabi insanı hayvan şeklinde değil, yani Allah'a onu nasıl kurban edeceğini biz bilmiyoruz tabi, o anki şeysiyle. Ve anlatılan Kur'an-ı Kerim'deki bilgilere göre, yani bugünkü hayvanları kesiş şekliyle kurban edeceği. O

sırada Allah-u Teâla ona koç gönderiyor ve onu kurban ediyor. Onu, ona bağışlıyor, İsmail'i. Ondan sonra yani benim aklıma Allah'ın emri ve o emrin yerine getirilmesi gerekiyor. Kurban kesildiği zaman da içim çok huzurlu oluyor: Allah'ın bize verdiği emri yerine getirdik diye huzur ve rahatlık. Kurban olduğu zaman ben çok duyulanıyorum. Yani o gün ben hep ağlıyorum. İnsanlar hayvanlar için ağlıyor. Ben hayvanlara, tabii ki o anki şeyle ama ne mutlu onlar Rabbim'in emriyle yerine getiriliyor. Yani şeyim o, bakış açım o. Bilmiyorum.

Kendileriyle görüşülen katılımcıların aktardıklarına göre, kurban genel anlamıyla dini bir vecibe olarak bilinmektedir ancak yardımlaşma duygusu kurbanda daha ağır basmakta ve bireyler bu duygu ile bu ibadete daha fazla ehemmiyet göstermektedirler.

2.2. Kurbanın Bilgi Boyutu

Kurban ibadeti Hanefi mezhebine göre vacip bir ibadettir. Ancak senede belirli bir süre içinde bir defa yapılan bir ibadet olmasından dolayı olabilir ki, kurbanın hükmü, tarihsel kökeni ve kurban kesimi esnasındaki uygulamalar konusunda (fıkhi veya geleneksel) katılımcıların çok net bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür.

Kurbanın hükmü ile alakalı bilgisi olup olmadığı sorulduğunda *Deniz* şöyle cevap vermektedir: “Herhangi bir bilgim yok, ne desem yanlış olur. Bilmeden yapmak büyük ayıp, şu anda sorunca benim farkettiğim bir şey.” *Fatma* sünnet olduğunu belirtirken, *Dursune* de aslında içerik olarak doğru sayılabilecek ama hüküm olarak yanlış olan bir bilgi aktarmaktadır: “Yok o kadar incisini bilmiyorum. Ama farz olduğunu biliyorum. Durumun iyiye kesinlikle keseceksin yani kurbanı.”

Kurbanın hangi olay vesilesi ile emredildiği konusu da zihinlerde karışık şekilde yer almakta, derme çatma bilgilerle hatırlanan bir konu olarak görünmektedir. Mesela *Mine* bu konuya dair bildiklerini şöyle aktarmaktadır:

Hız. İbrahim, Allah-u Teâla'dan çocuk istiyor. Erkek çocuk istiyor. Eee çocuğum olunca diyor, sana kurban edeceğim diyor, belli bir yaşa geldikten sonra. Kurban etmeye gittikten sonra da Allah-u Teâla onun verdiği sözü tuttuğu için, sözünün eri olmayı mesela ifade ediyor, verdiği sözü tuttu, onu kurban olarak kesecekti, evladını, en çok sevdiğini. Fakat o sırada işte kurban geliyor Cebrail (a.s) tarafından. İsmail'i işte şey yapıyor, kesmiyor. Koçla onu kurtarmış oluyor. Sonuçta orada verilen bir sözün, Allah'a verdiği sözü yerine getirip, onun da seni, yani bir affetmesi gibi, sadakatına karşılık onu ödüllendirmesi gibi.

Dursune, “benim bilgi şeyimde eskiden durumu iyi olmayanlara, maddi olarak hani geliri fazla olan veya iyi durumda olanlar fakir insanlara değil mi, ben öyle biliyorum. Zenginler fakirleri kurban kesip doyurmak, durumu iyi olmayanlara... Hasan Hüseyin?” diyerek, bu konudaki karmaşık bilgilerini aktarırken, yine yardımlaşma olgusunu önde tutmaktadır.

Beyza'nın aktardıklarından da, kurbanı dair bazı bilgilerin olduğu ama bunların başka bilgilerle karıştırıldığı anlaşılmaktadır: “Hani oradan buradan duyduğum şey, o zaman işte en büyük evladın kesileceği söyleniyordu. Gökten bir koç inerek kurban o zaman şey oldu. Yani o kadarını biliyorum ben. O zaman hani dine girdi.”

Toplumumuzda önceki yıllarda daha çok yapılan, hâlihazırda kısmen var olan bir uygulama da, kurban edilecek olan hayvanın kurban edilmeden birkaç gün önce alınıp, kurban sahipleri tarafından bakılmasıdır. Bu uygulama ile alakalı olarak *Sertap*, bu âdetin kendileri için ne kadar mühim olduğunu ve hangi sebeple bunu yaptıklarını şöyle ifade etmektedir:

Şimdi çok yıllar evvel annemin dedesi demişti ki, kendi bizim ekmeğimizden biz aldığımız ekmeğimizden yesin, biz bakalım. Bir de bizde torun torba çok fazla, onlar alışsın, öğrensın, sevsin çünkü çoğu apartman çocuğu, bir koyundu işte kurban

edilecek olan neyse Kurban Bayramı'nı anlasın veya mesela, birçok insan vahşet diye düşünürken biz önce çocuklarımızı buna alıştırmalıyız. Alışsın öğrensın. Yani ölümüz mü var bizim çocuğumuz cenazededir. Kurbanımız mı var bizim çocuk... Öğrenmeleri gerektiğini düşünen bir aileyiz. Hani bunun bir kere olduğu söylenir, bu âdetin veya ibadetin kaybolmamasını isteyen bir babanın evladıyım. İnşallah benim çocuklarım da öyle götürür.

Ancak günümüz modern toplumunda, gerek yaşanılan şehirlerin ve fiziki şartların müsait olmaması, gerekse insanların hayat yoğunluğu sebebi ile buna ihtiyaç hissedilmemesi, bu uygulamanın zamanla azalmasına ve birer hatıra olarak zihinlerde yer etmesine sebep olmaktadır. *Türkan*'ın hafızasında kalanlar da benzer şeyler olmaktadır:

... Şu anda olmuyor, zaten hani büyükbaş hayvanlar kesildiği için, genelde onlar küçükbaş hayvan oluyorlardı. Ben çocukken apartmanımızın bahçesi vardı. Oraya gelirdi. Hani mesela benim eltim hep anlatır. Diyor ki, hani, babam, mutlaka köyde olurduk o dönemlerde, mutlaka hayvanı getirirdi, bir on gün, on beş gün biz onu beslerdik. Onu çok severdik. Hatta çok ağlardık sonra onu kesince, hani onlar bunu her Kurban Bayramı'nda yaparlarmış. Ondan mesela çok etkilenmiş. O dönemi anlatırken o şekilde ifade ediyor.

Büyük şehirlere nazaran, küçük şehirlerde daha çok devam eden bu âdetin bir sebebi, insanların köylerinin olması ve genelde bayramların köyde geçirilmesidir. Köy ortamının rahatlığı, kurban kesimi için daha uygun imkânların olması, aile bireylerinin ve akrabaların bir arada daha kolay toplanabilmesi, çoğunlukla aile mezarlıklarının köylerde bulunması ve en önemlisi aile büyüklerinin hâlâ köylerde yaşamaya devam etmesi, bayramlarda köyü vazgeçilmez kılan sebeplerdendir. Kendisinin çocuklarıyla bu güzelliği yaşayamadığı için üzülen *Sevinç*, çocukluğunda yaptıklarını şöyle aktarıyor:

Biz bu şekilde yapardık. İşte bunu memlekette ağabeyimler yapıyor gene. Aynı, çok şükür onu yapıyor. Onların çocukları yaşıyor bunu. Biz yaşayamıyoruz büyük şehirlerde, yani, evet çocukluğumda vardı, alırlardı getirirlerdi, ahıra koyarlardı. Kimle ortaksan, kime uygunsu ona gelirdi. Ve biz onu beslerdik. Önceleri tabi biraz üzülürdük, çok severdik onu, genelde büyükbaş keserdik. Yani ama gerçekten sevdiğin bir şeyi kurban etmek, o cennete gitti. Yani sonuçta pırıl pırıl hayvan, ot veriyorsun, annem mesela onu beslerdi. O gün sabahı bile beslerdi onu. O kadar iyi bakardık ki ona yani gözümüz gibi. Sık sık giderdik yanına falan. Biz o duyguyu yaşadık. Köylerde yine yaşayanlar var. Bizler, çocuklarımız, torunlarımız için bu büyük yerlerin bu imkânı yok artık.

Bu âdete özlemle bakanların dışında, bu tecrübeye sahip olan ama şu anda günümüz şartlarında bunun uygulanmasını gerekli görmeyenler de çıkmıştır. *Canan*'a göre bunun sebebi, bu konuda kendilerini yetkin görmemeleri ve çevreyi olumsuz etkilemek istememeleridir:

Sebebi değişik değişik. İşte dediğim gibi o bahçede o işe ehil. Eskiden bu kesim işi bahçede yapılsa bile buna gerçekten yetkin olan kişiler gelip yapıyordu. Atıyorum, bir kasapları vardı. Ahmet Kasap diyelim. O gelir, yapardı. Herkes para kazanmak için dolanıyor. Hayvanını satarken ben sana işte şey de gönderirim, O onu doğru kesiyor mu? Doğru soyuyor mu? Onun derisi ne olacak? Atılmaması gerekiyor. İşte sokaklarda kanlar. Etraf pis kokuyor. Ben şehir içinde yaşanmasını doğru bulmuyorum.

Kurbanın hükmü ile alakalı olarak vacip olduğu şeklindeki bilgilerin yanında, hiçbir bilgiye sahip olmadığını söyleyenlerle, farz ve sünnet olduğunu ifade edenlerle de karşılaşmıştır. Yine kendileriyle görüşülen katılımcıların bazılarının aktardıklarına göre, kurban edilecek olan hayvanın günler öncesinden alınıp, beslenip, kurban edilmesi geleneği çok anlamlı ve önemli iken, bazıları için de önceden var olan ancak şu an olması gerekli olmayan ve zor olan bir uygulama olarak dile getirilmiştir.

2.3. Kurbanın Ekonomik ve Sosyal Boyutu

Kurban ibadeti, maddi yeterlilik gerektiren bir ibadettir. Bu ise günümüz Türkiye şartlarında, nisbeten büyük şehirlerde bu ibadeti gerçekleştirmek isteyenler için biraz daha zorlayıcı olmaktadır. İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerdeki kurban fiyatları, küçük şehirdekilere göre biraz daha pahalı olup, buna bir de kesim yeri ücreti, etin taşınması ve benzeri maliyetler de eklenince, kısıtlı gelire sahip olan kişiler için kurban ibadetinin bizzat gerçekleştirilmesi zor hâle gelmektedir. Örneğin *Şengül*, bu zorlukları şöyle anlatmaktadır:

Şimdi büyük şehir daha zor. Büyük şehrin zorluğu şu. Mesela her yerde kurban kesemiyorsun. Bir tane hayvan aldın. Nerede keseceksin. Etrafın hep bina dolu. Kanımı akıtacağın bir yer yok. Kesim yerine gitsen kesim yeri para alıyor. Mesela kendin yapabiliyorsun onu. Ama sen onu kendi etrafında binanın içinde yapacak imkânın yok. O çok zor işte. Kesim parası, alıp götürme parası. Hani hayvan kesildikten sonra işte diyelim ki Sarıyer’de kesiyorsun. ... Ama oradan buraya getirmek de masraf. Para lazım, yani ekonomisi düşük biri için çok zor.

Ayrıca *Şengül*, kurban fiyatlarının pahalı oluşundan kaynaklanan sıkıntıya da şöyle değiniyor:

Şimdi şöyle mesela 600 lira, 700 lira, 1000 liraya kadar çıktığı zaman da mesela o 600 liralık olanlara daha çok alt tabakadaki maaşlı olan insanlar giriyor. Yani eğer 1000 lira olursa, 1000 liraya giremeyen çok sıkıntı çeken insan var. Ya kesmek istiyor işte, 1000 lira fazla geliyor. 600 liraya giriyor. 600 lira, işte yani onu da bulmak çok zor. Yani böyle insanlar çok var etrafımda.

Kübra’nın aktardığı bilgiler de bunu destekler şekildedir: “Az çok, bu sene ve geçen sene ben de ilgilendim. İstanbul’da gerçekten pahalı. Annemlerin evinin orada kurban kesim yeri var. Satış yeri daha doğrusu. Oraya bi gitmiştik. 1300 liradan başlıyor, 2000 liraya kadar, daha fazla belki.” Benzer bir durumla karşılaştığını belirten *Ayşe*

de, “ama bu kadar uçuk bir fiyat olmaması lazım. Kırsala gitti in zaman daha d  şmeye ba lıyor. İstanbul, Ankara, İzmir ... Bilmiyorum, ama fiyatlar ma allah!” şeklinde tepkisini dile getiriyor. Tüm bu zorluklara rağmen, kurban ibadetinin biraz sıkıntı çekerek yerine getirilmesinin, daha güzel ve anlamlı olduğunu düşünenler de mülâkat kümesine dâhil olmaktadır. Bunlardan *Hafsa*’ya göre:

Kurban zaten zorlayıcı olmalı. O kanaatтейim ben. Orada bir şeyin fedak rlı ı söz konusu olmalı. Yani benim kenarda birikmiş bir param var, ondan vermek kolay olur. Ama biraz böyle insanın canını acıtmalı gibi geliyor bana çünkü ibadetlerde gördüğüm kadarıyla mesela oruç g  ten düşürür ama sevabı fazla. Ya ayarak yaparsan tabi idrak ederek.

Hafsa gibi, *Nesli ah* da senede bir kez yapılan bu ibadetin, gerçekten istenildiğinde yapılabileceğini, bunun insanların belirledikleri öncelik sıralamalarıyla alakalı olduğunu düşünmektedir:

Haberlerde ve orada bulunan bazı akrabalarımızla hani g r        de, konu tu umuzda, izledi imizde, duydu umuzda yani aynı hemen hemen. Dedi im gibi aslında burada kurbanın fiyatından çok, yani fiyatı önemli değil bana göre, çünkü dediğim gibi bunu benimsemi sen, hani Yaradan beni yarattı, ben bir kulum, bu benim görevim ve ben bunu yapmak istiyorum, bunun bana zararı yok, faidesi var dedi in zaman, onu zaten planladı ın zaman, o olur bir şey. Hani bence fiyatı çok önemli değil bunun, hani yani 2000 lira da olsa senede bir defa olan bir olay ve hele de aylık sabit bir şekilde süreklilik getiren bir maa sa, bu hazırlanabilir, halledilebilir yani diye d     yorum.

Kendileriyle görüşülen bazı katılımcılar, bahsedilen bu fiyatlar ve  ehir imkânlarının-koşullarının kısıtlılığı ile ba a çıkıp, bir şekilde geleneksel yöntemler ile kurban ibadetini gerçekleştirmeye çalışırken, mevcut bazı alternatifler de, çeşitli sebeplerle kurban kesemeyecek olanlar için iyi bir imkân vesilesi olmaktadır. Bu durumda sivil

toplum kuruluşlarının gerek kesim yeri ve kesim imkânı sağlamaları, gerekse daha uygun fiyata uzak-yakın ihtiyaçlı bölgelere doğrudan kurban bağışı kabul etmeleri, kendileriyle görüşülen katılımcıların birçoğu tarafından tercih edilme sebebi olmaktadır. *Şengül* de bu sebeplerle bağış yaptığını söylemektedir:

Şöyle bir şey söyleyeyim, kızımın durumu yok. Diyelim o kalksa işte bir kurban parası 700 liradan 1000 liradan olsa, onu verecek imkânı yok. O kendisi bağış yapıyor. Bana diyor hem kesim olarak uyuyor hem en azından diyor o insanlar yesin, Allah'ın emri. Ben de ona kendi etimden veriyorum, yani yesinler diye.

Kübra da, babasının bağış yoluyla kurban kesmesinin, maddi açıdan daha makul olduğunu belirtmektedir:

Babam şöyle söylüyor. Malum burada çok yüksek fiyatlar Türkiye'de. Burada kestireceğimize başka bir ülkede çok daha uygun bir fiyata kestirip hem onlar faydalanmış olurlar, kurban etinden yemiş olurlar, hem bizim onlara yardım ettiğimizi bilirler. Hem de ondan arta kalan parayla, burada bir hayvan alacağımız parayla hem orada kesmiş oluruz, hem burada kendi et ihtiyacımızı bile karşılamış oluruz. Yani etten mahrum kalmayız. Dolayısıyla neden hani bağışlamayalım diye düşünüyor.

Hafsa, memleketinde daha uygun fiyatla kurban kesme imkânı bulabilecek insanların maddi sebeplerden dolayı memleketlerine gidememeleri ve bulundukları yerin şartlarına göre hareket etmek zorunda kalmalarına dikkat çekmektedir:

Yani herkes rahat bir yaşam imkânına sahip değil. Ondan dolayı bulundukları mekân tercih ediliyor. Bulundukları mekân tercih edildiği zaman kurban fiyatlarına bakılıyor. Kurban fiyatları vekâlete oranla çok daha yüksek fiyatta. Yani bir kurbana birkaç tane vekâlet verebiliyorsun. Dolayısıyla ne deniyor, madem kurban mı kesilecek, vekâlet yoluyla bir tane verelim, o şeyi idrak etmiş olalım deniyor. Bunun etkisi tabii ki olmaz olur mu? Yani bulunduğu şehirde maddi olanaksızlıklar sizi

gerek memleketinize gitmekten alıkoyuyor, gerek fiili olarak kurban kesmenize engel oluyor, vekâletle kurban kesmeye insanlar yönelebiliyor.

Sivil toplum kuruluşları aracılığı ile kurban kesiminin tercih edilme sebeplerinden biri, kişilerin kendilerini kurban etiyle uğraşacak yetkinlikte görmemeleri ve bir nev-i bu uğraşların onlara yorucu gelmesidir. *Canan*, hem kendisinin hem de etrafındakilerin, eski zamanlardaki gibi bir kurbanın her şeyiyle uğraşacak ve ona iki günü ayıracak durumda olmadıklarını belirtmektedir. *Şengül*'ün anlattıkları da *Canan*'ı destekler niteliktedir:

Şimdi külfet bana gelmiyor ama başkalarına geliyor. Külfet diyor, sıkıntı diyor. Yani ne gerek var bağış yapılsın falan ama ben hiç öyle görmüyorum. Çünkü o bana külfet değil rahmet yani. Eğer gerçekten bize nasip olduysa çok çok şükretmeliyiz. İnsanlarda var o. Bence diyor, onu külfet olarak görüyorum. Kim uğraşacak onunla, kim ilgilenecek onunla. Yani böyle şeyler ben çok duyuyorum. Ben çok üzülüyorum ona. Tabi onun nasibini düşünemiyorum. Bilmiyorum yani “işte onun başında kim duracak, o gün gittim akşama kadar bütün vaktim kurbanla geçti”, düşünceleri... Çok zayıf insanlar var. Onun eti ve kanı Allah'a ulaşmıyor ki, senin niyetin ulaşıyor. İşte herkes bu konuda hassas olamıyor. Ben duyduğum zaman çok üzülüyorum. Yani evimde çoluk çocuğuma eşime dahi, bu konuda sakın bir kelime etmeyin, diyorum.

Kurban kesimi ile bizzat ilgilenemeyecek olan, etini dağıtamayacak ve kesiminde kendilerine yardım edecek kimseleri olmayan insanlar, bilhassa yaşlılar için de STK'lar aracılığı ile kurban kesebilme imkânı çok önemli görünmektedir. Bu hususta *Sema*'nın tecrübeleri şöyledir:

Fiyattan dolayı tercih yaptıklarına şahit olmadım, üç tane yaşlı komşum vardı mesela onlar üç tane kurbanı ne dağıtacak durumdaydılar, ulaşamıyorlardı kimseye, ne de kendileri şey yapabilecek, onlar mesela ben aracı olmuştum bir keresinde Vakfa vermiştim Sezen Abla'nın kurbanını. Onlar mesela mecburiyetten tercih ediyorlar, para sıkıntısı gibi bir şey de yok hani, biraz ucuz olsun falan gibi, güvenilebilecek bir

yardım kuruluğu gibi bir arayışla yönlendiklerini biliyorum. Oluyordur yani, şunu söyleyeceğim, mesela etrafımda kurban kesebilecek düzeye yani tercihlerden dolayı kesemeyen aslında yaşam tercihlerinden dolayı kesemeyen ama o parayı da elinde tutabilen insanlar var. Mesela eşi çok istiyor kesmeyi de bir türlü gerçekleştiremiyor. Yani kendisi istiyor, eşi istemiyor. Ona da şahidim, biriktirdi parasını mesela bir hanım, o şekilde uygun yollu bir kurban kesimi. Bu noktada faydası oluyordur, olur diye düşünüyorum.

Yaşadığımız şehirlerin giderek büyümesi ve kalabalıklaşması, insanların yoğunluklarının artması ve birbirleriyle eskisi gibi irtibatlarının olmaması artık insanların kendi muhitlerinde etraflarına yabancı olarak yaşamalarına sebep olmaktadır. Önceleri bu durum, İstanbul, Ankara gibi büyük şehirler için geçerli iken yavaş yavaş küçük şehirlerde de yaşanmaya başlandı. *Menekşe* bu yabancılaşmadan şikâyetçi olduğunu dile getirmektedir:

... Bize eskiden, küçükken İstanbul'dan gelen olduğu zaman derdi ki, vallahi alt komşumu tanımıyorum. Aaa ne kadar saçma. Nasıl yani? Şimdi ben tanımıyorum. Asansöre binerken duruyorum bu kim? Tanımadığım iki tane adam var binmiyorum, yürümeyi tercih ediyorum.

Hâl böyle olunca, insanlar artık en yakın komşusundan başlayarak, kimin neye ihtiyacı olup olmadığından haberdar ol(a)mamaktadır. Dolayısıyla kurban etinin tasadduk edilmesinde sıkıntı yaşayanlar için de STK'lar bir tercih sebebi olmaktadır. Bu bağlamda *Türkan*, “çünkü hani yardım etmek isteyip ulaşamadığınız bir yer. Gelir düzeyi şu anda iyi insanlar çevrelerinde bunu, bu ihtiyacı giderecek insanlar bulmakta da zorlanıyorlar artık. Yani artık o şeyler de biraz açılmaya başladı” diyerek etraflarında et dağıtmakta zorlanıldığına değinmektedir. *Özgül*'e göre de etrafındaki ihtiyaçlıları tespit etmek kolay ol(a)mamaktadır:

Yani kesim açısından, dağıtma açısından, etrafımızda hani biz şimdi konu komşu çoğunluk kesiyor. Etrafımızdaki fakirleri tam göremediğimiz için, oradakiler sıcaklığına kapılara dağıtıldığı için o şekilde tercih. Ama hani imkân olursa, şey olsa etrafımızda, var yok değil ama bir de yaş itibariyle artık dağıtmak zor geliyor, bazen biriktiriyoruz, buzluklarda bekletiyoruz, sahibi gelip almıyor. Sıkıntıları yaşamamak niyetiyle oraları daha iyi bizim için. Ama evde de kesmeyi çok isterim. Hani evde hep ailece böyle birlikte toplanıp, onun tadı başka oluyor.

Ortaklaşa yapılan kurban kesimlerinde, kesim işinin halledilmesi veya kurban etinin paylaşımı gibi bazı mevzularda bazen sıkıntılar yaşanabilmektedir. *Neslişah*'a göre, bu da STK'ların tercih edilme sebeplerinden biridir:

Fiyatı için çok duymadım ama külfeti var. O külfete girer mi bilmiyorum ama daha çok uğraşmaktan ziyade bu dediğim olaylardan, bire bir yapayım, kargaşaya, harala güreleye gerek yok. Kimsenin kalbinden bir şey geçmesin, bire bir halledeyim işimi diye.

Türkan birden fazla kurban kesilen bazı evlerde, bir tanesi dışındakilerin bağışlanabildiğini belirtmektedir. *Merve*'nin STK aracılığıyla kurban kesimini tercih etmesinde, ihtiyaçlı olanlara yardım etme isteği bulunmaktadır. Ona göre, zaten yeteri kadar et yiyebildikleri için ihtiyacı olanlar bundan nasiplenmelidir. Türkiye'de çok tercih edilen bir STK'da görev yapan *Kübra*, her geçen gün kurban bağışının arttığını ve artış sebeplerini şöyle anlatmaktadır:

Her geçen yıl bizim kurban bağış bütçemiz artıyor, yükseliyor. Bunun sebebi hem toplumda, Türkiye toplumunda giderek yardımlaşma duygusu ve sorumluluğu artıyor, bilinci artıyor. Bence ilk planda böyle olduğuna inanmak istiyorum en azından. Hem de kolaylık. Daha kolay olduğu için. Hem maddi hem de aynı oradan da kesim şartlarının Türkiye'de zor olması, hani bağışladığın zaman uğraşmak zorunda kalmıyorsun, kesmesi vesaire. Bir de dünyadaki birçok bölgeye ulaştırabiliyoruz. Şöyle mesela, diyelim ki Somali'de bir afet oluyor. Bir problem patlak veriyor. O

anda insanlarda şey duygusu oluyor; bir şeyler yapmam lazım onlar için... Ya da fakirlik çekiyorlar Afrika'dakiler et bulamıyorlar, yiyemiyorlar. İnsanlardaki, onlar için bir şey yapmam lazım duygusunu tatmin eden bir şey bu.

Ayrıca *Kübra*, bazen bayram zamanlarının uzun tatil olduğu ve bu tatili değerlendirmek isteyen insanların kurbanlarını bağışlama yoluna gittiklerini de belirtmektedir.

Yurtdışında, özellikle Avrupa'da yaşayan Müslümanlar için kurban kesimi sıkıntılı olabilmektedir. Bu durum ülkelere göre farklılık gösterse de, genel olarak bu sıkıntıyı yaşayanlar oldukça fazladır. Dolayısıyla zor durumda kalan bu insanlar için de STK'lar aracılığıyla kurban kesimi, ibadetlerini gerçekleştirmek için çok tercih edilen bir yöntem olmaktadır. *Fatma* tecrübelerini şöyle aktarıyor: “Ya işte kaçak yapabilen yapıyor. Yapamayan, imkânı olmayan da işte gönderiyor işte fakirlere, varsa kendi ailesinde veya işte Diyanet'e falan, bazen cemaat grupları işte onlara veriyorlar. Öyle gönderiyorlar.”

Gün geçtikçe vekâlet yöntemiyle kurban kesiminin artış göstermesine rağmen, geleneksel usullerle kurban kesimini tercih eden ve bu konuda özellikle hassasiyet gösterenler görülmeye devam etmektedir. Mesela *Hafsa*, çocuklarının da bu bilinci almaları için bizzat kurban kesiminin önemli olduğunu düşünmektedir:

Yani şimdi bu şeyle birlikte, çocukların o kurban ibadetini idrak etmeleri düşüncesinden itibaren fiili olarak kurban kesiliyor. Ama arka planda da diğer ülkeler de gözetilerek, elimizden geldiği kadar muhakkak bir tane kurban hem bizim gönlümüz hem çocukların zihninde oturması ibadetin tam vuku bulması adına kesiliyor.

Kesilen kurbanın etlerinin tam yerlerine ulaşması konusunda endişe duyduğu ve öncelikle yakındaki ihtiyaçlıların nasiplenmesi gerektiğini düşündüğü için *Mine* kurbanını bizzat kendisi kesmeye çalıştığını dile getirmiştir. *Mine* gibi geleneksel

yöntemlerle kurbanını kesen *Özlem* de, STK aracılığı ile kurban kesimine hiç sıcak bakmamaktadır:

Bizde kurban hep evde kesiliyor. Biz ilk önce etrafımızı düşüneceğiz, sonra dışarıyı. Hani etrafımızda birçok insan varken, hani komşun açken sen tok yatamazsın misali oluyor, sen onu şey yapacaksın. Bence olmaması daha iyi olurdu. Hani her şeyi yapsınlar ama kurban toplamasınlar. Onların kurban toplaması işte insanları buraya yönlendiriyor. Bana ver kurbanını sen istediğini yap ben keserim onu. Bu konuda teşvik ediyorlar bir de insanları. Onlar sadece, hatta kendi aralarında yarış yapıyorlar, ona daha çok kızıyorum, hani ben daha çok kurban toplayacağım, bununla geçim olarak da hani kursların yürümesi falan. İnsanları hani başka türlü hani zekâta ya da sadakaya yönlendir ama kurbanlarını alma. Bırak da insanlar kurbanlarını evlerinde kessinler, o kolaylığı onlara sağlamasınlar bana göre. Yani çocuklar evde bir kurbanı yaşasınlar, etin kokusunu alsınlar, hatta onlar da onlarla haşır neşir olsunlar, kurbanı yaşasınlar. Ama ben bunu evden çıkardığım zaman, işte çocuklar hiçbir şey yaşamıyorlar ki, sen yaşar mısın onu? Hani kurban hiç kesilmesin evde, sen çocuğun evde, hayat öyle gelip geçiyor. Hani ben bunu işte Batı kültüründe yaşadığım için çok iyi biliyorum.

Kurban fiyatlarındaki pahalılıktan dolayı kurban kesimi için kredi kartı kullanımının tercih edilmesi de son yıllarda gündemdeki varlığını sürdürmektedir. Ancak birçok kişi tarafından şaibeli bulunan bu yöntemi katılımcılar arasında tercih edenler çok fazla değildir. *Deniz*'in aktardığına göre:

Ben hiç duymadım etrafımda. Kurban için kredi kartına limit bırakan var. Ben diyor acaba taksitli avans mı kullansam ATM'den de diyor, kenarda para olsa, bir iki taksidini ödesem, beni kolaylasa diyor mesela. Ben insanlardan bire bir kulağımla duydum.

Kübra bankacılık mesleği gereği bunu bizzat müşahede etmiş olsa da etrafında bunu duymadığını aktarmaktadır. Kendileriyle görüşülen katılımcıların çoğu, etraflarında

kredi kartı ile kurban kesen kimseleri bizzat bilmediklerini, ancak böyle bir uygulamadan haberdar olduklarını belirtmektedirler. Aslında Türkiye’de kredi kartı çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak kültürümüzde helâl kazanç önemlidir ve kurbanlık hayvan için harcanacak paranın temininde hassasiyet gözetilmektedir (Çetin, 2008: 159). *Şengül* de bu sebeplerle kurban kesiminde kredi kartı kullanımını kesinlikle doğru bulmamaktadır: “Elhamdülillah, bende taksit veya benzeri hiç olmadı. Allah da öldürmasın inşallah. Allah olanlara da yardım etsin. Kredi kartıyla zaten kurban olmaz, çünkü helâl değil.” *Türkan* ise normalde kredi kartı kullandığını, ancak kurban ibadeti için özellikle böyle bir hassasiyetinin olduğunu belirtmektedir:

Özellikle kurbanda var. Normalde mesela kredi kartı kullanıyoruz. Yani ibadettir bu, oradaki algılarımız biraz darmadağın edilmiş aslında. Ama ben özellikle kendim ve ailem adına bu kredi kartı ve kredi, banka şeyinin kesinlikle ona karıştırılmaması gerektiğini düşünüyorum.

Kredi kartı kullanılmasını farklı şekilde eleştirenler de görülmektedir. Maddi durumu olmayan bir insanın kendini bu şekilde zorlamasının anlamsız ve yanlış olduğu fikri *Canan*’ın aktarımında öne çıkmaktadır:

Ben hiç istemiyorum. O bana saçma geliyor. Yani, bu o zaman şey geliyor. Nasıl söyleyeyim. Bu bir paylaşım, bir destekse ben kendimi zorlayıp da sonra sıkıntıya gireceğim. Pişman olmamam gerekiyor sonrasında, bu ibadeti yaptığımdan dolayı. Ben onu dile getirmemeliyim diye düşünüyorum. Yok, onu hiç düşünmüyorum. Yani faizdi vesaire o kısmı düşünmüyorum. Ama o bana saçma geliyor. Yani borçlanıp, tabii ki, ben şu anda kart kullandığım müddetçe her zaman bir ay sonra ödesem de hep borçlanarak yaşıyorum ama o ibadet tarafı bana saçma geliyor, yakıştıramıyorum onu anlatabildim mi? Ay ben bu ayda oraya şu parayı verdim diye sonrasında konuşmamalıyım diye düşünüyorum.

Maddi bir yeterlilik gerekmesi ve olmadığı durumda kişilerin üzerine vacip olmasına rağmen, kurban ibadetinin vacip olsun olmasın birçok kişi tarafından yerine getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Üzerine vacip olmadığı hâlde kurban ibadetini yerine getirmeye çalışan insanlarda, gerçekten bu ibadeti yapmak istemelerinin yanında başka sosyal ve psikolojik sebepler de bulunabilmektedir:

Yoksul olarak değerlendirilme korkusu, kurban öncesi ve sonrası çeşitli sorularla karşılaşmanın verdiği sıkıntılar, aile fertlerinin ve bilhassa çocukların mağdur olma endişesi, diğer insanlarla ortak hareket etme arzusu, kurban kesme davranışındaki sosyal faktörler olarak sayılabilir. (Çetin, 2008: 162)

Şengül de bu psikolojiye değinmektedir: “Öyle bir şey ki, insanlar insanları anlamakta çok zayıflar. Aa kesemedi mi, kesemiyor mu? Yani onun çektiği sıkıntı. Ben onun için hiç kimseye aa kesemedin mi? Olsun inşallah bir dahaki sefere kesersin diyorum.” Diğer katılımcılar da sebeplerini çok açıklayamamakla beraber, çevreleri tarafından kurban kesemediklerinin bilinmesinin kendilerini çok etkilediğini belirtmektedir.

Türk toplumunun büyük bir kesiminde İslam dininin bir vecibesi olarak anlaşılan kurban ibadetinin, İslamî bir amacı olmayan, ideolojik olarak farklı yaklaşımı olan vakıf ve dernekler tarafından dikkate alınması ve bu kuruluşların kurban bağışını kabul etmeleri de dikkati çeken bir konudur. *Şengül*’ün aktardıkları bu hususla alakalı olmaktadır:

Ha ben şimdi şöyle bir şey anlatayım, bu konuyla ne kadar bağlantılı olur bilmiyorum ama benim ev sahibim namaz konusunda sıfır. Bir de selam verdiğim zaman almaz. Ama kurban olarak ... Vakfı’na bağış yapıyor. Gelini söyledi. Ben çok şaşırdım. Yani neye inanarak kurban oraya bağış yapıyor, bilmiyorum. Yani inanç olarak zayıf bir insan.

Canan da bu fikri destekler mahiyette düşüncelerini aktarmaktadır: “Bir de şöyle, yine vakıflar değişik değişik yerlerde kesim yaptılar, biz onlara da katılabıldık belki ama e yani benim fikrime uymayan vakıfta da ben kesilmesini istemem. O tarafı da var. Çünkü çok seçenek var. İmkânsız değil.”

Katılımcıların, dini hassasiyetlerinin ön planda gözükmediğine/olmadığına inandıkları dernek ve vakıfların Kurban Bayramlarında kurban bağışı kabul etmelerinin yanı sıra Türkiye’de her sene, özellikle Kurban Bayramı vakti yaklaştığında, kurbanın bir katliam olduğu ve hayvanlara karşı bir vahşet işlendiği şeklinde söylemler çok fazla gündeme gelmektedir. Hayvan hakları savunucuları, vejeteryan olan bazı kimseler veya İslami gerekliliklere karşı olan insanlar tarafından gelen kurban ibadeti ile alakalı olumsuz tepkiler medyada uzun bir süre yer almakta ve farklı bir gündem oluşturmaktadır. 2014 senesindeki Kurban Bayramı zamanı bir sanatçının, kurban ile alakalı sosyal medya hesabı üzerinden yaptığı, “Benim için IŞİD ile bıçağını masum bir hayvanın boğazına dayayan aynı duygudur, IŞİD beni şaşırtmıyor“ açıklaması¹² oldukça tartışılmış ve geniş kitleler tarafından da tepki almıştı. Katılımcılara bu konu ile alakalı düşünceleri sorulduğunda *Sertap* düşüncelerini şöyle aktarmaktadır:

Tanıyorum. Ateist olmalarına rağmen çok iyi insanlar. Sadece sokaklarda kesilenlere karşılar, mesela sivil savunmaya verebilirsiniz, neden hayvanlara eziyet ediyorsunuz, tabi hayvan severler bunlar. Evet hayvanlara eziyet ediyorsunuz diyorlar, usul olarak. Ne gerek var, verin bağışlayın diyor, bilirkişiler yapsın. Hani sokaklara böyle gösteriş gibi ne yayıyorsunuz diyenler var. Hayvanlara acıyanlar var. Gereksiz bir ibadet olduğunu düşünenler var. Tabi ne kadar konuşsak, kandan mesela korkan çok insan

¹²İlgili haberin bağlantısı için bkz.: <http://www.milliyet.com.tr/leman-sam-dan-skandal-kurban-tweeti-magazin-1950299/> (erişim tarihi: 05.05.2018).

var. Mesela üç dört tane vejeteryan arkadaşım var, çok çok karşılar böyle bir şeye.

Tövbe estagfirullah, Allah siz bunlar yiyin diye mi yarattı diyor, ot yiyin biz ot yiyoruz ölmüyoruz gibi bakış açısı, yani çok kötü.

Sertap gibi diğer bazı katılımcılar da, çevrelerinden bazı kimselerle benzer durumları yaşadıklarını ve zaman zaman bu sebeple tartışma içinde olduklarını dile getirmektedirler.

Bu tartışmalara ek olarak her sene kümes hayvanlarının (tavuk, horoz vs.) kurban edilip edilemeyeceği gibi manevi muhtevasından tamamen uzaklaştırılan (Şişman, 2007: 150) ve Kurban Bayramı ile alakası olmayan gündemler oluşturulmaktadır. Erdem (2008: 7)'in de dediği gibi “hiçbir dönemde hiçbir kümes hayvanı kurban kastıyla kesilmemiştir. Bunun mümkün olabileceğini düşünenler dini, kendi nefislerine, kendilerini de moda, şöhret, hırs ve insanların sahte alkışlarına kurban etmektedirler”.

Kurbanın geleneksel yöntemle kesilmemesi ve STK'ların tercih edilmesi hususunda, kurban fiyatlarının özellikle büyük şehirlerde pahalı oluşu, kesim yeri ve ulaştırma maliyetleri ve bunun sıkıntılı olması, yardımlaşma arzusu, yaşlı kimselerin bizzat kurbanla ilgilenemeyecek olmaları, etin dağıtımında sıkıntıların yaşanması, uzun tatillerin değerlendirilmek istenmesi, eşlerden birisinin kurban kesmek istememesi, bir evde birden fazla kurban kesilecek olması gibi gerekçeler, kendileriyle görüşülen katılımcılar tarafından dile getirilmektedir. Ancak bazı katılımcılar da her ne olursa olsun düzenli bir gelire sahip kişilerin kurbanlarını kesebileceklerini; yardımlaşma ve paylaşma arzusu olsa bile bunun bizzat kesilerek yapılması ve kurbanın bizzat yaşanması gerektiğini söylemektedirler.

2.4. Geleneksel ve Modern Kurban Tipolojisi

Kurban kesmek bir ibadettir ama bu ibadet yerine getirilirken fikhî gerekliliklerin dışında yapılan bazı uygulamalar ile kurban kesiminin bir âdet ve gelenek tarafı da meydana gelmektedir. Yıllardır kurban ibadeti, bu geleneklere göre gerçekleştirilirken, son yıllarda, vekâlet vererek ve bağış yaparak kurban kesiminin yaygınlaşması ile farklı algılar da ortaya çıkmaktadır.

Kurbanını doğrudan bağışlayanların yanı sıra, bağışlamayan ama vekâlet ile kestirip etini alan kişi sayısı da artmaktadır. Vekâlet gibi bir imkânın olması, genelde erkekler tarafından rahatça kabul edilebilirken, yukarıda da dile getirildiği üzere, hanımlar açısından pek de kolayca kabul edilmemektedir. *Menekşe*'ye göre bu şekilde kurban hissedilememektedir:

İşte bu konu yüzünden, şimdi yeni bir şey çıkmış. İki üç senedir, vekâlet verdik diyorlar ve herkes evde oturuyor. Sonra kasap telefon açıyor, gelip etlerinizi alın, diyor. Bu da bana çok ters geldi. E neden? O kurbanın başında ben babamdan öyle biliyorum, bir Kur'an okunur, bir şeyi vardır onun hani kuralları vardır, onun yanında kesilir. Hani biz çocukken hep beklerdik hani kurban kesiliyor, babam bizi toplardı, ne bileyim hani öyle büyüdüm ben. E burada da ilk baştan öyleydi. Kayınpeder, bütün erkekler gidiyordular, kurban kesiliyordu, orada ayarlıyorlardı. Şimdi iki üç senedir de biz evde oturuyoruz, kasaptan telefon bekliyoruz. Bu kadar mı kolaylaştı dedim. Bence dedim bunu hissetmemize imkân yok. Siyah poşetlerde et geliyor sana. Benim için hiçbir anlamı da olmuyor. O hassasiyeti de yaşayamıyorum. Birer tane siyah poşette bu senin, bu senin, bu senin. Ama yaşıyor muyuz o kurbanı, yok. Her şey gibi o da... Hissetmedim. İşte orada bayağı bir sinirlendim.

Türkan'ın da benzer durumu yaşayanlar arasında olduğu anlaşılmaktadır:

Önceden mesela kurbanı kasap da kesse, babam mutlaka giderdi. Orada bulunurduk. Biz de çocuktuk, giderdik bizim daha küçük olduğumuz zamanlarda. Şimdi mesela eşimin dayısı kesiyor. Köydeler. Biz tabi bayram sabahı, bizim gitmemiz öğleni

buluyor. Yani hayvan kesilmiş oluyor. Onlar da taksim edilmesine yardımcı oluyorlar. Ben bir kere şöyle söyledim, ama biz vekâlet vermiyoruz mesela. Sözlü. Eşim dedi ki, verdik yani o kesiyor şimdi. Ama dedim mesela bunun da bir usulü var. Onlar da şimdi bu tür şeylere çok hassasiyet, yani bana göre çok hassasiyet göstermiyorlar mesela evet işte benim, eltimin, kaynımın, eşimin, kayınvalidemin, kayınpederimin işte hepsinin altı hisse bir kurbanda, bizim kurbanımız kesiliyor. Ama benim bildiğim öğrendiğim hep şöyleydi: Hani vekil ettim, ettin mi, ettim, hani o şekilde, onu tekrar etmek, bire bir aslında orada bulunmak, hep öyle öğrenmiştik biz ama mesela onu şu anda o şekilde uyguluyorlar. Yani o esnada.

Bu durumun aksine, batı kültüründe yetiştiğini, kurban ibadetine gençlik dönemlerinde çok şahit olamadığını ve kurbanın kendisi için çok farklı bir anlamı olduğunu belirten *Özlem*'e göre, kesinlikle kurban ibadeti bizzat yerine getirilmelidir:

Evet, aslında bu zamanda her şey çok değişmiş. Hani mesela insanlar, ya kurbanını bir yere gönderiyorlar. Bana göre o kurbanın yaşanması gerekiyor. Bu imkân varsa, bunu yaşamak istiyorum. Hani o olay, kurbanı göreceksin, bana göre, onu yaşamak çok farklı. Ben tabi başında, yakinen bulunuyorsun, bak eskiden hani böyle köylerde kesiliyordu ya, hemen biz kadınlar hepimiz başındaydık. Hayvanı şey yapardık, hani erkekler başını keser, hani bilmiş kadınlar soyardı onu böyle parçalardık onu. Hep yardım ederdim ben de, böyle çok hoşuma giderdi, bayramı yaşadığımı hissederdim. Ama bunu göndersen bir yere hiçbir bayram yaşamıyorsun. Zaten ben biliyorsun Batı kültüründe yetişmiş bir insanım. Bu konuda çok şey yaşadık, hani hiç öyle bir şey yaşamadım. Kurban olayını ben Türkiye'de öğrendim. Benim için bu büyük bir önem taşıyor. O kurbanı yaşayacağım ben. Etler eve gelecek. Ben kendim ayıracağım onları. Eee kendim dağıtacağım, her şeyi ben hazırlayacağım ve benim çok hoşuma giden bir şey. Bayramda tek yaşadığım, hoşuma giden şey o zaten.

Özlem, kurbanı yaşamak açısından kendisi için bunun önemini ifade ederken, başka bir sebebin de güvensizlik olduğunu söylemektedir:

Mesela kendimiz için söyleyeyim, eşim kurban gitmese, baştan savıp, işinin başında durmazsan yani insanlara güvensizlik değil ama insanoğlunun her şeyi yapabileceğini düşünüyorum. Bana göre içim rahat olsun diye, tam da güvensizlik değil, kurbanının başında duracaksın. Her şey olabiliyor anladın mı? Bir kere kurban kesilen yerlerde insanlar toplama oluyorlar, hani o gün yardım ediyorlar falan, o insanlar bu konuda ne kadar bilinçli, ne yapabilirler? Sen Allah için bunu kesiyorsan, vaktin de varsa, git başında dur yani, ne olacak. Hani sen de kurbanını yaşa... Başında durulması benim için çok önemli. Yani bana göre insanlara vekâlet vermek çoğu zaman güvenemeyeceğim anlamına geliyor. Çünkü insanlarla çok iç içe olduğum için çok güvenmiyorum.

Neslişah, bütün bunların yanında, kurban kesildikten sonraki paylaşımın ve o ortamın ayrı bir güzelliğinin olduğunu ifade etmektedir:

Yani bire bir o anı orada idrak edip önemsemek, benimsemek istiyorum. Çünkü önemli bir şey, görmek, çünkü bilmediğimiz şeyler oluyor. Hani, kurbanın nasıl kesileceği, yani onu bakıyorsun, öğreniyorsun, bir de ben o pay edilişi seviyorum. Orada insanlarla, bir birlik beraberlik oluyor. Mesaj var yani orada. Onun için orada bulunmayı tercih ediyorum.

Birçok şey için olduğu gibi, kurban ibadetinin gerçekleştirilmesinde de, zaman geçtikçe tercihler, uygulamalar değişmektedir. Tabii bu değişim sürecinin ne kadar ve nereye kadar devam edeceği belli olmamakla birlikte kurban açısından da, geçmişe göre şu anda daha çok tercih edilen bağış yoluyla kurban kesiminin, bir on, on beş sene sonra geleneksel yöntemlerle kurban kesiminin önüne geçip geçmeyeceği merak edilen bir meseledir. *Kübra* kurban bağışının, geleneksel yöntemle kesimin önüne geçeceğini düşünmektedir:

Kesinlikle... Tabii bu üzücü bir şey. Yani her ne kadar ben kendim de desem bağışlardım diye ama yine de üzücü bir şey. Çünkü ben hatırlıyorum, bizim çocukluğumuzda, o zamanlar öyle yasaklar yoktu tabii. Her sokakta, bir de inşaat

sektörü bu kadar tavan yapmamıştı yani. Biliyorsun çayırliklar vardı, otlaklar, öyle boş araziler falan vardı. Kimse bize hani niye burada kesiyorsun da demiyordu. Çok fazla kesen vardı ilkokul yaşımda ve sokağa çıktığında bir bayram olduğunu, yabancı bir insan bile gelse hani İslam'dan bihaber, burada enteresan bir şeyler dönüyor yani dini bir uygulama olduğunu anlardı. Biz de öyle bayram havasını yaşıyorduk. Güzeldi, bunları tekrar yaşamak isterdim açıkçası. O günden bu zamana inanılmaz bir değişim var. Şu anda artık göremiyoruz.

Kübra gibi, *Sevinç* de geleneksel yöntemle kurban kesiminin azalacağını düşünmektedir. Ona göre, insanlar tatile gitmek için böyle bir tercihte bulunduklarını söylemektedir:

Kurban Bayramı tatillerinde insanlar kurbanı gitmiyor ki, tatile gidiyor. Bayram demek, tatil demek: Yani şu andaki neslin, ben bunu düşünüyorum, gözlemliyorum, yani daha çok bayram demek, tatil demek. Zaten Ramazan Bayramı'nda tatile gidiyorsun sadece kurbanı da böyle değil. O da neden, geleneksel ailede, dini hayatı yaşayan insanlarda çocuklarına bir şeyler aktarırsa bayramları bilfiil yaşıyor yoksa bu İslam'a bakışı farklı olan, yani dinin gereğini yapmayan bir ailede birçoğunun bunu yapacağını ben tahmin etmiyorum. Allah nasip etsin inşallah, kendileri doğru yolu bulup araştırsın ama çok zor yani yani. İnşallah bu nesil, dininin gerektirdiği bazı şeylere önem verir yani.

Özellikle büyük şehirlerde, yoğun hayat temposuna sahip olan kişiler için, her fırsat tatil için bir vesile olarak görülebilmektedir. Kurban Bayramı tatillerinin uzun olduğu zamanlarda, kurbanı tatil olarak değerlendirenlerin sayısı da her geçen gün artmaktadır. Hatta zaman zaman tatil beldelerindeki tesislerde yüzde yüz oranında doluluk olduğu da haberlerde belirtilmektedir.¹³ Hem kurban ibadetini gerçekleştirmek hem de tatilini yapmak isteyenler için bu durumda bağış ile kurban

¹³Benzer haberlerden biri için bkz.:<http://aa.com.tr/tr/ekonomi/kurban-bayrami-tatili-icin-rezervasyonlar-basladi/607265> (erişim tarihi: 28.11.2017)

kesiminin vazgeçilmez bir tercih olduğunu söylemek mümkündür. Mesela *Kübra*, Kurban Bayramı'nda tatile gitmeyi tercih etmese bile yoğun iş temposunda bunun nasıl bir fırsat ve ihtiyaç olduğunu şöyle anlatmaktadır:

İşte dediğim gibi, iki taraflı çalışıyorlar, bu fırsat, bazen on güne kadar çıkabiliyor çünkü insanlar, bunu tatil şeklinde değerlendirmek istiyor. Bu işte modernizmin getirdiği bir nev-i dayatma değil ama bir nev-i götürdüğü bir yer, bir nokta. Yani ben mesela şu an işten yorulduğumda diyorum ki, ya şu an bir tatile ihtiyacım var. Gerçekten de ihtiyacım var hani. Bunu ben belki kurban tatilinde yapmam, başka bir tatilde yaparım, yıllık iznimi kullanırım ama böyle bir şey var. Çünkü çok yoğun çalışma saatleri var. Kafa dinlemek istiyoruz.

Türkan ise bu tür zamanlarda tatil beldelerindeki kuruluşların indirim politikasına değinmektedir:

Normalde dini hassasiyetleri olan insanlara hitap eden otellerin fiyatları çok yüksek. Ama bayramlarda, özellikle de Ramazan'da ciddi manada bir fiyat indirimi oluyor. Çünkü genelde tercih edilmiyor. Mesela arkadaşlarımızla ben bu konuyu konuşurken sonuçta biz Ramazan ayındayız yani değil mi veya bir Kurban Bayramı, yani o tamam şimdi günlük bildiğimiz bayram, tatil, evdeyiz, işte gezmeye gittik, yemeğe gittik, oraya gittik ama Allah-u Teâla'nın katında da önemli bir manevi şey var yani ona nasıl bakacağız? Onun neresinde duracağız noktasında, arkadaşlarımız mesela Ramazan tatili için, Türkan bak hani fiyatlar çok uygun, orada da ibadet edeceğiz, sonuçta orada da oruç tutacağız, e zaten seferi oluyoruz, tutmayadabiliriz. Hani Allah'ın da öyle bir ruhsatı var, bu ruhsatlar konusunda çok iyi biliyorlar yani ruhsatları.

Sertap, “çalıştığım için yoruluyorum çok isterdim değerlendirebilmeyi, ancak annem babam yaşlı onları bırakamam” diyerek böyle bir şeye ihtiyacı olduğunu fakat yapamadığını belirtmektedir. *Sertap*'la aynı şekilde düşünen diğer katılımcılarımızın da aktardıklarına bakılarak, yoğun çalışma şartları olan insanların her tatili

değerlendirmek arzusunda oldukları ancak kimilerinin farklı sebeplerden dolayı bunu gerçekleştiremedikleri açıkça görülmektedir. Bunun sebebi olarak en çok aile büyüklerinin zikredilmesi, onların ne kadar bağlayıcı, bir araya getirici ve geleneklerin devamı açısından önemli bir etken olduklarını da ortaya çıkarmaktadır. *Özgül* ise bayramların tatil olarak değerlendirilmesini doğru bulmamaktadır:

Ben tasvip etmiyorum. Onun güzelliği orada, bayramlaşmak, bütün ailenin bir araya gelmesi, sevgi bağlarının güçlenmesi, sebep olsun diye Rabb'ül Âlemin bu bayramları vermiş bize. Ama biz ne yapıyoruz, alo, bayramın mübarek olsun, hayırlı bayramlar, pat kapa. Telefonu bile tasvip etmiyorum. Ama genelde böyle yapıyoruz. Yakın mesafelere bile yapıyoruz ama güzel hoş bir şey değil. Hatta bunu mesaja döktüler. Bayramınız mübarek olsun toplu mesaj. Tamam bitti. Ha hiçbir tadı tuzu kalmadı.

Bayram geleneği olan ve bu geleneklerin bilincinde yetişen insanlar için, bayramlarda bazı şeyler olmazsa olmazlardandır. Çünkü alışlagelen bu âdetler olmaz ise bir şeyler eksik olur ve o bayramdan çok tat alınamaz. Örneğin her bayram kendi evinde, bütün evlatları, torunları, bazen kardeşleri ve yeğenleri de dâhil toplanılarak kalabalık kahvaltılar yapan yaşlı bir çift için bir bayram bunun yaşanmaması, onlar için çok ağır ve üzücü olabilmektedir. *Ayşe* de böyle bir değişiklik yaşadığını ve üzüldüğünü belirtmektedir:

Çok boşlukta, çok boşlukta... Çocukluğumuzda, evimiz müstakildi, böyle kurbanı a'dan z'ye yaşayan bir aileydik biz. Kurbanımız bir hafta öncesinden, on gün evvelinden getirilirdi ve biz kendimiz beslerdik. Çocukluğumda kendi kurbanımı kendim yetiştirirdim ben. Küçükken alınırdı süt kuzusu. Onu büyüttürdüm ben. Buralarda Pierre Loti var mesela. Buralarda yeşilliklerle gezdirir büyüttürdüm ve kendi elimle kınasını yakar babamın eline verirdim bayram sabahı. Böyle bir çocukluktan geldim ben ve bu çocukluktan gelin gittiğim yerde hayvana elini sürmeye korkan bir aile, yani kasap bekleniyor. En büyük acıyı ben o zaman yaşadım.

Ben elimde bıçakla bekliyorum, kurban kesilsin, ben kesemiyorum ya, Hanefi mezhebine göre, hani erkek olmasa kesebiliyorum, kasap gelsin diye bekliyorum ben, ki gelsin hemen derisini yüzeyim ben bacaklarını bilmem ne, çünkü çocukluktan bizim elimize bıçak verilirdi, işte o etlerle oynamamıza müsaade edilirdi, kurbanın tadına varılırdı, gelin geldiğim yerde yok böyle bir şey. Kasap bekleniyor, hiç erkekler elini ete sürmüyor. Kadınlar hemen bir kavurmaysa bilmem neyse vesaire. En acı kurbanımı yani otuz sene önce yaşadım, gelin olduğum zaman kasap beklerken. Ondan sonra da üç beş sene önce kurbanı kesememek. Ondan sonra işte Afrika da olsa kurban kesip rahatladığımı fark ettim.

Kendileriyle görüşülen bazı katılımcıların aktardıklarına göre, kurbanda vekâlet verilmesi hususunda eşleri (erkekler) daha rahat iken onlar için bir eksiklik oluşmaktadır. Evvelden beri bu geleneği devam ettiren ve bu geleneği sonradan yaşamış ama çok önemli olduğunu düşünen bazı katılımcılar, muhakkak kurbanın başında bulunulması, bizzat idrak edilmesi, et paylaşımı vesaireyle beraber tecrübe edilmesi ve bu geleneğin sürdürülmesi gerektiğini belirtmektedirler. Bayramlarda tatile gitmek son on senede epeyce yaygınlaşmıştır. Kimileri bunu doğru bulmaz iken, kimileri ise tatile gidemese bile, yoğun hayat koşuşturmacası ve vakit azlığından dolayı böyle imkânların değerlendirilebileceğini dile getirmektedirler.

2.5. Kurbanın Psikolojik Boyutu

Bilindiği gibi toplumumuzda kurban ibadetine çok değer verilmektedir. Diğer ibadetlere nazaran daha rahat gerçekleştirilebilmesi ve şartları sağlayabilme kolaylığından dolayı insanlar, kurbana daha çok ilgi gösterebilmektedir. Elbette böyle bir ibadeti yapmış olmanın kişilerde bıraktığı birtakım hisler olmaktadır. *Şengül'e* göre kurbanda farklı bir ruh hâli, kendisinde etki bırakan bir kalp yumuşaklığı vardır:

Elhamdülillah, şükür, Rabbim nasip etmiş, o güzel gün. Ben hep şey yaparım, böyle kurban kesildiği zaman sürekli iki rekât namaz kılarım, dua ederim, kaç kurban

kesildiyse. Ondan sonra o tekbir getirmeyi unutursam çok üzülürüm. Sürekli tekbir getirdiğim zaman o hayvanlar hep gözümün önüne gelir. Yani apayrı bir şey, o bir rahmet. Ramazan da çok güzel de kurban daha duygulu, daha kalp yumuşaklığı var yani.

Farz olan ibadetlerde, vacip olan bu ibadete gösterilen hassasiyeti göstermeyen, ama üzerine vacip olmasa bile vacipmiş gibi algılayıp, kurban ibadetini terk etmemeye çalışanların sayısının fazla olduğunu *Menekşe* dile getirmektedir:

Yani hassasiyet var da uygulamada problem var. Oruç tutuyorum ama namaz kılmıyorum... Benim çevremde genel olarak kayınvalidemler olsun diğerleri namazını da kırlarlar, o kadar yok öyle. Yani namazımı kılamıyorum diyorum ama orucumu tutuyorum. Bir tanesini yapıyorum en azından değil mi, ha eksiktir, tamamdır, tartışırım ama doğru mu yanlış mı diye tartışmam. Oruç tutması doğrudur. O eksik yani onu kabul ediyorum.

Menekşe, kendi eksikliğini bu şekilde ifade ederken, *Türkan* da çevresinden gözlemlediklerini şöyle aktarmaktadır:

Yani bugün mesela çok, işte, tesettüre veya dine, namaza, oruca bu kadar yakın durmayan insanlar mesela bir Hacc ibadetine bile o şekilde baktığını görüyorum. Bu bir vazife, ama bakıyorsunuz diğer vazifeler hususunda sıkıntılar var. Ama o sanki bir kere yapıldığı zaman benim üzerimden sorumluluğu düşecek bir şey. Yani diğerleri her zaman hemhâl olduğum, karşımda duran şeyler. Onları işte öteliyorum. İşte Hacc gibi, kurban gibi, yani yılda bir kere, ömürde bir kere olacak şeyler noktasında insanlar aslında daha çok hassasiyet gösteriyor.

Maddi imkânlar elveriyorsa kurban ibadetinin muhakkak yapılabileceğini düşünen *Merve*, "...namazı kaçırabiliyorum mesela, işimden şundan bundan dolayı, kurban zaten yılda bir kere, dört gün de süresi var, yani onu kaçırmak için ölüm falan, yani onu kaçırmak imkânsız gibi" diyerek namazı terketse bile kurbanı asla terk edemeyeceğini belirtmektedir.

Kurban ibadetini yerine getirmek isteyen ancak maddi yeterliliği olmayan yani kurban kesmek üzerine vacip olmayan kişiler de, bir şekilde kurban kesebilme imkânlarını oluşturmaya çalıştıklarını dile getirmişlerdir: “Yine altınım olmasa, arabam olmasa, variyetim olmasa yine bunu kesmek imkânı, kesiyorum yani.” *Amine*, mükellef olmadığı hâlde kestiğini belirtirken, borçlu olduğu hâlde kurbanını muhakkak kesmeye çalışan *Mine* de şunları aktarmaktadır: “Şöyle; ben ev aldığım zaman bile, dediler ki ev aldın borcun var, o hâlde bile kurbanımı kestim. Mutlaka kestim yani.” *Sema* ise bunun kendi ailelerinde çok normalleştiğini, fikhî bir yeterlilik olup olmadığına bakılmaksızın, maaş alan herkesin kurban kestiğini söylemektedir:

Kardeşlerimde ve çocuklarımda fark ettiğim benim, bir işe girip maaş almaya başlayan için de kurban kesiliyor şu anda. Onu da mükellef sayıyorlar. Biz şöyle düşünüyoruz, çok derin fikhî bir şeyini derinlemesine araştırmadan, maaş almaya başlayan mükellef sayılıyor. İbadeti yapıyor. Öyle bir algı oluştu.

Diğer ibadetlerini yerine getirmesine rağmen ve kurban ibadeti için mükellefiyeti olmadığı bir zamanda kurban ibadetini yerine getiremeyen *Amine*, hem kendi adına hem de çocukları adına hissettiği üzüntüyü şu şekilde ifade etmektedir:

Şimdi kurban kesmediğime üzülüyorum. İbadetimi yerine getiremiyorum, kurban kesmiyorum. Çocuğum belki heves ediyor ki, falanca kurban kesti, biz niye kesmedik. Tabii çocuğun seni anlamaz. Ondan çok üzıldüm yani onu bir kere yaşadım, daha yaşamak istemem.

Türkan da, kurban kesemeyecek olmanın belki bir acizlik hissettirebileceğini, bu anlamda bir toplumsal baskı olabileceğini düşünmektedir:

Şimdi ben çevremdeki insanlara bakıyorum. Yani önceden kurban kesebilen ama şu anda kesemeyen insanlara bakıyorum. Bunun tabii o manada psikolojik boyutu da var aslında. Yani onun, bir kurbanı dahi kesemeyecek acizlikte kendini hissetmesi insanın, onun üzerinde o toplumda bir baskı oluşturuyor aslında. Mesela o insanlar

artık kurban kesememekten, kesemiyorum demekten hani utanıyorlar, mahcup oluyorlar. Yani ben de Elhamdülillah, bugüne kadar bu ibadeti yaptım, Rabbim kabul eder inşallah. Ama hani bir gün yapamayacak olsam, ben de çok üzülürüm.

Bu durumun aksine, *Özlem*, bunun bir imtihan olduğunu, Allah'ın öyle nasip ettiğini, üzülmemesi ve bu imtihandan böyle geçmesi gerektiğini düşünmektedir. Diğer ibadetlerini yerine getirsin getirmesin, toplumumuzda kurban ibadeti için özel bir hassasiyet olduğu görülebilmektedir.

Toplumumuzda kurbanın ibadet olarak algılanmasının yanında başka bazı beklentilerin gerçekleşmesi, niyetlerin kabulü, şükürü eda etme ve kaza, bela gibi korkulan olayları önlemek ve benzeri amaçlarla da kurban kesimi gerçekleştirilmektedir. “Bu uygulamalar üzerinde dini bir görev olarak algılanmasının yanında minnettarlık, fedakârlık, arınma vb. psikolojik, toplumla ortak hareket etme ve sosyal çekincelerden korunma gibi sosyolojik faktörlerin etkisi vardır” (Çetin, 2008: XII). Her ne kadar kurban bir ibadet olsa da, bu ibadeti kendilerine bereket vesilesi, bir manevi sigorta ve koruyucu olarak görenler de bulunmaktadır:

Kendim diyorum ki, bir şükran vesilesi olarak, bir manevi sigorta olarak görüyorum ben. Diyorum ki, bir doktora gitsem elli lira yüz lira. Bir profesöre gitsem fiyat değişiyor. Aynı bir özel doktor, özel hastane, bilmem değişiyor... Ben nacizane, gücümün yettiği, ama büyük ama küçük bir kan akıtırım, manevi sigortamı yapmış olurum. Ben kendim öyle görüyorum. Hatta bir iki senedir, Allah'ın bildiğini sizden neden saklayayım, beni buradaki şartlar, hayvan fiyatları çok zorladı. Ama baktım ki, elhamdülillah Afrika'ya, bilmem nereye. Ama baktım elimdeki para çok güzel yetiyor. O para benim cüzdanda duracağına hastalığıma harcayacağıma ben hemen benim sigortamı yaptırırım. Ve hemen telefonda girip Afrika üzerinden kurbanımı kesmiş oldum.

Mine ise kurban kestikten sonra mutlu olduğunu ifade ederken, bereketinin arttığını da belirtmektedir:

Yani birilerini mutlu etmiş oluyorum. Mutlu edince, ben de huzurlu oluyorum. Bereketim artıyor, ona inanıyorum. Yani önüme çıkıyor mutlaka bir yerde. Kazaları belaları önlediğini düşünüyorum. Mesela başına bir şey gelse diyorsun ki, verilmiş sadakam vardı. Mesela derler, sana başına çok sürekli bir şey geldiği zaman kurban kes derler biliyor musun? Yani öyle yaptığımız hastalıkta da oluyor bu, öyle kestiklerimiz de oluyor yani ayrıca. Yani bunlar kazayı belayı önlüyor.

Görüldüğü gibi bazı katılımcılar hem kendilerinin, hem de etraflarındaki bazı kimselerin, farz ibadetleri uygulamasalar bile kurban ibadetlerini muhakkak yerine getirmeye çalıştıklarını belirtmektedir. Ayrıca, altında yatan sebeplere bakmaksızın bu ibadeti yerine getirme arzusunun kişileri bazen zorladığı, onların, üzerlerine vacip olmasa bile şartları oluşturmaya çalıştıkları da ifade edilmektedir. Bazı katılımcılar şartlar el vermeyip kurban kesemediklerinde, bunun bir imtihan olduğunu ve üzülmeyeceklerini düşündüklerini belirtmekte, bu ibadeti gerçekleştiremeyenler ise çok üzüldüklerini söylemektedirler. Bu düşüncelerden farklı olarak kurbanı manevi sigorta olarak ifade eden, kendilerini koruduğuna ve bereket olduğuna inandıklarını söyleyen katılımcılar da olmuştur.

2.6. Kurbanın Toplumsal İşlevleri

Kurban, esas olarak bir ibadet olarak kabul edilmektedir ancak kurbanın öncelikle ibadet yönünün olmasının yanında insanları bir araya getirme işlevleri de vardır. Gerek toplu hâlde kurban ibadetinin gerçekleştirilmesi ve kurban etlerinin tasadduk edilmesi, gerekse bayram geleneklerinin yaşanması bakımından, kurbanın toplumsal yönleri güçlü bir ibadet olduğu söylenebilir. Kurbanı kesen kişiler, biraz da kendi ihtiyaçlarını esas alarak, kurban etlerini ihtiyaç duyan diğer kişilere tasadduk

ederler, yani Allah rızası için sadaka verirler. Bu insanların etrafındakileri fark etmeleri ve nefislerini öncelemeden Allah rızası için vermeye alışmaları açısından da oldukça mühimdir.

Kurban etinden ne kadar tasadduk edileceği hususunda, kimileri sünnet olan üçe pay etme usulüyle dağıtım yapmakta, kimileri ise evlerine az bir miktar bırakıp gerisini dağıtmaktadır. Ayrıca bazıları kurban etini bizzat tasadduk ederler ve bu onlar için çok önemlidir. Bazıları ise ulaşamayacaklarını düşündükleri için başka vasıtalarla kurban etlerini sahiplerine ulaştırmaktadır.

Neşe de kurban etinin çoğunu dağıttıklarını aktarmaktadır: “Kendime de şöyle herhâlde, bir iki kilo kadar kıyma yaptırdım, bir de kendim kestim kuşbaşı et, kendi poşetime koydum, dolabıma attım, geri kalanını da dediğim gibi, eşim de öyle diyor bana, Neşe hepsini dağıt.” *Sema* da önceleri etin çoğunu dağıttıklarını ama artık eve biraz daha fazla bıraktığını belirtmektedir:

İlk başlarda ben, çok böyle, annemden aklımda kalan hep dağıtılması, tamamının neredeyse hani evde sadece bir koku tütsün denir bir parçası, kavurma gibi. Ondan sonra dağıtılması, işte fakire verilmesi gibiydi. Sonrasında yenmesi ve evde ikram ben fazlaca şey yaptım bir ara. Yani eve nerdeyse hiç gelmedi gibi bir durum oluşmaya başlamıştı. Biriyle konuşurken evde bir miktar da misafire ikram edilmesi yönünde bir şey oldu. Hatta bunun payları işte şu kadarda şu kadar verilecek falan gibi, biraz onun ibadet olarak doğru gerçekleşmesi yönünde titizlendim ama dağıtılması yönünde. Çocukların yemesine titizlendim daha sonrasında.

Kurban etini bizzat kendisi tasadduk eden *Sertap*, bunu tercih etme sebebini şu şekilde açıklamaktadır:

Yani verirken saklacana¹⁴ vermeyi tercih ederim. Çünkü bilemem karşıdaki komşum, gerçi genelde biliyoruz ama bilemediklerimiz de oluyor. Şimdi sanki bir

¹⁴Katılımcının kullandığı “*saklacana*” ifadesi, esasen gizli, gizliden manalarına gelmektedir.

bayramlaşma, bir helâlleşme komşunun hakkıdır, çünkü muhakkak bilir bilmez hakkımız geçer birbirimize. Hem bayramlaşırım hem helâllik alırım hem de kurban veririm. Yani bu gelenek veya helâllik almak gerektiğini düşünüyorum devamlı.

Mine de karşısındaki insanı başkalarına karşı mahcup bırakmamak için kurban etini bizzat kendisi vermeyi tercih etmektedir:

Çünkü hani şey, bir aracı koyduğum zaman, verir mi vermez mi, hangi paketi verir, anlatabiliyor muyum? Şimdi onları da düşünüyorum yani. Verir mi vermez miden ziyade kendim hani vermek daha iyi oluyor. Hani şimdi bir aracı koyduğum zaman o karşındaki kişiyi mahcup da ediyorsun ya, anladın mı? Mahcup olmasın diye kendim ikram diye veriyorum.

Kendisiyle görüşülen katılımcının belirttiği gibi, kurban etini bizatihi kendisinin vermesinin yanında belirli STK'lar aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasının da yaygın olduğunu görebilmekteyiz.

Kurban, belirli ve kısıtlı bir zaman diliminde Müslümanlar arasında yaygın bir şekilde gerçekleştirilen bir ibadettir. Gerek herkes tarafından yapılması, gerek bir kurbanlığa hisse olarak ortak olma, toplumda ortak bir ibadet hissiyatı meydana getirmektedir. Buna ek olarak karşılıklı bayram ziyaretleri, hasta ve mezar ziyaretleri, hediyeleşme gibi güzel adetlerle de toplumsal bir kaynaşma olmaktadır. *Ayşe*, aile içinde de olsa bu toplanmalarını, kaynaşma ve ziyaretlerini büyük bir hevesle anlatmaktadır:

Bak şimdi kendi torunlarını beklemiyor beyimin halası, bizi bekliyor. Bayramın ilk günü diyor, benim yeğenim anasından atasından beni ayırmaz, çünkü bir halası kaldı, ayırmaz ve gelir. Ve hakikaten öğleden sonra iki annem de yakın, Allah'tan aynı kentte olmamızın nimeti bu. Başka şehirlerde, semtte olsak, gidip gelip, tabi trafik, aksayacak. O zaman ne yapıyoruz şimdi biz, ben iki annemi, sofrayı kaldırıyorum, annemi görmüş oluyorum otomatikmen. İkisini de bazen bir arada görüyorum. Evvelden ayrı evlere gidiyorduk. Ama gene de en geç dörtte çıkıyorduk, halaya

karşıya geçiyorduk Maltepe'ye. Kadın bunu otuz senedir yaşıyor ve otuz senedir diyor. Saat biraz oynuyor, dediğim gibi şimdi sofralar bende kurulduğu için hemen başlıyormuş torunları, bak Mehmet Ağabey gelmedi işte, artık düştün. Hayır, düşmem, Mehmedim gelir bu gün ve zıncı diye zil çalıyor, siz geliyorsunuz.

Sema, küçük bir şehirde yaşamasına rağmen, ona göre çok nadir sebeplerle böyle kalabalık şekilde bir araya toplanılabilmektedir. Ulaşamadıkları bir sürü insana ancak bayram vesilesi ile ulaşabilmektedirler. *Sema* gibi küçük şehirde yaşayan ve evlenmeden önce bu tür toplanmalara alışık olmayan *Deniz*'e göre de bayramlar gerçekten bir kaynaşma vesilesidir:

Sadece bayramda görebildiğim insanlar oluyor. Normal hayat koşturmacası, hafta sonu, Cumartesi ev temizle, Pazar günü şunu yap, dur Pazar akşamı yemeğini hazırla, Pazartesi koşturmacasına dünden çıkıyorsun. En azından gidip babamın teyzelerini görebiliyorum mesela çok hoşuma gidiyor. Onların her ay günleri var. Ben o günlere katılamıyorum. Hepsi birbirini görüyor. Ben sırf özür olarak bayramın ikinci günü onları dolaşıyorum. Mesela onu da bilirler, dolaşırım onları o gün. Şimdi eşimin tarafı, onun da büyük halası var mesela, onu da bayramın ikinci gününe ekledik. Keza büyük teyze var. Onu da bayramın ikinci gününe ekledik. İkinci günü hep dolaşma günümüz. Onları görüyoruz, hem onlar bizi görüyor, hem biz onları görüyoruz, mutlu oluyorlar. Ki ben onları gördüğüm için çok mutlu oluyorum, çok güzel oluyor.

Ancak bu kaynaşmalar, ziyaretler yine küçük şehirde daha kolay olmaktadır. Büyük şehirde artık her şeyin daha resmileştiğini, insanların ziyaretlere çok açık olmadığını ve bu sıcaklığı hissetmenin giderek zorlaştığını söyleyen *Hafsa*'ya göre:

Ee İstanbul'daki ilişkiler genelde şu düzeyde: Randevu usulü. Yani bayramlaşmaya bile gidecekseniz, evde misiniz? Müsait misiniz? Yani insanlar çat kapı gidiş gelişlere çok alışık değil artık. Dolayısıyla nereden çıktı gibi bir şey olabiliyor. Giden kişi de çekiniyor bundan dolayı. Bu şekilde yani böyle sözlere muhatap olanlar olmuş. Ne oluyoruz gibisinden, geldiğiniz zaman. Dolayısıyla insanlar bunu duya duya ne

yapıyor, geri plana itiyor. Ya da randevu alıyorsun, gelebilir miyim? Şu zamanda müsait misin? O da çok bereketli olmuyor yani, randevu usulü gitmenin. Bu engelliyor. Bir de bayramlar biraz daha tatil havasında. Köye gitmesek bile insanlar oh tatil geldi, yatma zamanı olarak görülüyor. Bu da ne yapıyor, yani birbirine gitmeye imtina ediyor insanlar yani öyle söyleyeyim İstanbul gibi bir yerde ziyarete. Acaba müsait midir, değil midir? Rahatsız eder miyim, etmez miyim? Bir bu oluyor. İki, zaten bize gelen yok ki, ben niye gideyim oluyor. Üç, gidecek kimse yok ki, nereye gideyim oluyor. Yani sebepler farklı farklı.

Bayramlarda olmazsa olmaz olan bir şey de mezar ziyaretleridir. Bayram yoğunluğunda aksatılmasın diye kimileri arife günü ziyaretlerini gerçekleştirmekte, kimileri de bayramda ziyaret etmek istedikleri için bayramın birinci günü mezarlarını ziyaret etmektedirler. Her halükârda bayramda mezarları ziyaret edecek olmak, gündelik hayatın koşturmacası içerisinde ziyaret etme imkânı olmayanlar için de psikolojik bir rahatlık olarak tarif edilir. Bu ziyaretlerde genelde mezarların bakımları yapılır ve Kur'an-ı Kerim okunur. *Merve*, bu ziyaretlerin kendisi için önemli olduğunu ve ziyaret edilmeyen mezarlar için de üzüldüğünü ifade etmektedir:

... Bayramların bayram gibi kutlanması lazım. Ben öyle düşünüyorum. Hani ben mesela ailenin büyüğü değilim ama mutlaka her bayramda tatlı yapıyorum, olur da birisi gelir diye. İşte çocuklar için şeker alıyorum mesela. Büyüklerin ziyaret edilmesi gerektiğini, işte mezarlıklara gidilmesi gerektiğini, gidilmeyen mezarlara çok üzülürüm mesela. Çok garip hissederim. Yani bayram, bayram gibi değerlendirilmeli bence.

Katılımcılardan kurban etlerini bizzat dağıtanlar, bundan büyük keyif aldıklarını, komşusuyla bir helâlleşme vesilesi olduğunu ve onların dualarını almaktan çok mutlu olduklarını aktarmaktadırlar. Kimi katılımcılar kurban etinin neredeyse tamamını vermekte iken kimileri de sünnet usulü belli bir miktarını ev ahalisi için ayırdıklarını

belirtmektedirler. Ayrıca katılımcılar, bu ibadetin topluca yapılmasında güzel bir ortam oluştuğunu, hem ibadetin yerine getirilmesi hem de ziyaretlerle güzel bir kaynaşma ortamı olduğunu ve normal hayatta göremedikleri kişileri bayramlar vesilesi ile görebildiklerini de aktarmaktadırlar. Bununla beraber mezar ziyaretleri de aksatılmayan önemli ritüellerden olmaktadır.

2.7. Kurban Nostaljisi: Hatıra Olarak Kurban

Kurban hayvan kesmekle sınırlı bir durum değildir ve bir ritüel olarak Müslümanların hayat tarzını bütün olarak temsil eden bir sahnedir (Aktay, 2007: 145). Nesiller boyu aktarılan kutsal değerlerin hatırlatılması ve varlığının hissettirilmesi, bu ve benzeri ritüeller aracılığıyla gerçekleşmektedir. Berger'in (2015: 104-105) de belirttiği gibi, "dini pratikler, bu "hatırlatma" sürecinin en önemli araçları olmuştur". Bayramlar da bu dini ritüellerin en başlıcalarındandır.

Bayramlar, büyük küçük bütün aile bireylerinin bir araya geldiği, hasta ve yaşlıların hususi ziyaret edildiği özel zamanlardır. Türk toplumunda bayram sabahı, aile büyüklerinde toplanılarak kahvaltı yapılması bir gelenek olarak bilinmektedir. Bu toplanmalar çok neşeli ve eğlenceli geçmektedir ve genelde herkes bundan çok memnun kalmaktadır. Tabii bunda büyüklerin bir araya getirici vasfı çok önemli olmaktadır.

Bu şekilde bir usulleri olan *Dursune*, babasının evinde toplanılmasını tabir-i caizse zorunlu olarak kabul etmektedir:

Şimdi örnek vereyim sana. Babam belki şu an burada olmasa yani çok belki bir arada olamayacağız. Burada toplanamayacağız belki. Mesela birinci gün gelemesek bile geliyoruz babam var hani. Zorunlu yani, nasıl diyeyim sana, yemeği nasıl zorunlu yiyorsun, tabii ki zorunlu toplanıyoruz. Muhakkak babam var. Ama şimdi babamız

yok, kime geleceğiz? Tabii ki ağabeyim var ama ağabeyimden daha büyükleri var ona bakarsan ama babam zorunlu topluyor evet, ailenin büyüğü olunca öyle.

Aile büyükleri sadece bir arada toplanma vesilesi değil, ayrıca o güzel anları özel kılan kişilerdir. Dede ve nenelerin torunlarına olan alakaları, anne babanın çocukları etrafındaki kuşatıcılığı, hep birer güzel hatıra olarak zihinlerde kaldığı dile getirilmektedir. *Dursune*'ye en güzel bayramınız ne zamandı diye sorduğumuzda, kendisini tutamamakta, gözlerinden yaşlar inerek şunları söylemektedir: “Tabii ki, annemle ağabeyimin olduğu bayramlar. Çok güzel yine, Allah’a çok şükür, çünkü yarınımızın ne olacağını bilmiyoruz. O yüzden şu an onların kaybı olduğu için şu an, şu an bile benim için çok önemli. Yani her dakika sağ olduğumuz için.”

Neslişah da, bir bayram zamanı dedesinin ona gösterdiği alakayı hiç unutmamaktadır:

Galiba, biz Aydın’da yaşıyorduk babamın görevi sebebiyle. Ee Kurban Bayramı’nda memleketimize gelecektik. Dedem, ben eti çok sevdiğim için, hemen kurbanı kesmiş, hemen böyle, hemen ızgara yapmıştı. Ben böyle çok şaşırmıştım hani, çok sevinmiştim. O anı hiç unutamıyorum. Ama diğer bayramlarım da güzeldi, elhamdülillah.

Büyüklerin hayatta iken toparlayıcılığına bir örnek de *Deniz*’in hatırladıkları arasında bulunmaktadır:

Anneannem rahmetli olmadan önceki son Kurban Bayramı çok güzeldi. Farkı neydi? Farklı olarak bu sefer babaanneme gitmedik bayram sabahı kahvaltısı için. Herkes bizde toplandı. Bütün anneannemi tanıyan komşulardan falan da gelen oldu. O çok farklı geçmişti. ...

Sema da, evlerindeki bayram yoğunluğunu, yaptıkları hazırlıkları ve ziyaretlerini tebessümle anlatmaktadır:

Yörenin alışkanlıkları gereği mesela çörekler açılır, köye gidilir, fırında çörekler yaptırılır, zaten o kurbanın bahçeye gelmesiyle çocukluğumda bir başka hava esmeye başlardı. Ondan sonra da yiyecek, yanına yiyecekler ilave edilirdi. Börekler işte, onların hazırlığı. Genelde hanımların katkılarından dolayı bir telaş olmaya başlardı. Ondan sonra işte, giyimdi kuşamı çocuklara onların etkisi olurdu. Çocuklar üzerinde hakikaten çok büyük etkisi var, yeni bir şeylerin. Yeni bir şey almaktan ziyade bayram bilincinin oluşmasında çok etkisi var. Son zamanlarda zaten herkesin her gün yeni bir şeyi oluyor. Bilmem o kadar katkısı var mı o yeni şeylerin. Eskiden çok daha fazla katkısı vardı. Hanımların o telaşı, evde estirilen havanın bambaşka bir etkisi oluyordu. Oluyordu ya bayağı farklılık hissediliyordu. Sonrasında, çok küçüklüğümüzde ikinci bir bayramı da yaşıyorduk biz. Arkadaşlarımızla olamıyorduk, dedeye gitmekten kaynaklı olarak. Döndüğümüzde biz ayrıca bir bayram şeyi daha geçiriyorduk. Birkaç gün daha uzuyordu. İşte bayram zamanı, o çok küçük olduğumuz zamanlarda, dedemin misafiri oluyordu çok fazla. Sürekli hani sofranın kurulması, yedirmesi, içirmesi, sohbet, ikramlar öyle geçiyordu. Bizde mezar ziyareti arefe günü yapılıyordu. Sanırım Trabzon'da bayram günü yapıyoruz. Bayram sabahı, o değişikliği fark etmişimdir. Biz arife gününde bütün mezar ziyaretlerimizi yapıyorduk, babam bizi götürüyordu. Hepimiz gidiyorduk, topluca gidiliyordu. Gitmeyen kalmıyordu, öyle söyleyeyim. Arife günü yapılıyordu bayram telaşına gelmesin diye. Çocukluğumda çok fazlaydı gidip gelmeler, neredeyse şeye dönüşüyordu, biz gittik, biraz sonra onlar gelmeye başlıyor, işte öyle bir hâl alıyordu. Çok sık karşılaşmalar oluyordu. Şimdi o kadar bir yoğunluk yok.

Kendileriyle görüşülen katılımcıların aktardıklarına göre, aile büyükleri bayramlarda insanları bir araya getirici vasfa sahip olmaktadır. Hayatta olmayan büyüklerin eksikliği çok hissedilmekte, onların olduğu bayramlardan özlemle bahsedilmektedir. Günümüzde, normal hayata göre bayramlarda biraz daha hareketlilik ve farklılık olsa bile, eskiden çok daha heyecanlı, yoğun ve telaşlı bayramlar geçirildiği de katılımcılar

tarafından aktarılmaktadır. Ayrıca çoğu katılımcı için bayramlık almak küçüklüklerindeki en önemli bayram heyecanlarından biri olup, şu an artık herkesin bolca kıyafeti olduğu ve buna ihtiyaç hissedilmediği de belirtilmektedir.

2.8. Kurbanda Değişim ve Süreklilik

Gelenek, kelime anlamıyla ekseriyette bir kuşaktan diğerine aktarılan herhangi bir beşeri uygulama, inanç, kurum ya da zanaat için kullanılmaktadır (Karadeniz, 2007: 35). Modernlik ise “zamanın ve mekânın birbirinden bağımsız hâle gelmesini sağlayan zaman ve uzamın ayrılması, olayları yerel bağlamlardan kaldırıp küresel düzeyde yeniden düzenleyen yerinden çıkarma düzeneklerinin gelişmesi; bilgi ve eylemin sürekli gözden geçirilip birbiri üzerine yansıtılması yoluyla yeniden üretilmesidir” (Giddens: 2014: 24-27).

Tanımlamalardan da anlaşılabileceği üzere modernlik, alışılmış olanın dışında, sürekli yenileneni ifade etmektedir. Gelenek ve modernlik arasında süregelen bir çatışma olduğu da bilinmektedir. Karadeniz’e göre modernlik kendisini “geleneksel olmayan” olarak takdim etmekte ve kendini inşa etme sürecini gelenek üzerinden gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Karadeniz, 2007: 36). Gelenek ve modernlik arasında yaşanan bu çekişme, geçmiş ve şimdi arasında, yani eski-yeni kuşak ve onların gelenekleri üzerinden de yaşanmaktadır. Böylelikle vakit geçtikte hayat şartları da değişmektedir. Algılar, fiziki şartlar, sahip olunan imkânlar, gereklilikler, alışkanlıklar vb. birçok şey değişmekte, bazı şeyler eskimekte, eskiyen şeyler elden çıkmakta ve yerine yenisi gelmektedir. Bazı şeyler ise eskise bile yerini korumaktadır.

Kurban ibadetinin gerçekleştirilme şeklinde, bayramında ve geleneğinde de eskiye göre farklılıklar meydana gelmektedir. Kimilerine göre bu değişim olmak zorundadır. Bu durum, çok daha büyük şehirlerde, modern hayat yoğunluğu içinde koşuşturan ve çevresel-fiziki şartları artık eskisi gibi müsait olmayan kişiler için daha

geçerli olmaktadır. Ayrıca insanların sahip oldukları hayat standartları artmakta, bu beraberinde konforu da getirmektedir. Tabii hâl böyle olunca birçok kimse, eski geleneklerdeki gibi özveri gerektiren durumlarda daha geri planda durmakta, külfete katlanmak istememekte veya farklı alternatifleri değerlendirmektedir. Kimileri ise eski geleneklerin en güzel olduğunu düşünmekte ve onlardan vazgeçmemektedir. Her iki tecrübeye de sahip olan *Hafsa*, bu durumla alakalı olarak şunları söylemektedir:

Tabii küçüklüğümde aynı yerde değilim. Mekân değişikliği oldu, metropol bir şehirde yaşıyorum. Kendi yaşadığım büyüdüğüm yerdeki bayram heyecanını yakalamak kesinlikle mümkün değil zaten, insan bulamıyorsunuz bayramda. Hani Kurban Bayramı'nda özellikle kimseyi bulamazsınız burada. Ya tatil maksadıyla çıkmışlardır ya da bayram için kendi memleketlerine gitmişlerdir. Dolayısıyla çok sönük geçiyor. Aşırı derecede sönük geçer ve üzgün geçer yani burada bayramlar. Ama kendi memleketlerimizde hâlâ, yani Konya için söyleyeyim, aynı şey devam ediyor. Aynı hareketlilik devam ediyor. Gitmeler gelmeler devam ediyor. Karadeniz içerisinde, kendi eşimin memleket tarafında da Allah'a şükürler olsun, orada da mesela ilk gün çok yoğun bir şekilde geçiyor bayram. Ondan sonraki günlerde daha azalma oluyor. Her gelen asır yeni sorunlarla, dertlerle, yeni zaman aşımıyla geliyor. Belki bizim şu andaki beğenemediğimiz o bayram zamanlarını ilerleyen zamanlarda belki mum ışığıyla arayacağız. Bilemiyorum. Eski zamanlarda biz böyleydik, böyleydik diyeceğiz. Hamd olsun diyorum... Yani herkes rahat bir yaşam imkânına sahip değil. Ondan dolayı bulundukları mekân tercih ediliyor. Bulundukları mekân tercih edildiği zaman kurban fiyatlarına bakılıyor. Kurban fiyatları vekâlete oranla çok daha yüksek fiyatta. Yani bir kurbana birkaç tane vekâlet verebiliyorsun. Dolayısıyla ne deniyor, madem kurban mı kesilecek, vekâlet yoluyla bir tane verelim, o şeyi idrak etmiş olalım deniyor. Bunun etkisi tabii ki olmaz olur mu? Yani bulunduğu şehirde maddi olanaksızlıklar sizi gerek memleketinize gitmekten alıkoyuyor, gerekse de fiili olarak kurban kesmeye engel oluyor, vekâletle kurban kesmeye insanlar yönelebiliyor.

Beyza da İstanbul'un zorluklarını ve eskiye kıyasla her şeyin değiştiğini ifade etmektedir:

Bizim şimdi çocukluğumuzda mesela akşam erken yatılırdı mesela sabah kalkılacak işte, hani belli o saat ezan saatinde kalkılacak, namaza gidilecek işte kahvaltılar hazırlanır, babamız giderdi gelirdi, eller öpülürdü, ondan sonra işte kurban hazırlığı neyse. Şimdi baktığın zaman, bakıyorsun ki saat 11 olmuş, 12 olmuş, 1 olmuş daha ziyaretler yapılmamış. Ondan sonra uzak yerler varsa telefon açılıyor, trafikten dolayı, oradan oraya geçeceğim, oradan oraya geçeceğim, üç dört kişi ziyaret edilecek, yani hem trafik, İstanbul'un yoğun trafiği bunu çok etkiliyor. Ne oluyor, telefonlarla, ya arıyorsun durumunu bildiriyorsun, genelde gidilmiyor, baktığın zaman gidilmiyor. Ama eskiye nazaran, bu yani dayılar ziyaret edilecek, halalar, neresi olursa olsun. Çok ayıp karşılanırdı. Toplanılacak hani onun zevki de bence eskiden çok güzeldi yani. Onun getirdiği, ama şimdi bekleniyor ki, burada bir baba var, diğerleri babanın evine gelsin, hepsini orada göreyim. Yani bizim için bile, aslında ben şimdi baktığım zaman, ben çünkü çok net bir insanım, baktığımız zaman biz bile bunu zaman zaman düşünüyoruz yani.

Genelde eski olan şeyler, tatlı bir özlemle hissedilir. Büyüklerimizin, eski bayramlarla şimdiki bayramları kıyasladıklarında hep söyledikleri gibi: “Nerede o eski bayramlar?” *Sevinç*'in anlattıkları da “nerede o eski bayramlar” ifadesinin içini doldurur nitelikte. Ona göre her şey değişmektedir:

Benim mesela kıyafetim o güne özeldi. Onu giymezdim, saklardım, bayramda o sabah erkeklerin camiden gelişi, o erkeklerin ayak sesleri mesela. Bizim yolun altındaydı. Yani insanların böyle gelişi, kapıya bayramlaşmaları, yani çok kalbim yerinden çıkacak gibi oluyor. O kadar mutlu oluyordum. Ne bileyim az insan gördüğümüzden mi kırsal kesim olduğundan. Ve orada paylaşmak, ne bileyim, o hep beraber kahvaltı yapmak çok farklıydı. Şimdi, o yok ya. Hani ben çocuklarıma, ben mesela çocuklarımı bayram sabahı yatırmam. Kalkın bayram ya bayram! Camiye

gidilecek, kalkılacak, o maneviyat, o dualar, tekbirler, binlerce hayvan kesilecek, ne için? Allah rızası için. Yani o duygu yok. Büyük şehirlerde çok fazla o hissi yaşayanları göremiyorum. Ben kendi adıma yaşamaya çalışsam da, yani çok yaşayamıyorum. Yani dediğimiz gibi, gerçi ben biraz daha şey ediyorum ama camiye gidiliyor evet geliniyor ama isterdim ki, böyle büyük apartmanlarda olmuyor işte. Bayramlaşmak gene ediyoruz elhamdülillah, komşularla görüşüyoruz ama eskisi gibi kırsal kesimde, köydeki gibi eskiye nazaran o heyecan, o heyecan gitti yani. Bayram yerine gidilecek, salıncaklara binilecek, salıncağımız vardı köyde asardık, kızlar toplanır, o günü hep kendimize yaşardık yani ve çok dolu geçerdi. Benim burada şimdi, biri eline telefonu alıyor, bayramlaşmaya bile gitmiyor. Eşim bile halasına diyor ki, halasına mı annesine mi, ya hala gelemiyorum, hava soğuk, elini koy ahizenin üzerine öpeyim. Espri yapıyor elini öpeyim mi? Ya böyle bir şey var mı? Telefonlarla bayramlaşma.

Büyük şehirlerde yaşayan insanlar için trafik ciddi bir sıkıntı olmaktadır. İstanbul'da ikamet edenlerden biri olan *Sertap*, birçok şey için trafiğin caydırıcı bir sebep olduğunu söylemektedir:

Geleneğimizi sürdürmeye çalışıyoruz. Ama mesela akraba ziyareti, eş dost ziyareti çok azaldı. Çok azaldı. Herkes tatile gidiyor ve mesafeler uzadı aralarda. Trafik, kişiler yaşıyor, yoruluyor. Bilemiyorum belki kırgınlıklar oluyor, ondan. Bizim iki gün iki gece evimiz boş kalmazken yatılı yemekli, şu anda iki üç ahabap geliyor. İki üç akrabamız, kardeşler geliyor, bitiyor bayramımız. Bizler de gitmeye çalışıyoruz ama trafik çok çok büyük bir problem. Çünkü bir saatlik yere beş saatte gidiyorsunuz. İnsanlar korkuyor. İlk başta trafiği söylüyorlar.

Sertap'ın da bahsettiği gibi artık insanlar arasına mesafeler girmektedir. *Mine*'ye göre ise teknolojik imkânlar başta olmak üzere, her türlü rahatlık ve imkân olmasına rağmen, ciddi bir iletişimsizlik vardır:

İyi ama hayat şartları bizi ne hâle getirdi biliyor musun? Bitişik komşumuzun çocuğunun dersi var, benim çocuğumun dersi var. Ben onu gidip de rahatsız etmeyeyim, çocuğunun sınavı var. Biz eskiden derslerimizi de yapardık, komşuluklar da yapardık. Ama yok şimdi onun bir dizisi var, bunun dizisi var, çocukların işte yok dersleri var. Hâlbuki çocuklar girsin başka odaya, odalar büyük, evler kaloriferli olduğu hâlde rahatlık arttığı hâlde, insanların iletişimleri azaldı. Ne kadar çok rahatlık, iletişim o kadar azaldı bence.

Bu değişimden yakınan *Özgül*'e göre insanlar artık birbirine ağır gelmekte, birbirlerini külfet olarak görmektedirler:

Bilemiyorum ama insanlar artık birbirlerine ağır geliyor. Nedendir bilmiyorum yani şimdi şu anda bir akraba görüşmesi, hatta hemen yakın, düğünümüz vardı bizim. Orada yakın akrabaları gördük falan, aa dediler hep beraber bir akraba kaynaşması olsun, bir kahvaltı. Dedim buyurun bizde yapalım bir kahvaltı, ay yok dışarıda olsun! Yani evler ne için, niçin temizlik yapıldı, niçin badana yapıldı. Dışarılarda, sokaklarda yemek yensin diye mi? Külfet olarak görüyorlar.

Katılımcıların aktardıklarına göre, özellikle büyük şehirlerde küçük şehirlerdeki gibi bayram yoğunluğu birçok sebepten dolayı yaşanmamaktadır. İnsanların yoğunluğu, iletişimsizlikleri, misafirperverlikten uzak olmaları ve en önemlisi bunlara sebep olan trafik, zaman ve mekân sıkıntısı gibi büyük şehrin ve modern hayat tarzının külfetleri, geleneklerin eskisi gibi yaşanamamasına sebep olmaktadır. Bu değişimden, büyük şehirdekiler kadar olmasa da, küçük şehirde ve kırsalda yaşayanlar da nasibini almakta, onlar da az da olsa benzer şikâyetlerde bulunmaktadır.

2.9. İbadet Bilincinin ve Gelenegin Sonraki Nesle Aktarılması Sorunu

Zamanın ve mekânın değişmesi, hayat standartlarının ve yoğunluğunun farklılık göstermesi ve buna bağlı olarak yeni gelen nesiller için bir önceki neslin âdet ve geleneklerinin değişmesi, kimileri için endişelenmeye sebep olurken kimileri için

bu, olağan bir hâl olarak algılanmakta ve bu sürecin bu şekilde devam edeceği öngörülmektedir. Bazı aileler, bu geleneklerin kaybolmaması için arkadan gelen nesli bilfiil yapılan ibadete dâhil etmekte ve nesle geleneklerini öğretmeye çalışmaktadır. Bazıları ise bu durumu pek önemsememekte ve var olan düzeni devam ettirmektedir.

Kurban ibadetini yerine getirmek için eşinin memleketine giden *Kübra*, kayınpederinin bu ibadet geleneğini çocuklarına nasıl aktarmaya çalıştığını şöyle anlatmaktadır:

Bunu aktaran iki türlü aile olduğunu düşünüyorum. Bir, dini bilince sahip, dini hassasiyete sahip aileler ve bunu bir şekilde çocuklarına aktarmaya çalışan aileler. Bir de geleneksel aileler var toplumumuzda. Mesela benim kayıinvalidem, kayınpederim hem dindarlar, hem de geleneksel yönleri de var. Ve mesela onlar kendi çocuklarına, oğullarına, Fazlı'ya bu sene ona kestirdiler. Ona öğrettiler. Önemsiyorlar bunu. Aktarmaya çalışıyorlar. Yani muhakkak, hiçbir çocuğu mesela, dört tane oğlu var. Hepsi, her biri bir köşesinden tutuyor yani hayvanın. Gelin buraya hani öğrenin diye. Biraz geleneksel, biraz da hani dini sebeplerden ötürü.

Bazıları ise kurban kesimi ile alakalı olmasa da bayram namazı ve bayram ziyaretleri gibi geleneklere sahip çıkıp, çocuklarıyla bunu yaşamaya çalışmaktadır. *Sema*, bu konuda şunları aktarmaktadır:

Şöyle söyleyeyim, evet birçok komşumdan arkadaşımın örnek vereceğim, birçoğunun çok dikkatlice titizlendiğini biliyorum, son derece seküler bir yaşantıya sahip bir kesimin Kurban Bayramı namazına çocuğunu götürdüğüne şahidim. Yakınlarımızdan yine akrabalarımızdan başka hiçbir şey yapmıyorken, hatta bazı şeyleri reddetme noktasındayken bile kurbandan vazgeçmediğini biliyorum ve kıldıkları tek namaz o sanırım. Bayram namazı yani, onu biliyorum, Cuma bile yok. Bayram namazı kılınıyor.

Cuma namazı bile kılmazken, bayram namazını önemseyip çocuğu üzerinde de aynı hassasiyeti gösteren insanların var olması, aslında insanların bazı şeyleri terk

edemediğini ve bunun sancısını da çektiklerini göstermektedir. Bu duruma benzer şekilde bazı kimselerin kabir ziyaretlerinde Kur'an-ı Kerim'i bizzat okuyamaması sebebiyle olsa gerek, elindeki telefon veyahut benzeri bir cihaz ile kabre Kur'an dinletmesi de rastlanan bir durum olarak zuhur etmektedir.

Ortalama aynı yaşlarda çocukları olan *Canan* ve *Hafsa* açısından durumun farklı olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. *Canan*'a göre, çocuklarının kurbanı anlamaları ve şahit olmaları için henüz erkenken, *Hafsa* ise kendi çocukları için aynı şekilde düşünmemektedir:

Bundan sonra dedim kurbanımızı hayırlısıyla şöyle gerektiği yerlere verelim. Vakıflara bağışlayalım. Temiz temiz. Ne kurbanın eti vesaire paylaşımı söz konusu olsun, hem de et bize ulaşmasın, yani tamamen gidecek yerlere gitsin düşüncesindeydim. Ha yaptım bunu uzun yıllar, böyle yaptık. Ama çocuklarım şimdi büyüyünce onların da kurban fikriyatının, kurban ibadetinin zihinlerinde tam olarak oturması için hem normal kesim oluyor hem de diğer tarafta gerekli ülkelere hamd olsun vererek o ibadeti yerine getirmeye çalışıyoruz ama şimdi burada benim gördüğüm şu oldu tabii yabancı ülkelere Afrika falan kurban fiyatları çok uygun. Yani hiç yapamayanlar onu da yapsın ama gene yapmak durumunda olanlar mümkün mertebe bir tane keseceklerine birkaç tane keserek biraz böyle o ibadet onları zorlasın düşüncesindeyim.

STK'lar aracılığı ile kurban kesimini doğru bulmayan *Özlem*, bunun aynı zamanda bu geleneğin aktarılması açısından da bir engel olduğunu düşünmektedir:

Hayır öğretmiyorlar. Çünkü onları zaten vakıflar topladığı için öğretmezsin ki, evden zaten kurban çıkmış oluyor. Zaten insanlar keyifli olmayı çok seviyorlar, hani işlerine gelmiyor ki kurbanla uğraşmak, hatta çoğu zaman artık hazır olarak geliyor eve hani kesseler bile parçalanmış geliyor. Alıp veriyorsun sen onu, orada zahmet de çekmiyorsun. İnsanlar hep rahatlığa yönelmeye başladı.

Kurban ibadeti bilincinin ve geleneğinin bir sonraki nesle aktarılması hususunda, kimi katılımcılar çocuklarının yaşlarını ve algılama durumunu hesaba katarak onları bu ibadete dâhil etmekte veya bu ibadetten uzak tutmaktadır. Gündelik hayatta dini vecibeleri pek de yerine getirmeyen bazı kişiler, bayram namazına çocuklarını götürerek bu bilinci vermeye çalışmakta, bazıları ise tamamen bu ibadetin yerine getiriliş şeklini öğretilsin diye çocuklarına kurban kesiminde görev vermektedir. Tabii STK'lar aracılığı ile kurban vecibesini tamamen bağış yapmak suretiyle yerine getiren bireyler açısından bu ibadet bilincinin nasıl aktarılacağına, bazı katılımcılar tarafından kuşkuyla bakılmıştır.

2.10. Kurban ve Cinsiyet

Kurban, şartları sağlayan, Hanefi fıkhına tabi olan her Müslüman için bir vacip ibadet olarak kabul edilmektedir. Buna göre bir hanede, kurban için gerekli yükümlülükleri taşıyan her birey adına kurban kesilmelidir. Eğer sadece, evin nafakasını teminle mükellef olan erkek bu yükümlülüğe sahip ise sadece kurbanı o keser ve o kurban bütün evin kurbanı olur. Kadınlar için de, tasarruf hakları kendilerine ait olan maddi kaynakların ölçüsü zekât miktarına denk düştüğünde, onlar için de kurban vacip olmaktadır.¹⁵ Türkiye’de kadın ve erkeklerin kurban ibadetini gerçekleştirme oranları birbirine yakınlık göstermektedir. Sözelimi *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*’nda (2014: 82-84) belirtildiğine göre, ülkemizde erkeklerin yüzde 70,3’ü ve kadınların yüzde 68,7’si kurban kesmektedir.

Ne var ki, kadınların erkeklere göre bu konuda daha gayretli oldukları yönünde veriler ortaya çıkmaktadır. *Sevinç*, evine destek olmak amacıyla yarı zamanlı çalışan ve kurban yükümlülüğü bulunmayan birisi olarak, evinde kurban kesimini çok

¹⁵“Bu durumdaki kadın ve yetişkin çocuklar kurban kesmek için bizzat mükellef olmakla beraber kocası veya babası bunlar adına hibe yoluyla kurban keserse, o da yeterli olur” (Bardakoğlu, 2002: 437-438).

önemsemektedir. Eşinin tutumundan şikâyetçi olan *Sevinç*, durumunu şu şekilde anlatmaktadır:

... Eşim de şey değil, onun için her şey sorun ama gene de ete gelirdi. Kurbanı görmeye, aslında o da yine bir dinin gereği olduğunu biliyor ama ille de bu kurban, ben mesela yıllarca kurban ibadetimin parasını hep ben kendim koyardım. Derdim ona ki, ne olur bunu sen bir yıl önceden ayarla, hiç ben hiç haberi olmadan yani Vakıfta keserken bile hep kendi ismini yazardım. Sonra vazgeçtim. Niye yazayım ki, sürekli ben çıkartıyorum bu parayı, yani harçlıklarımdan. Yani bunu deme, ey hanım kurban zamanı geldi, yok kesemeyiz ki biz durumumuz yok, hep bu kelime sağ olsun. Bu konu değil, farklı bir konu. O da yetiştirme tarzı. Biz öyle değil, bizde bir yıl önceden, ya ne bileyim o dini vazife için, böyle ayrılır bizden, çocukluğumda hiç kestirmediğimiz yok. Kesmediğimizi bilmiyorum ben. Ağabeylerim de hep tek tek keser. Böyle yapılmaması, kesinlikle olmaması gereken bir şey yani, ibadet şekli. Ne bileyim yani onu hayatımızın içine sokmuşuz. Ben ilk seneler çok üzüliyordum aşırı derecede. Sonra bağışlara geçince biraz daha ama gene de yani elimde olsa, bugün de böyle evde kesmek isterim yani.

Kurban kesme yükümlülüğü olmamasına rağmen *Sevinç*'in gösterdiği bu gayret, aslında bu ibadetin onun için ne kadar anlamlı ve terk edilmesi zor olduğunu göstermektedir. *Ayşe* de üzerine vacip olmasa bile, bu ibadeti yapmaya çalışan ve bundan büyük mutluluk duyanlardan olmaktadır:

Tabii tabii, beyim kendine kesiyor yani. Durumumuz iyiyken, işimiz kendimizinken, kendine ve bana kesiyordu. Ki sana düşmüyor Hacc, ama sen istiyorsun hani rahatlıyorsun, haz alıyorsun diye kesiyorum sana diyordu. Şimdi hani bana düştüğü için, şimdi hâlbuki ona da düşmüyor, ev ve nacizane arabamız var altımızda diyerekten ondan sonra kesme yoluna giriyordu. Tabi bu sene bilemeyeceğim durumu.

Bir evde kurban kesmek fikhî bakımdan evin nafakasını temin etme zorunluluğu olan erkeğin sorumluluğundadır. Hanefî fikhî uyarınca kurban kesme mükellefiyeti olmasına rağmen, bu ibadeti yerine getirmek istemeyen erkekler de olabilmektedir. Bu durumda bazen kadınlar kurban kesmek için eşlerine ısrar da etmekte ve bu bazen sıkıntıya yol açabilmektedir. Bazı durumlarda da evin hanımı kendi imkânlarıyla kurban kesmek istediği için ve eşi de kendisine bilfiil kurban kesiminde destek olmadığı için STK'lar aracılığıyla kurban kesimine yönelebilmektedirler. Örneğin *Sema*, etrafında buna benzer durumları gözlemlediğini ifade etmektedir:

Oluyordur yani, şunu söyleyeceğim, mesela etrafımda kurban kesebilecek düzeye yani tercihlerden dolayı kesemeyen aslında yaşam tercihlerinden dolayı kesemeyen ama o parayı da elinde tutabilen insanlar var. Mesela eşi çok istiyor kesmeyi de, bir türlü gerçekleştiriyor. Yani kendisi istiyor, eşi istemiyor. Ona da şahidim, biriktirdi parasını mesela bir hanım, o şekilde uygun yollu bir kurban kesimi. Bu noktada faydası oluyordur, olur diye düşünüyorum.

Kendileriyle görüşülen katılımcıların aktardıklarına göre, bizatihi kurban ibadetine ehemmiyet gösterilmekte, imkânlar olmasa dahi kurban parası biriktirilmeye çalışılmakta, eşler istemese bile farklı araçlarla kurban kesimi gerçekleştirilmekte ve farz olmamasına rağmen vacip olan bu ibadetin ihmal edilmemesine özen gösterilmektedir.

Kurban ibadeti toplumumuzda yaygın olarak gerçekleştirilen çok önemli bir ibadettir. Kendileriyle görüşülen katılımcıların, kurban ibadetini, kendilerine vacip olsun olmasın muhakkak yerine getirmeye çalıştıkları ve bu arzularından dolayı imkânları bakımından en makul yöntemleri tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Değişen hayat şartları, farklı imkânların olması, insanların konforunun artması, yoğun hayat temposu içinde olunması, şehirlerin kalabalıklaşması ve buna bağlı olarak fiziki-çevresel şartların kurban ibadetinin gerçekleştirilmesi için çok uygun olmaması,

maddi imkânların yetersizliği gibi sebeplerle kurban ibadetinin yerine getiriliş şeklinde farklı yöntemlere başvurulduğu da görülmektedir. Dolayısıyla STK'lar aracılığı ile kurban kesimi çok tercih edilen bir yöntem hâline gelmiştir. Bu değişimden kimi katılımcılar memnun iken kimileri ise hâlâ geleneksel yöntemlerle kurban kesiminin belirli sebeplerden dolayı önemli olduğunu düşündüklerini ve bir şekilde şartlarını zorlayarak geleneksel kurban kesimine devam etmeye çalıştıklarını ifade etmektedirler. Kurban ibadetinin gerçekleştirilmesinde toplumsal ve psikolojik etkenlerin de olduğu anlaşılmış, özellikle yardımlaşma duygusunun çok ön planda olduğu ortaya çıkmıştır. Dindar olsun olmasın, diğer ibadetlerinde eksikleri olan birçok kişinin kurban ibadetinde hassas oldukları gözlemlenmektedir. Katılımcılardan bazıları, eşlerinin karşıt düşüncede olmalarına rağmen kurban ibadetini yerine getirmeye çalışmakta olduklarını ifade etmişlerdir. Genel olarak katılımcılar, çocukluklarındaki bayramların çok güzel olduğunu, şimdi eski tadı bulamadıklarını ve Kurban Bayramı'nda eski geleneklerin uygulanmadığını belirtmektedirler.

SONUÇ

Bu araştırma, toplumumuzda önemli bir mahiyet ve işleve sahip olan kurban ibadetinin, kadınlardan oluşan bir örneklem nezdindeki yerini, onlar için ne anlam ihtiva ettiğini, gittikçe modernleşen hayat tarzları içinde kurban ibadetine olan yaklaşım ve bağlılıklarındaki değişimi ve bu ibadeti yerine getirmedeki tercihlerini sebepleriyle ortaya koymaya çalışmaktadır. Modern hayat yoğunluğunun fazla olduğu bir şehir olarak İstanbul'da ve nispeten daha az olduğu bir şehir olarak Trabzon'da ikamet eden katılımcılar, bu tercihlerdeki ayrışmayı anlamamızı kolaylaştıran iki önemli kategoriye meydana getirmektedirler.

Yapılan mülakat ve gözlemlerden, kurban ibadetinin paylaşım yönünün bulunmasının, katılımcıların zihin dünyasında çok önemli yeri ve anlamı olduğu ve bu ibadetin yardımlaşma duygusuyla onlar için çok daha anlamlı bir hâle geldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca toplu hâlde yapılan bu ibadet, toplumumuzda bir gelenek hâline geldiği için, aileden gelen önemli ve ihmal edilemez kültürel bir miras olarak da algılanmaktadır.

Kurbanın hükmü ve tarihsel kökeni ile alakalı çok net olmayan ve doğru-yanlış ve karışık bilgilerin aktarılması, kitabî olandan ziyade yaşanan ve aktarılan bilgilerin daha kolay anımsanabildiğini göstermektedir. Kurban ibadetinin yerine getirilmesinde de geçerli olan bu durum, kuşaklar arası kültürel bilgi aktarımının ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Kurban ibadetinin maddi yeterlilik gerektiren bir ibadet olmasına rağmen, kendilerine vacip olmasa bile, birçok kişinin sosyo-psikolojik sebeplerden dolayı kurban kesmek için kendilerini zorladıkları, bir şekilde bu ibadeti yerine getirmeye çalıştıkları anlaşılmıştır. Bu tercih bazen kesilebilecek en makul hayvan olurken

bazen de sivil toplum kuruluşlarına bağış olabilmektedir. Kurban bağışı konusunda, maddi durumu elverişli olmayan ve muhakkak kurban ibadetini yerine getirmek isteyen bireyler için ekonomik olanın tercih edilmesi makul ve rasyonel bir davranış olarak gözükmektedir.

Kurban ibadetinin geleneksel yöntemlerle veyahut bağış yoluyla gerçekleştirilmesi hususunda, kişilerin ekonomik durumlarının yanında yaşanan şehrin fizikî şartları ve kişilerin kendi özel tercihleri de oldukça etkili olmaktadır. İstanbul gibi, her tarafı binalarla dolu, ulaşımın çok sıkıntılı ve vaktin yetersiz olabildiği, birçok şeyin masrafa sebebiyet verdiği ve genel olarak hayatın pahalı olduğu büyük bir şehirde, her ne kadar kesim için imkân sağlansa da bireyler bağış yoluyla kurban kesimine daha sıklıkla başvurabilmektedirler. Şehrin imkânlarının zorlayıcı olmasının yanında, modern hayatın koşuşturmacası içerisinde olan ve kendilerini yorgun hisseden bireylerin, hem böyle meşakkatli ve özveri isteyen bir ibadet için yeterli güçlerinin ve yetkinliklerinin olmadığını düşünmelerinin, hem de Kurban Bayramı tatilini kendileri için bir seyahat ve dinlenme imkânı olarak görmelerinin bu durum üzerinde oldukça etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kırsalla bağın hâlâ canlı, İstanbul'a göre hayat yoğunluğunun ve pahalılığının daha az olduğu bir şehir olan Trabzon'da, bireylerin kurbanlarını çoğunlukla köylerinde aileleriyle kesmeyi tercih ettikleri ve genel olarak büyük şehre göre daha rahat ve ekonomik olarak bu ibadeti gerçekleştirdikleri mülâkatlarda ortaya çıkmıştır. Bu durum bazı ibadet ve gelenekler için hızla modernleşen şehirlerin birçok açıdan ne denli uygun olmayan bir hâle büründüklerini de göstermektedir.

Bazı bireylerin her bayram çocuklarına kurban kesimi esnasında görevler vermesi, kesebilecek olan çocuklarına da bizzat kesmeyi öğretmeleri, kurban

ibadetinin geleneksel yöntemlerle yerine getirilmesinin devamı açısından önemli addedilen bir davranış olarak zikredilmektedir.

Çok iyi maddi imkânın olması ve bu imkândan ötürü ihtiyaç hissedenlerin faydalanması arzusuyla bir evde birden fazla kurbanın kesilmesi, eşlerden birinin kurban kesimini istememesi, kurban ile bizzat ilgilenmek için yeterli kuvvete sahip olun(a)maması-yaşlı olunması veya kurban ile bizzat ilgilenecek kimsenin olmaması ve benzeri sebeplerden dolayı birçok bireyin de STK'lar aracılığı ile kurban kesimini tercih ettiğini söylemek mümkündür.

Bağış yapan katılımcıların aktardıklarında anlaşılmaya muhtaç bir diğer husus da, kurbanın kesildiği STK'nın kendi düşüncelerine uygun olup olmadığının dikkate alınmasıdır. Böyle bir hassasiyete sahip olan katılımcılar, kendileri için ideolojik olarak uygun olduğuna kanaat getirdikleri STK'larda kurbanlarını kesmek istediklerini ifade etmişlerdir.

Kurban ibadeti için kredi kartı kullanımı mevzuunda ise kredi kartının kullanılmasını hiçbir şekilde tasvip etmeyenlerin yanı sıra bazılarının gündelik hayatlarında kredi kartı kullanmalarına rağmen ibadet söz konusu olunca, bunun kesinlikle doğru olmayacağını düşünmeleri dikkat çeken bir durumdur.

Modernleşme süreci gelenekselden yeni olana doğrudur. Yeni toplumsal değişim kentlere yönelen olağanüstü bir göç, mesleki ve aile yapısındaki değişim, gelir düzeyindeki artış ve statü geliştirme imkânlarında kendini belirgin bir şekilde göstermektedir (Çetin, 2003: 20). Standartların yükselmesiyle eskiye nazaran konforun artması, insanların bu meşakkatli ibadetten imtina etmelerine sebebiyet vermekte, hızla modernleşen şehirlerde yaşanan yoğun gündelik hayat da üstüne eklenince, insanlar kurban ibadetini gerçekleştirmede farklı alternatifleri değerlendirme yoluna gitmektedirler. Kurban bağışı için birçok alternatifin olması,

bireylerin kurban ibadetlerini gerçekleştirmelerindeki tercihlerinde kolaylaştırıcı ve rahatlatıcı bir etki meydana getirmektedir.

İmkânları olmayan bazı katılımcılar, bu ibadeti yerine getirmek için imkânlarını zorladıklarını vurgulamışlardır. Bu durumda, ibadeti gerçekleştirmek istemelerinde, çevrelerinin kendileri hakkındaki düşünceleri, aciz hissetmeleri, çocuklarının üzülmeleri ve mahcup hissetmeleri gibi durumların ve kurbanı kendilerine bir bereket vesilesi, manevi bir sigorta ve koruyucu bir eylem olarak görmeleri gibi psikolojik sebeplerin de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Kurban ibadetini yerine getirdikten sonra kendilerinde bir kalp yumuşaklığı ve huzur hissetmelerindeki ve bereketlerinin arttığını düşünmelerindeki en büyük etkenlerden biri de bir ibadeti gerçekleştirmekle beraber paylaşımda bulunmuş olduklarına kanaat getirmeleridir.

Genel olarak bayramların eskisi gibi olmadığı katılımcıların birçoğu tarafından zikredilmektedir. Özellikle İstanbul'da bu durumun Trabzon'daki gibi olmadığı, çoğunlukla insanların yalnızlık çekebileceği, ziyaretlerin daha resmi, tabir-i caizse, randevu usulü gerçekleştirildiği ve Trabzon'a nazaran daha soğuk bir şekilde cereyan ettiği ifade edilmiştir.

Yukarıda zikredilen muhtelif sebepler ve benzerlerinden ötürü STK'lar aracılığı ile vekâleten kurban kesiminin yaygın olarak tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bu durumdan bazı katılımcılar memnun iken bazıları ise hâlâ geleneksel yöntemlerle kurban kesimine, hem ibadetin idrak edilebilmesi hem de bir sonraki nesle yaşayarak öğretilmesi açısından ehemmiyet göstermekte ve bu usul üzere devam ettiklerini dile getirmektedirler.

Dindar olsun ya da olmasın, diğer ibadetlerinde eksikleri olduğunu ifade eden birçok katılımcı, kurban ibadetinde hassas olduklarını ifade etmişlerdir. Bu manada katılımcılardan birkaçı, hem kendilerinin hem de yakın çevrelerinin, namaz

kılmadıkları hâlde oruç ve kurban ibadetine çok ehemmiyet gösterdiklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla farz olan bir ibadete, vacip olan bir ibadete gösterilen dikkatin gösteril(e)memesi veya aynı süreklilikte farz ibadetin yerine getiril(e)memesi dikkat çekici bir durum olmaktadır. Bazı kimselerin hiç namaz kılmazken bayram namazına ehemmiyet göstermeleri veya toplumumuzda yaygın olarak görülen, normal vakit namazları kılmayan fakat Cuma namazını aksatmayan insanların olması, toplumda beraberce yapılan ibadetlerin bireyler üzerinde ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Bunda, zikredilen bu ibadetlerin kısa zaman dilimi içerisinde gerçekleştiriliyor olmasının etkisi göz ardı edilemezken, âdet hâline gelmiş/kültürleşmiş bir uygulama olmalarının da bu duruma sebebiyet verdiği aşîkârdır.

Genel olarak kadınların eşlerine ve ailedeki bazı erkeklere göre, kurban ibadetinin gerçekleştirilebilmesi için büyük bir gayret sarf ettikleri anlaşılmıştır. Bu durum İstanbul ve Trabzon'da görüşülen katılımcılar için aynı olmaktadır. Ancak geçmişten gelen ve kültürümüzde ciddi bir ağırlığı olan kurban ibadeti ve geleneğinin, görüşmelerden elde edilen veriler çerçevesinde, önceki zamanlara kıyasla çok farklılaştığı yani gündelik hayattaki konumunun zayıflamakta olduğu anlaşılmaktadır. Burada kastedilen, insanların daha önceleri gösterdikleri özveri ve gayreti artık gösteremiyor duruma gelmeleri, ancak gerek vacip olduğu için, gerekse vacip olmasa bile, böyle bir ibadetten geri kalmak istememeleri veyahut önemli bir gelenek olarak ağırlığını hissetmeleri sebebiyle başka yollara tevessül etmeleridir. Kurban ibadetinin yerine getirilmesinde geline bu durumda, modernleşen şehirlerin ve insanların hayat tarzlarının etkilerinin olduğu aşîkârdır. Yani yaşanan bu ayrışma bir nev-i seküler hayat tarzının bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Taylor (2017: 425)'ın belirttiği gibi, modern insan bir yandan inançsızlığa doğru çekilir, diğer yandan ise tinsel taleplerini hisseder ve onlara ulaşmaya çalışır. Kurban ibadetinin gerçekleştirilmesinde de gözlemlendiği gibi, modern hayatın getirdiği sıkıntılar, insanlar için zorlaştırıcı şartlar ihtiva ederken, onlar bu ilahi emri yerine getirmeye çalışmak için farklı alternatifleri değerlendirme yoluna gitmekte; zaman, mekân ve şartlara göre hareket etmektedirler. Kendileriyle görüşülen katılımcıların bazıları imkânlarını sonuna kadar zorlamaktayken, bazıları ise içinde bulundukları an için rasyonel ve pratik olanı tercih ederek hem kurban ibadetini yerine getirirken hem de gündelik, modern, seküler ve kentli hayatlarına uygun eylemlerde bulunmaktadır. Dolayısıyla çağımızın bireyi, tıpkı Bauman'ın da öne çıkardığı *akışkan modernite (liquid modernity)* (2017) kavramı bağlamında hesaplı, rasyonel ve fayda-maliyet çerçevesinde hareket etmektedir.

EKLER

EK 1: Mülâkat Soruları

1. Kurban keser misiniz?
2. Sizce kurban ne anlama gelmektedir?
3. Kurban bir gereklilik midir?
4. Kurbanın fikhî açıdan hükmü nedir? Siz bu hükme tabi oluyor musunuz?
5. Kurban neden kesilir? Kurbanın tarihsel kökeni hakkında ne biliyorsunuz?
6. Kurban fiyatları hakkında bilginiz var mı? Sizin için maddi açıdan zorlayıcı oluyor mu?
7. Taksit veya kredi kartı vasıtasıyla kurban kestiniz mi? Bu konuda ne düşünüyorsunuz?
8. Kurban kes(e)mediğiniz zamanlar oldu mu? Hangi sebeplerle kes(e)mediniz?
9. Kurbanınızı bizzat kendiniz mi kesiyorsunuz? Ya da sadece yanında mı bulunuyorsunuz?
10. Kurbanlarınızı nerede kesiyorsunuz?
11. Bizzat kurban kesmeyişinizin sebepleri nelerdir?
12. Kurban etini nasıl değerlendiriyorsunuz? Verilmesi gereken yerlere bizzat kendiniz mi veriyorsunuz?
13. STK aracılığı ile kurban kestiniz mi? Tercih etme ya da etmeme sebepleriniz nelerdir?
14. STK'lar tarafından farklı ülkeler için belirlenen farklı kurban bedelleri kurban ibadetini yapmanızda etkin bir unsur mu?
15. Kurban yerine gitmeden vekâlet yoluyla kurban kestiniz mi? Sizce ibadet bu şekilde layıkıyla yapılabilmekte midir? Ne düşünüyorsunuz?
16. Kurban yerinde bilfiil kurbanla ilgilenmek ve vekâlet yoluyla görmediğimiz yerlerde bilmediğimiz insanlar için kurban kesilmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?
17. STK'lar aracılığıyla kurban kesilmesinin sebebi olarak sizce kurban ibadetinin külfetinin olması veya daha ekonomik olması olabilir mi? Bu hususta ne düşünüyorsunuz?
18. Peki sizce kurban ibadetinin bu şekilde yapılabilmesi ve gün geçtikçe bunun yaygınlaşması, farklı imkânların çıkması, modern dünyada yoğun hayat temposunda

insanların zamanla bu ibadeti geleneksel yöntemlerle yerine getirmesinin önüne geçer mi?

19. Eğer geçerse gelecek nesiller ve ibadet açısından bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

20. Çevrenizde bu şekilde kurban ibadetini yerine getirenler var mı? Çoğunlukla hangi usulleri tercih ediyorlar?

21. Kurban kes(e)meyecek olmanızın çevreniz tarafından bilinmesi sizi rahatsız eder mi? Neden?

22. Farz olan ibadetlere de, en az vacip olan bu ibadete gösterdiğiniz hassasiyeti gösteriyor musunuz?

23. Bayramlarda tatile gidiyor musunuz? Gidip ya da gitmiyorsanız neden?

24. Çevrenizde bayramı bu şekilde değerlendirenler var mı? Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

25. Çocukluk zamanlarınıza kıyasla şimdi kurban bayramları nasıl? Usul olarak gördüğünüz farklılıklar var mı?

26. Sizce bu farklılıkların sebepleri nelerdir?

27. Kurban ibadeti ve bayramı sizin için aileniz, akraba ve yakın çevre ile gerçek bir kaynaşmaya vesile oluyor mu? Nasıl ve neden?

26. Peki çocuklarınız yapılan bu ibadetin farkındalar mı? Yapılan nedir ve ne için yapılıyor?

27. Sosyal çevrenizi göz önüne aldığınızda, etrafınızdaki insanların kurban ibadetine bakışları nasıldır?

28. Bu ibadetin size manevi olarak kattıkları nelerdir?

29. Kurban ibadetini yerine getirdikten ve bayram bittikten sonra kendinizi nasıl hissediyorsunuz? Ne yapmış olduğunuzu düşünüyorsunuz?

30. Peki hayatımda şu zaman, şöyle güzel bir bayram geçirmiştım deyip hatırladığınız bir bayram var mı? Varsa özellikle unutamadığınız anlarına değinerek o hatıranızı paylaşabilir misiniz?

EK 2: Gönüllü Katılım Formu

..... / / 201...

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Zeynep Beyaz tarafından, *Türkiye’de Modernleşme ve Din Etkileşimi Ekseninde Kadınların Kurban Tahayyülü* başlıklı yüksek lisans tez çalışması kapsamında yürütülen ve danışmanlığını Prof. Dr. İhsan Toker’in yaptığı bu çalışmada, günümüz koşullarında kurban ibadetinin yerine getiriliş şekillerinin ve sebeplerinin araştırıldığını biliyorum. Bu kapsamda araştırmacı beni çalışmanın amaçları ve yöntemi, benden neler beklendiği ve benimle yapılacak olan görüşmenin tahmini süresi hakkında, görüşme öncesinde sözlü olarak ve yeterli düzeyde bilgilendirdi.

Bu araştırmaya katılmam konusunda bana hiçbir baskıda bulunulmadı. İsim, soy isim ve iletişim bilgilerimin gizli kalacağı ve araştırmacı tarafından özenle korunacağı, katılımımın anonim olacağı ve görüşme boyunca yapılacak olan ses kaydının hiçbir şekilde başkalarıyla paylaşılmayacağı konusunda yeterli güven verildi. Araştırmacıya sunduğum verilerin, gelecekte yapılması olası başka bilimsel çalışmalarda kullanılmasına ve yayımlanmasına onay veriyorum. Bu çalışmalarda da katılımımın anonim kalacağı konusunda bilgilendirildim.

Çalışmadan herhangi bir sebep bildirmeksizin istediğim zaman ayrılabilceğim, katılımımı yarıda bırakırsam o ana kadar toplanmış olan verinin araştırmacıda kalıp kalmayacağına kendim karar verebileceğim ve vermiş olduğum cevapların hepsinin ya da bir kısmının araştırmada dikkate alınmamasını isteyebileceğim bana bildirildi. Görüşme süresince her bir soruya cevap verip vermemekte özgür olduğum ve tüm bu konularda herhangi bir sorumluluk taşımayacağım ifade edildi.

Araştırmacıdan çalışma hakkında kapsamlı ve detaylı bilgi almak için yeterli zamanım ve olanağım oldu. Araştırma hakkında herhangi bir şikâyetim veya sorum olduğunda Zeynep Beyaz (**mail adresi**) veya Prof. Dr. İhsan Toker (**mail adresi**) ile dilediğim zaman iletişim kurabileceğimi biliyorum.

- Görüşme süresince ses kaydı yapılmasını onaylıyor musunuz?

Evet ☐

Hayır ☐

Katılımcının,

Adı Soyadı:

Adresi:

Telefonu:

İmzası:

Araştırmacının,

Adı Soyadı: Zeynep Beyaz

Adresi:

Telefonu:

İmzası:

KAYNAKÇA

- Akşit, B., R. Şentürk vd. (2012), *Türkiye’de Dindarlık*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktay, Y. (2007), “Bir Varoluş Düzeyi Olarak Kurban”, *Uluslararası Kurban Sempozyumu*, İstanbul: Bayrampaşa Belediyesi Başkanlığı, ss. 143-149.
- Arslan, A. (2012), *Modern Dünyada Müslümanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arslan, M. (2008), “Popüler Dini Yönelimlerin İncelenmesinde Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6: 15, ss. 9-34.
- Arslan, M. (2012), “Gündelik Hayatta Din”, *Din Sosyolojisi*, ed. N. Akyüz ve İ. Çapcıoğlu, Ankara: Grafiker Yayınları, ss. 651-666.
- Ateş, S. (2002), “Kurb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, c. 26, ss. 432-433.
- Aydın, M. (2011), *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, İstanbul: Açılım Kitap.
- Aydın, M. (2009), *Moderniteye Dışarıdan Bakmak*, İstanbul: Açılım Kitap.
- Bardakoğlu, A. (2002), “Kurban”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, c. 26, ss. 436-440.
- Bauman, Z. (2017), *Akışkan Modernite*, çev. Sinan Okan Çavuş, İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Bayer, A. (2006), *Sosyolojik Perspektiften Sekülerleşme ve Din İlişkisine Yeniden Bakış*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berger, P. L. (1977), *Facing upto Modernity: Excursions in Society, Politics and Religion*, New York: Basic Books.
- Berger, P. (2015), *Kutsal Şemsiye*, çev. Ali Coşkun, İstanbul: Rağbet Yayınları.

- Berger, P. L. ve R. J. Wuthnow (2002), *Din ve Modernlik: Toplumbilim Yazıları 1*, çev. Adil Çiftçi, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Berger, P. (2002), “Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine”, *Sekülerizm Sorgulanıyor*, haz. Ali Köse, İstanbul: Ufuk Kitapları, ss. 75-93.
- Bilgin, V. (2009), “Bölünmüş Bilinç: Günlük Hayatı Din-Dünya Ayrımı Bağlamında Okumak”, *Eskiye*, 13, ss. 30-39.
- Bruce, S. (1996), *Religion in the Modern World. Cathedrals to Cults*, Oxford: Oxford University Press.
- Buhârî, Abdullah Muhammed b. İsmail (2000), el-Câmiu’s-sahîhthk: Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Riyad: Dâru’s-Selam.
- Çetin, E. (2014), “Türkiye’de Gündelik Hayatın Tanziminde Din ve Sekülerizm”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3: 2, ss. 265-285.
- Çetin, H., (2003), “Gelenek ve Değişim Arasında Kriz”, *Doğu Batı*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 25, ss. 29-47.
- Çetin, Ö. (2008), *Kurban ile İlgili İnanç ve Tutumlar*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiğdem, A. (2009), *Aydınlanma Düşüncesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çiftçi, A. (2002), “Toplumbilimi, Teoloji ve Bilgi Sosyolojisi”, *Din ve Modernlik: Toplumbilim Yazıları 1*, çev. Adil Çiftçi, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, ss.15-57.
- Davie, G. (2001), “Din ve Modernite: Batılı Bir Bakış”, *Modernleşme, İslam Dünyası ve Türkiye*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Demirhan, A. (2004), *Modernlik*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2014), *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*, Ankara.
- Dobbelaere, K. (2004), *Sekularization: An Analysis At Three Levels*, Germany: P.I.E.- Peter Lang.

- Doğan, D. M. (2011), *DoğanBüyük Türkçe Sözlük*, Ankara: Yazar Yayınları.
- Duman, S. (2018), *Günümüz Fıkıh Problemleri*, İstanbul: Beka Yayınları.
- EbûDâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî (2000), SünenuEbûDâvûdthk: Abdülaziz b.Muhammedb.İbrahim, Riyad: Dâru's-Selam.
- Erdem, M. (2008), “Günümüzde Kurban Uygulaması Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Dini Araştırmalar*, 30, ss. 7-14.
- Ertit, V. (2014), “Evrenselleştirilmiş-Klasik-Sekülerleşme Teorisi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11: 27, ss. 103-120.
- Giddens, A. (2010), *Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Say Yayınları.
- Giddens, A. (2014), *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. ve P. W. Sutton, (2014), *Sosyolojide Temel Kavramlar*, çev. Ali Esgin, Ankara: Phoenix.
- Gilbert, N. (1993), *Researching Social Life*, London: SAGE Publication.
- Gulevich, T. (2004), *Understanding Islam and Muslim Traditions*, USA:Omnigraphics.
- Güç, A. (2002), “Kurban”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, c. 26, ss. 433-435.
- Hökelekli, H. (1999), “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, c. 19, ss. 248-252
- İbnMâce, İbnMâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (2000), SünenuİbnMâce, thk: Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Riyad: Dâru's-Selam.
- Karadeniz, S. (2007), “Gelenek Üzerine Bir Okuma Denemesi: Geçmişle Gelecek Arasında Gelenek”, *Milel ve Nihal*, 4: 2, ss. 29-47.
- Küçükcan, T. (2005), “Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslam Dünyası”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 13, ss. 109-128.

- Marshall, G. (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat.
- Mayring, P. (2011), *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş: Nitel Düşünce İçin Bir Rehber*, çev. Adnan Gümüş vd. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Mevsilî (2009), *el-İhtiyârLiTa'îl-Muhtar*, Beyrut: Kutubu'l-İlmiyye, c. 5.
- Müslim, Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî (2012), *Sahîhu Müslim thk: Yâsir Hasan*, Beyrut: Müessesetü'r-risâle.
- Nazıma, A. ve F. Reşad (2009), *Mükemmel Osmanlı Lügati*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nutku, Ö. (1992), “Bayram”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, c. 5, ss. 264-265.
- Okutan, B. B. (2012), *Türkiye’de Popüler Kültür ve Din İlişkisi: Kadın Üzerine Bir Araştırma (İstanbul Örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özbek, M. (2010), *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*, İstanbul: İletişim.
- Özler, M. (2012), “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, c. 41, ss. 18-20.
- Salman, Y. (yay. yön.) (2014), *Fetvalar I*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Schudson, M. (1999), “Popüler Kültürün Yeni Gerçekliği, Akademik Bilinç ve Duyarlılık”, (ed.) N. Güngör, *Popüler Kültür ve İktidar*, Ankara: Vadi Yayınları, ss. 168-201.
- Seidman, I. (2005), *Interviewing as Qualitative Research: A Guide for Researcher in Education and the Social Sciences*, New York: Teachers College Press
- Sinanoğlu, M. (1999), “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, c.19, ss. 233-235.

- Stark, R. (2002), “Toprağın Bol Olsun Sekülerleşme”, haz. Ali Köse, ***Sekülerizm Sorgulanıyor***, İstanbul: Ufuk Kitapları, ss. 33-74.
- Söylemez, M. M. (2008), “Erken Dönem İslam Tarihinde Kurban ve Kurban Bayramı”, ***Uluslararası Kurban Sempozyumu***, İstanbul: Bayrampaşa Belediyesi Başkanlığı, ss. 81-90.
- Subaşı, N. (2001), “Gündelik Hayat ve Dinsellik”, ***Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi***, 2, ss. 239-267.
- Subaşı, N. (2004), ***Gündelik Hayat ve Dinsellik***, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Şimşek, M. S. (2008), “Kur’an’da Kurban ve Çeşitleri”, ***Uluslararası Kurban Sempozyumu***, İstanbul: Bayrampaşa Belediyesi Başkanlığı, ss. 43-48.
- Şişman, N. (2007), “Seküler Kültürde İbadetin Yeri”, ***Uluslararası Kurban Sempozyumu***, İstanbul: Bayrampaşa Belediyesi Başkanlığı, ss. 150-156
- Taylor, C. (2017), ***Seküler Çağ***, çev. Dost Körpe, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Tekin, M. (2012), “Batı’da Sekülerlik ve Türkiye Müslümanlığının Sekülerlik İçerimleri”, ***İnsan & Toplum***, 2: 4, ss. 181-204.
- Tirmizi, Tirmizî, Ebûîsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (2000), Sünen-i Tirmizî, thk. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim, Riyad: Dâru’s-Selam.
- Toker, İ., (2005), ***Bir Yapılaşma İlişkisi Olarak Kadınlar ve Din-Başkent Kadın Platformu Örnek Olayı***, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Toker, İ. (2008), “Nitel Araştırma Paradigması ve Din”, ***Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi***, 26, ss. 55-76.
- Trzebiatowska, M. ve S. Bruce (2012), ***Why are Women More Religious Than Men***, UK: Oxford.
- Turner, B. S. (2012), “MaxWeber’e Göre İslam ve Konfüçyanizm: Kantçı Sekülerleşme Kuramı”, çev. İ. Çapçioğlu, ***Din Sosyolojisi, Kuram ve Yöntem***, der. P. B. Clarke, İstanbul: İmge Kitabevi, ss. 143-170.

Turner, B. S. (2010), “İslam, Public Religions and the Secularization Debate”, *Muslim Societies and the Challenge of Sacularization*, ed. Gabriele Marranci, Singapore: Springer, ss. 11-30.

Tümer, G. (1996), “Dinin Toplum Hayatındaki Yeri ve Önemi”, *Tartışılan Değerler Açısından Türkiye*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 218, ss. 137-145.

Ünal, A. Z. (1997), *Dinselliğin Dönüşümü Bağlamında Laiklik ve Sekülerlik: Modern Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zuhayli, V. (1990), *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, İstanbul: Risale Basın-Yayın.

İNTERNET ARACILIĞI İLE ERİŞİLEN KAYNAKLAR

Dünya Değerler Araştırması:

<http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>

Kur'an-ı Kerim ve Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı: <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/fatiha-suresi-1/ayet-1/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1>

“Kurban Bayramı tatili için rezervasyonlar başladı”:

<http://aa.com.tr/tr/ekonomi/kurban-bayrami-tatili-icin-rezervasyonlar-basladi/607265> (erişim tarihi: 14.07.2016)

“Leman Sam’ın Skandal Kurban Tweeti”:

<http://www.milliyet.com.tr/leman-sam-dan-skandal-kurban-tweeti-magazin-1950299/> (erişim tarihi: 05.05.2018).

Seküler kelimesi:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a50bccc323c57.77832552 (erişim tarihi: 01.04.2016).

ÖZET

BEYAZ, Zeynep, Türkiye’de Modernleşme ve Din Etkileşimi Ekseninde Kadınların Kurban Tahayyülü, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Prof. Dr. İhsan TOKER), Ankara Üniversitesi, 2018. 94 sayfa.

Bu araştırma, Türkiye’de yaygın olarak gerçekleştirilen ve kültürel niteliği haiz kurban ibadetinin hangi sıklıkla ve nasıl gerçekleştirildiğini, modernleşme sonucu değişen mekânlardan, imkânlardan, hayat tarzlarından ve taleplerden nasıl etkilendiğini anlamak amacıyla İstanbul ve Trabzon’da ikamet eden yirmi kadın katılımcıyla nitel araştırma stratejilerinden derinlemesine mülâkat yöntemi ve yarı yapılandırılmış mülâkat sorularıyla yorumsamacı ve inşacı metodolojik paradigmalara dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma bağlamında son yıllarda çok gündemde olan bilhassa sivil toplum kuruluşları aracılığı ile bağış yoluyla/vekaleten kurban kesiminin neden tercih edildiği veya edilmediği, ne tür olumlu veya olumsuz etkileri olduğu ve geleneksel yöntemle kurban kesimi düşüncesine yaklaşımların modern anlamda yaşanan gündelik hayat içerisinde kendileriyle görüşülen katılımcıların zaviyesinden seyri anlaşılmaya çalışılmıştır. Mülâkat kümesine dâhil olan katılımcıların aktarımları bağlamında sivil toplum kuruluşları aracılığı ile kurban kesiminin yaygın bir şekilde mücbir ya da ihtiyarî sebepleri olan bireyler için makul bir çözüm yolu teşkil ettiği görülmektedir. Bireylerin modern, seküler ve kentli hayat akışları içerisinde kurban ibadetlerini yerine getirebiliyor olmaları, bir yandan bu ibadeti daha kolay şekilde gerçekleştirip diğer yandan fayda-maliyet tavrı çerçevesinde kurban kesimine ayrılacak vaktin ve/veya meblağın rasyonel olarak farklı bir şekilde değerlendirdiklerini ortaya çıkarmıştır. Bu ve benzeri biçimde düşünenlerin aksine, hâlâ geleneksel yöntemle kurban kesimini önemseyen, kesinlikle ihmal edilmemesi ve arkadan gelen nesle aktarılması

gerektiğini düşünen bireylerin araştırma örneklemine dâhil olması dikkati çeken bir durum olarak ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Kurban, Modernleşme, Sekülerleşme, Kadın, Bağış/Vekâlet*

ABSTRACT

BEYAZ, Zeynep, Sacrifice Imagination of Women in Turkey as a Part of Modernization and Religion Interaction, Master Thesis (Supervisor: Prof. Dr. İhsan TOKER), Ankara University, 2018. 94 Pages.

This research has been carried out based on understanding-verstehen and constructive methodologic paradigms, using semi-structured interview questions and qualitative research strategy of in-depth interview with the participation of twenty women residing in Istanbul and Trabzon, for the purpose of understanding how and how often the sacrificial ritual, which has cultural characteristic and is quite frequent in Turkey, is carried out and how it is affected by places, opportunities, lifestyles, and demands, which have undergone great changes as a result of modernization. This research seeks to understand why sacrifice by donation/proxy especially through non-governmental organizations is or is not preferred, which positive or negative effects it has, and what are the approaches toward sacrifice with traditional method from the perspective of the participants interviewed during their daily modern life. It is observed from the statements of the interviewed participants that sacrifice through proxy of non-governmental organizations constitutes a reasonable solution for the individuals having obligatory or optional reasons. The fact that individuals are able to carry out sacrificial ritual within modern, secular and urbanized flow of their lives revealed that while they can carry out this ritual in an easier way, they also rationally assess the time and/or amount to be spent for sacrifice within the framework of cost-benefit behavior. This research revealed a remarkable fact that, contrary to this way of thinking, the research sample included individuals thinking that sacrifice should be carried out with traditional method, it should never be neglected, and it should be transferred to future generations.

Key Words: *Sacrifice, Modernization, Secularization, Woman, Donation/Proxy*